

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Ιχνηλατώντας την χειραφέτηση της Ελληνίδας γυναίκας:

Η περίπτωση της Επτανήσιας λογίας Μαριέττας Γιαννοπούλου - Μινώτου (1900-1962)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ονοματεπώνυμο υποψήφιας:

ΙΩANNA NANIAN

A.M. B2020005

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

MARIETTA MINΩTOY

Εξετάστρια:

MARIA KALLIOPI KANELLOPOYLOY - ΜΠΟΤΗ

ΚΕΡΚΥΡΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα	3
Ευχαριστίες	4
Δομή πτυχιακής εργασίας	5
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο.....	5
1α. Διαχρονική σημασία αρχείων: από τον "Μνήμονα" στη ψηφιακή εποχή	6
1β. Λογοτεχνικά αρχεία στην Ελλάδα	14
Κεφάλαιο 2: Ιστορικό πλαίσιο του Φεμινισμού.....	19
2α. Συνοπτική αναφορά στο Κίνημα του Φεμινισμού	19
2β. Προσέγγιση φεμινιστικού Κινήματος στην Ελλάδα: περίοδος Μεσοπολέμου	21
2.β.1 Οι πρώτες εκδότριες.....	25
Κεφάλαιο 3: Περίπτωση μελέτης: Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου και η εποχή της.....	32
3α. Συνοπτικό πορτρέτο: Η δράση και το έργο της.....	32
3β. Το αρχείο	46
Συμπεράσματα	54
Παράρτημα	56
Βιβλιογραφία - Πηγές.....	107

Εισαγωγικό σημείωμα

Η παρούσα πτυχιακή εργασία στόχο έχει να παρουσιάσει την Ζακύνθια λογία την **Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου** (ΜΓ - Μ / 1900-1962), μια γυναικεία παρουσία που ανήκει στη γενιά του '30 η οποία ανέπτυξε έντονη φεμινιστική και πνευματική δράση από την εποχή του Μεσοπολέμου έως και το θάνατό της το 1962. Οι επιρροές που δέχθηκε από την γενέτειρά της Ζάκυνθο και το ευρύτερο επτανησιακό περιβάλλον διαμόρφωσαν την προσωπικότητά της και άφησαν ένα ισχυρό αποτύπωμα στο έργο της. Οι πολυεπίπεδες δραστηριότητές της που ξεκίνησαν από πολύ νεαρή ηλικία, αναδεικνύονται μέσα από τη μελέτη των διαθέσιμων πηγών, δημοσιευμένων ή μη. Κυρίαρχη θέση κατέχει το αρχείο της το οποίο διαχειρίζεται η οικογένεια του γιου της *Διονυσίου Αγγέλου Μινώτου* (1931-2020).

Για την έρευνα και τη συγγραφή της παρούσας εργασίας αξιοποιήθηκαν οι δημοσιευμένες μελέτες της επόπτριας και καθηγήτριας μου του Τμήματος Αρχειονομίας Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, κ. Μαριέττας Μινώτου, οι οποίες έχουν στηριχθεί στην μελέτη του αρχείου της Μαριέττας Γιαννοπούλου - Μινώτου , στον τύπο της εποχής ελληνικό και ξένο, σε προφορικές μαρτυρίες και σε σχετική βιβλιογραφία. Με βάση τις προαναφερθείσες μελέτες αυτές η εργασία εμπλουτίστηκε με στοιχεία που εντόπισα από την σχετική έντυπη βιβλιογραφία και άλλες ηλεκτρονικές πηγές.

Λέξεις κλειδιά: Αρχειονομία, Φεμινισμός, Επτάνησα, Κίνημα Φεμινισμού, Ψηφιακή Εποχή, Μεσοπόλεμος, Ισότητα των Φύλων.

Keywords: Archival Science, Feminism, Ionian Islands, Feminist Movement, Digital Age, Interwar Period, Gender Equality.

Ευχαριστίες

Με την παρούσα πτυχιακή εργασία ολοκληρώνονται οι σπουδές μου στο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών μου στο Τμήμα της Αρχειονομίας Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Μαριέττα Μινώτου, για την καθοδήγηση και τη στενή συνεργασία που μου προσέφερε, το χρόνο που διέθεσε δίνοντάς μου χρήσιμες συμβουλές και οδηγίες για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας όπως και στην εξετάστριά μου την κ. Μαρία Καλλιόπη Κανελλοπούλου - Μπότη.

Στις σπουδές μου ήταν καθοριστική η συμβολή των καθηγητών μου μέσα από τα μαθήματα που παρακολούθησα, τα σεμινάρια και τις δράσεις, στους οποίους οφείλω να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες για τη συμβολή τους στην ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Δομή πτυχιακής εργασίας

Στο *πρώτο κεφάλαιο* παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της πτυχιακής εργασίας που αποτέλεσε σταθερό υπόβαθρο για να αναλυθεί η αναγκαία ορολογία στο πλαίσιο της επιστήμης της αρχειονομίας και να υπογραμμιστεί η διαχρονική σημασία των αρχείων, από την περίοδο που ακόμα δεν είχε εφευρεθεί η γραφή έως και σήμερα. Αναλύονται οι όροι **αρχείο**, **αρχειακό υλικό** και τονίζονται τα **σταθερά τους χαρακτηριστικά των αρχείων** και όπως και ο τρόπος που εξελίσσονται μέσα στο χρόνο. Επίσης ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην παρουσίαση γενικότερα των λογοτεχνικών αρχείων τόσο σε διεθνές επίπεδο, στο πλαίσιο του **Διεθνούς Συμβούλιου Αρχείων**, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Στο διεθνές πεδίο αναδεικνύεται ιδιαίτερα η δράση της **Διεθνούς Επιτροπής Λογοτεχνικών Αρχείων (Section on Literary and Artistic Archives)** που πρωτοστατεί στη χάραξη της διεθνούς αρχειακής πολιτικής στο ζήτημα αυτό, στην ανάδειξη της παγκόσμιας λογοτεχνικής πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς και στη δημιουργία δικτύου επικοινωνίας και συνεργασίας της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας.

Στο *δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο* αναλύονται η εποχή, η προσωπικότητα και το έργο της ΜΓ-Μ. Η παρουσίαση του αρχείου της αποτελεί ιδιαίτερη ενότητα της εργασίας αυτής.

Στη συνέχεια ακολουθούν:

- Ειδικό παράρτημα
- Ενδεικτική αναφορά στις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο

Αρχείο, αρχειακό υλικό, εθνική και παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία Ν. 4610/19 στο αρ.160 παρατίθεται η βασική ορολογία της επιστήμης της αρχειονομίας: τι είναι αρχείο, τι είναι αρχειακό υλικό.

- ♦ **Αρχείο**, είναι το σύνολο των τεκμηρίων, μαρτυριών και εγγράφων, αδιακρίτως χρονολογίας, σχήματος, ύλης και υποστρώματος, που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Κράτους, των δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων ή των νομικών ή φυσικών προσώπων ή ενώσεων προσώπων.

Αρχείο είναι και κάθε τεκμήριο καταγραφής πληροφοριών που προβλέπεται στο άρθρο 35 του π.δ. 28/ 2015 (Α' 34) και συγκροτεί το αρχείο Πρωθυπουργού.

- ♦ Το **αρχειακό υλικό** περιλαμβάνει πρωτότυπα ή αντίγραφα οποιασδήποτε ύλης ή τεχνικής, ιδίως: α) μεμονωμένα έγγραφα, χειρόγραφα, κατάστιχα, κώδικες και συλλογές αυτών, β) απομνημονεύματα και ημερολόγια, γ) αλληλογραφία επίσημη και ιδιωτική δημόσιων προσώπων, δ) προπαγανδιστικά τεκμήρια, εκκλήσεις, προκηρύξεις, αφίσες, εφήμερο υλικό ή άλλα πληροφοριακά έντυπα, ε) ηλεκτρονικά έγγραφα και αρχεία, όπως αυτά ορίζονται στα άρθρα 1 και 5 του π.δ. 25/2014 (Α' 44) ή σε οποιαδήποτε άλλη μορφή, σύμφωνα με την εξέλιξη της τεχνολογίας. Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται και οι κάθε φύσης βάσεις δεδομένων των φορέων του δημόσιου τομέα, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 161, στ) οπτικοακουστικά αρχεία, ηχητικές και κινούμενες ή στατικές οπτικές αποτυπώσεις, ζ) χάρτες, σχέδια, χαρακτηριστικά και έργα εικαστικού ενδιαφέροντος, τα οποία αποτυπώνουν μαρτυρίες σε οπτικές, γραμμικές αποτυπώσεις και απεικονίσεις, τοπογραφικά και υδρογραφικά διαγράμματα, μακέτες, αεροφωτογραφίες, ιχνογραφήματα, χαλκογραφίες λιθογραφίες, ξυλογραφίες, που τεκμηριώνουν πληροφορίες, οι οποίες αναφέρονται στην ιστορία και στην πολιτιστική κληρονομιά του ελληνικού έθνους και σε ό τι έχει σχέση με τη διοικητική, οικονομική και κοινωνική ζωή του ελληνικού Κράτους.
- ♦ Τα **αρχεία** και το **αρχειακό υλικό** αποτελούν εθνικό πλούτο και μέρος της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς.¹

Τα αρχεία όμως όχι μόνο αποτελούν σημαντικό μέρος της εθνικής πολιτισμικής και παγκόσμιας κληρονομιάς είναι μια μαρτυρία για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ανάπτυξη της ανθρωπότητας.²

1α. Διαχρονική σημασία αρχείων: από τον "Μνήμονα" στη ψηφιακή εποχή

¹Ένα από τα βασικότερα νομοθετήματα που αφορούν τα Γενικά αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) άρθρο 160 του [Ν.4610/2019](#).

² Ellis, J., (2000), *Η διαχείριση των αρχείων*, Αθήνα: Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Εκδόσεις Τυπωθήτω, σσ. 29-31.

Η ανάγκη της μνήμης είναι σύμφυτη με την ύπαρξη της οργανωμένης κοινωνίας, τη λειτουργία καθώς και τους κανόνες συμβίωσης των μελών της.³ Τα αρχεία παίζουν σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της πολιτείας και της κοινωνίας αφού αποτελούν δικλείδα για την εύρυθμη λειτουργία τους.

Από την εποχή του "Μνήμονα", πριν ακόμα την ανακάλυψη της γραφής έως σήμερα τα αρχεία διατηρούν την διαχρονική τους αξία μέσα σε ένα συνεχώς εξελισσόμενο περιβάλλον. Τις τελευταίες δεκαετίες, η τεχνολογία εξελίσσεται αλματωδώς και δημιουργείται ένα νέο ψηφιακό περιβάλλον, το οποίο επηρεάζει άμεσα το επιστημονικό πεδίο της αρχειονομίας. Αρχεία που γεννιούνται ηλεκτρονικά, νέες πολιτικές διαχείρισης, νέες προκλήσεις για τους αρχειονόμους οι οποίοι έχουν πρωταρχικό καθήκον να διαχειριστούν την πολύτιμη παρακαταθήκη που παραλαμβάνουν και να την παραδώσουν με ασφάλεια στις επόμενες γενιές.

Με την εξέλιξη των τεχνολογιών πραγματοποιήθηκαν ψηφιοποιήσεις σε ολόκληρο τον κόσμο δημιουργήθηκαν διαδικτυακές πύλες / "πλατφόρμες" για τα αρχεία και σχεδιάστηκαν καινούργια αρχειακά συστήματα που στόχο έχουν να διαχειριστούν την πληροφορία και να δημιουργήσουν ένα δημοκρατικό ασφαλές πλαίσιο σε αυτή. Στις μέρες μας με την εμφάνιση και την εξέλιξη της τεχνητής νοημοσύνης η επιστήμη της αρχειονομίας αντιμετωπίζει νέες προκλήσεις τις οποίες θα πρέπει με μεγάλη υπευθυνότητα να επεξεργαστεί προκειμένου να γίνει με ασφάλεια το πέρασμα στη νέα αυτή εποχή η οποία θα φέρει συντριπτικές αλλαγές σε όλη την ανθρωπότητα.

Πως όμως εξελίχθηκε η έννοια του αρχείου ανά τους αιώνες και πως διατήρησε την διαχρονική της αξία;

Όταν οι άνθρωποι άρχισαν να οργανώνονται σε κοινωνίες είχαν την ανάγκη της τήρησης οργάνωσης πληροφοριών καθώς και της χρηστής διαχείρισής τους. Θα ήταν αδύνατη η ύπαρξη κοινωνικής ομάδας, που μόλις είχε ξεφύγει από την στενή οικογενειακή ή φυλετική μορφή και λειτουργεί σε έννομη τάξη και κατάσταση, χωρίς την καταχώριση της μνήμης των δραστηριοτήτων των μελών της, δηλαδή χωρίς αρχεία.⁴

Στην Αθηναίων Πολιτεία κάθε αρχή κατέχει, διατηρεί και διαχειρίζεται στην έδρα της το **Αρχείον** που η ίδια παράγει κατά την άσκηση των καθηκόντων των μελών της στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους και τόσο τα αρχεία ως περιεχόμενο όσο και ο χώρος φύλαξης και διαχείρισης τους αποκαλούνται **Αρχείον**. Ο Ιερομνήμων ή Μνήμων, εκτός από τα θρησκευτικά του καθήκοντά του, είναι

³ Κολυβά, Μ., (2020), *Αρχειονομία: Φορείς παραγωγής αρχείων. Ιστορική αναδρομή*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σ. 17.

⁴ Μπάγιας, Α., (2010), *Αρχειονομία: Βασικές έννοιες και αρχές. Η οργάνωση των αρχείων για τη διοίκηση και την έρευνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σσ. 23-25.

υπεύθυνος για τη διατήρηση και τη διαχείριση του αρχείου (αφιερώσεις, περιουσιακά στοιχεία και διαχείρισή τους) του ιερού ναού στον οποίο υπηρετεί και αποκαλείται Αρχαιοφύλαξ. Ο Αριστοτέλης κατατάσσει τον Ιερομνήμονα στην ίδια κατηγορία με τον ληξίαρχο της πόλης και τον οικονομικό αξιωματούχο που προΐσταται του δημοσίου θησαυροφυλακίου.⁵

Ο όρος αρχείο συνδέονται με τις ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες προέκυψε η λέξη. Στην αρχαία Ελλάδα η έννοια του αρχείου αρχικά σήμαινε τον τόπο όπου συνέρχονταν ή διέμεναν οι αρχές της πόλης. Ειδικότερα η φράση «επιστάναι εις το αρχεῖον» σήμαινε την ανάληψη των καθηκόντων από τους εκλεγμένους άρχοντες. Συνεκδοχικά ο όρος αρχείο και ιδιαίτερα στον πληθυντικό (αρχεία) χρησιμοποιήθηκε, για να περιγράψει τα επίσημα έγγραφα των αρχών και το χώρο όπου αυτά φυλάσσονταν. Ειδικότερα τα αρχεία χρησιμοποιήθηκαν ως:

- Όργανο εξουσίας και διαχείρισης: Από τους αρχαίους ήδη χρόνους η διαχείριση αλλά και η φύλαξη των αρχείων ήταν συνδεδεμένες με τη διοικητική εξουσία. Η χρήση τους ήταν ένα μέσο άσκησης της εξουσίας και η πρόσβαση σε αυτά δεν επιτρεπόταν παρά σε έναν κλειστό κύκλο έμπιστων αξιωματούχων. Άλλωστε η παραγωγή των τεκμηρίων ήταν μια διαδικασία απομακρυσμένη από τον απλό άνθρωπο, καθώς η γνώση της γραφής ήταν προνόμιο των ολίγων και η σύνταξη των τεκμηρίων υπάκουε σε αυστηρούς κανόνες που κατείχε ένας μικρός αριθμός ειδικευμένων αξιωματούχων.

- Απόδειξη: Τα αρχεία χρησιμοποιήθηκαν, προκειμένου να κατοχυρώσουν τίτλους ευγενείας, τίτλους ιδιοκτησίας, προνόμια, δικαιώματα. Το φαινόμενο που φθάνει ως τις μέρες μας ανάγεται στον ύστερο μεσαίωνα.

- Τεκμηρίωση / πληροφόρηση: Τα αρχεία ως «εργαλειακή» πληροφορία χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες της τρέχουσας διαχείρισης. Επίσης ως αποθηκευμένη πληροφορία διευκόλυναν τη λήψη μεταγενέστερων αποφάσεων για συναφή θέματα.

- Υλικό για την έρευνα: Στους νεότερους χρόνους - και ειδικότερα μετά τη Γαλλική Επανάσταση- τα αρχεία για πρώτη φορά φαίνεται να αποσυνδέονται από τη διοίκηση, για να αποκτήσουν και μία νέα χρήση: της πρώτης ύλης για την έρευνα του παρελθόντος και ειδικότερα την ιστορική έρευνα . Ο 19ος αιώνας ανακαλύπτει την ιστορική διάσταση των αρχείων και βαθμιαία όλες οι ευρωπαϊκές χώρες συστήνουν τα εθνικά αρχεία, υπηρεσίες δηλαδή οι οποίες στοχεύουν να θέσουν στη διάθεση του κοινού τεκμήρια που, ακόμα και αν παρήχθησαν από κρατικούς μηχανισμούς, θεωρούνται κτήμα του έθνους.⁶

⁵ Κολουβά, Μ., (2020), ό.π., σ. 42.

⁶ Μπάγιας, Α., (2010), ό.π., σσ. 23-25.

Συμπερασματικά τα αρχεία αποτελούν **σημαντική** πηγή πληροφοριών, αλλά είναι ταυτόχρονα και χώροι διατήρησης της ιστορικής μνήμης και πολιτισμικής κληρονομιάς. Η αρχειακή κληρονομιά είναι μια **πολύτιμη μαρτυρία** για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Η ποικιλομορφία των αρχειακών πηγών και μορφών είναι σημαντική. Για να εξασφαλιστεί η διατήρηση αυτών των πηγών, μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη όλους τους τύπους και τις μορφές των αρχείων είναι απαραίτητη. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι τα αρχεία -ενεργά και μη ενεργά- αποτελούνται από τεκμήρια που δημιουργήθηκαν, κατ' εφαρμογή κάποιων νομικών υποχρεώσεων ή στο πλαίσιο κάποιας συναλλαγής και περιέχουν σημαντικά στοιχεία και πληροφορίες για έναν οργανισμό ή πρόσωπο. Αρχειακά τεκμήρια είναι το αρχειακό υλικό το οποίο διατηρήθηκε από τους δημιουργούς του, τους κατόχους του ή από κάποιο αρχειακό φορέα, εξαιτίας της νομικής αξίας ή της διαρκούς ιστορικής σημασίας του.⁷

❖ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΑΡΧΕΙΩΝ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Για τη διατήρηση της πολιτισμικής μνήμης μέσω των αρχείων, η διεθνής κοινότητα με την αναγνώριση της σημασίας των αρχείων ίδρυσε το **Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων** (ICA - International Council on Archives) γιατί θέλησε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο όπου χάθηκαν όχι μόνο σημαντικές ανθρώπινες ζωές αλλά και σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς να οργανώσει τον πολιτισμό στον οποίο εντάσσονται και τα αρχεία. Πιο αναλυτικά το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων ιδρύθηκε στο Παρίσι κατά τη διάρκεια μιας τριήμερης συνάντησης αρχειονόμων από τις 9 έως τις 11 Ιουνίου 1948. Σκοπός του ήταν να ενισχύσει τις σχέσεις μεταξύ των αρχειονόμων όλων των εθνών, να προωθήσει τη χρήση των αρχείων και να προωθήσει την τεκμηρίωση της ανθρώπινης εμπειρίας. Τα **Εθνικά Αρχεία** υποστήριξαν τη δημιουργία του ICA επειδή θα παρείχε ένα πολυπόθητο φόρουμ για τους αρχειονόμους από όλο τον κόσμο για να συζητήσουν κοινά θέματα. Ο αρχειοφύλακας των Ηνωμένων Πολιτειών **Solon Buck** απευθύνθηκε στην Εταιρεία Αμερικανών Αρχειονόμων (SAA) τον Οκτώβριο του 1946 για να προωθήσει τη διεθνή συνεργασία.

Στην ομιλία αυτή, με τίτλο "Ένας κόσμος", ο Buck, τότε πρόεδρος της SAA, την λεγόμενη Society of American Archivists η οποία ιδρύθηκε το 1936 και είναι η παλαιότερη και μεγαλύτερη εθνική επαγγελματική ένωση της Βόρειας Αμερικής, αφιερωμένη στις ανάγκες και τα συμφέροντα των αρχείων και των αρχειονόμων. Με κυρίαρχη αποστολή να είναι μια ζωτική κοινότητα που προάγει την αξία και την ποικιλομορφία των αρχείων και των αρχειονόμων και χρησιμεύει ως η κατεξοχήν πηγή για το επάγγελμα, πρότεινε μια *διεθνή οργάνωση αρχειονόμων* και περιέγραψε τα βήματα που

⁷ Γ.Α.Κ., Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Παγκόσμια Ημέρα Αρχείων Γ.Α.Κ.

απαιτούνται για την υλοποίησή της. Τα Εθνικά Αρχεία είχαν δραστηριοποιηθεί στην προστασία των αρχείων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και ήθελε να διασφαλίσει ότι τα αρχεία θα συνέχιζαν να είναι ασφαλή και στον μεταπολεμικό κόσμο.

Τον επόμενο χρόνο, ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO), ο οποίος είχε συμφωνήσει να χρηματοδοτήσει έναν τέτοιο οργανισμό, έστειλε πάνω από εκατό ερωτηματολόγια σε κορυφαίους αρχειονόμους σε όλο τον κόσμο για να καθορίσει τι ακριβώς είδος διεθνούς οργανισμού χρειαζόταν. Σε κάθε ερωτηματολόγιο επισυνάπτονταν ένα αντίγραφο της ομιλίας του Buck "Ένας Κόσμος".

Με βάση τις σχετικές απαντήσεις, ο Solon Buck και ένας από τους αρχειονόμους του προσωπικού του, ο Όλιβερ Γουέντελ Χολμς, άρχισαν να προετοιμάζουν ένα σχέδιο καταστατικού για την ίδρυση της οργάνωσης. Την άνοιξη του **1948**, η UNESCO, η οποία είχε διαθέσει ένα μικρό χρηματικό ποσό για το εγχείρημα, έστειλε προσκλήσεις σε μια συνάντηση στο Παρίσι για να συζητηθεί η οργάνωση ενός Διεθνούς Συμβουλίου για τα αρχεία. Η SAA επέλεξε τον Buck για να εκπροσωπήσει τους αρχειονόμους των Ηνωμένων Πολιτειών στη συνάντηση του Παρισιού. Εκεί, οι αντιπρόσωποι υιοθέτησαν το καταστατικό που είχαν συντάξει ο Buck και ο Holmes με μερικές αλλαγές και επέλεξαν αξιωματούχους που θα υπηρετούσαν μέχρι το 1950. Ο Buck εξελέγη αντιπρόεδρος για το Δυτικό Ημισφαίριο και ο Holmes διορίστηκε ως ένας από τους δύο αναπληρωτές γενικούς γραμματείς.

Υπό την ηγεσία του πρώτου προέδρου του, του Charles Samaran από τη Γαλλία, το Συμβούλιο πραγματοποίησε το Πρώτο Διεθνές Συνέδριο για τα Αρχεία στο Παρίσι τον Αύγουστο του 1950. Τριακόσιοι πενήντα αρχειονόμοι από 30 χώρες συζήτησαν διάφορα θέματα, μεταξύ των οποίων τον τρόπο χειρισμού των σύγχρονων αρχείων, τη μικροφωτογραφία, τη διατήρηση των ιδιωτικών και επιχειρηματικών αρχείων και τις εκδόσεις για τα αρχεία.

Μέχρι τότε ο Buck δεν εργαζόταν πλέον στα Εθνικά Αρχεία, οπότε ο διάδοχός του, Γουέιν Γκρόβερ, εκπροσώπησε τα Αρχεία στη συνάντηση. Ο Χολμς, ο οποίος ήταν επίσης πρόεδρος της Επιτροπής Διεθνών Σχέσεων της SAA, και η Μάργκαρετ Κρος Νόρτον, πολιτειακή αρχειονόμος του Ιλινόις, εκπροσώπησαν την Εταιρεία Αμερικανών Αρχειονόμων. Μετά τη συνάντηση, η Norton έγραψε μια πολύ λεπτομερή περίληψη για το *The American Archivist*, το τριμηνιαίο περιοδικό της SAA. Έκτοτε, το ICA συνέρχεται κάθε τέσσερα χρόνια σε Διεθνές Συνέδριο (οι Ηνωμένες Πολιτείες φιλοξένησαν επίσης ένα "έκτακτο συνέδριο" το 1966).⁸

⁸ Kratz, J., (2017, June 2), *International Archives Day*. A blog of the U.S. National Archives Pieces of History.

<https://prologue.blogs.archives.gov/2017/06/02/international-archives-day/>

❖ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΑΡΧΕΙΩΝ

Στο Διεθνές Συνέδριο της Βιέννης το 2004, οι συμμετέχοντες υιοθέτησαν ψήφισμα με το οποίο ζητούσαν από τα Ηνωμένα Έθνη να καθιερώσουν μια "Διεθνή Ημέρα Αρχείων" για την ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία των αρχείων. Την επόμενη χρονιά, η Γενική Διάσκεψη της UNESCO ανακήρυξε την 27η Οκτωβρίου ως "**Παγκόσμια Ημέρα Οπτικοακουστικής Κληρονομιάς**" για την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τη σημασία των οπτικοακουστικών αρχείων. Ενώ το ICA υποστήριξε αυτή την πρωτοβουλία, γνώριζε ότι και άλλα αρχεία χρειαζόνταν προσοχή. Στην ετήσια συνάντηση του Νοεμβρίου 2007, το ICA αποφάσισε να θεσμοθετήσει τη "**Παγκόσμια Ημέρα Αρχείων**" για την προώθηση όλων των αρχείων, ανεξαρτήτως μέσων.⁹

Συνεπώς η **9η Ιουνίου** καθιερώθηκε ως **Παγκόσμια Ημέρα Αρχείων** από το Διεθνές Συμβούλιο των Αρχείων τον Νοέμβριο του 2007, τιμώντας έτσι την ημέρα ίδρυσής του, υπό την αιγίδα της UNESCO στις 9 Ιουνίου 1948. Ο εορτασμός της συγκεκριμένης ημέρας στοχεύει στην αύξηση της ευαισθητοποίησης του κοινού, των φορέων λήψης αποφάσεων και των ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών που διατηρούν αρχεία αναφορικά με τη σημασία των αρχείων και τα οφέλη από την ορθή διαχείρισή τους, την μακροπρόθεσμη διατήρηση, καθώς και την παροχή πρόσβασης σε αυτά. Ταυτόχρονα στην ανάδειξη της χρησιμότητας των αρχείων για την κοινωνία και στην παρακίνηση των πολιτών να ανακαλύψουν και να γνωρίσουν τον πλούτο που φυλάσσονται στα αρχεία και να έρθουν σε επαφή με μοναδικά τεκμήρια πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο εορτασμός της Παγκόσμιας Ημέρας των Αρχείων είναι μια σημαντική ευκαιρία για τα αρχεία, τους αρχειονόμους και όλους τους επιστήμονες της πληροφόρησης να αναδείξουν τη χρησιμότητα των αρχείων στην κοινωνία, να κάνουν τους πολίτες να ανακαλύψουν και να γνωρίσουν τον πλούτο που φυλάσσεται στα αρχεία και να έρθουν σε επαφή με αυτό το συναρπαστικό χώρο, στον οποίο απόκινται μοναδικά τεκμήρια πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο επίσημος εορτασμός της Παγκόσμιας Ημέρας Αρχείων στοχεύει στην:

1. Αύξηση της ευαισθητοποίησης α. του κοινού για τη σημασία των αρχείων. β. των φορέων λήψης αποφάσεων για τα οφέλη που προκύπτουν από την ορθή διαχείριση των αρχείων για τη χρηστή διακυβέρνηση και την ανάπτυξη. γ. των ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών για την

⁹ Kratz, J., (2017, June 2), ό.π.

αναγκαιότητα της μακροπρόθεσμης διατήρησης αρχείων, καθώς και την παροχή πρόσβασης σε αυτά.

2. Προβολή στο ευρύ κοινό των μοναδικών και εξαιρετικά σπάνιων τεκμηρίων που φυλάσσονται στους αρχειακούς φορείς. Βελτίωση της εικόνας των αρχείων και ενίσχυση της προβολή τους σε παγκόσμιο επίπεδο.¹⁰

❖ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ

Όπως αναφέρει το (Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων στη Παγκόσμια Διακήρυξη για τα Αρχεία) η οποία διακήρυξη εγκρίθηκε παμφηφεί από τη **Γενική Συνέλευση του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων** τον Σεπτέμβριο του 2010 στο Όσλο. Προσυπογράφηκε στην 36η συνεδρία της Γενικής Διάσκεψης της UNESCO το Νοέμβριο του 2011 στο Παρίσι, τα αρχεία καταγράφουν τις αποφάσεις, τις πράξεις και τις μνήμες. Τα αρχεία αποτελούν μια κληρονομιά μοναδική και αναντικατάστατη που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά. Τα τεκμήρια τα διαχειριζόμαστε ήδη από τη γέννησή τους με τρόπο ώστε να διατηρούν την αποδεικτική τους αξία και το νόημά τους. Αποτελώντας αξιόπιστες πηγές πληροφοριών για μια υπεύθυνη και διάφανη διοίκηση, τα αρχεία παίζουν *ουσιαστικό* ρόλο στην ανάπτυξη των κοινωνιών και συμβάλλουν στη **συγκρότηση** και τη **διάσωση** της ατομικής και συλλογικής μνήμης. Η ελεύθερη πρόσβαση στα αρχεία εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για την ανθρώπινη κοινωνία, διατηρεί και προάγει τη δημοκρατία, προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα και βελτιώνει την ποιότητα ζωής των πολιτών.

Που υποδηλώνει πως υπ' αυτή την έννοια, αποδεχόμαστε: **τη μοναδικότητα των αρχείων**, τα οποία αποτελούν **αυθεντική μαρτυρία** των διοικητικών, πολιτιστικών και πνευματικών δραστηριοτήτων και ταυτόχρονα την αντανάκλαση της ανάπτυξης των κοινωνιών τη ζωτική αναγκαιότητα των αρχείων για την αποτελεσματική, υπεύθυνη και διαφανή διαχείριση υποθέσεων. Την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών, τη συγκρότηση της **ατομικής** και **συλλογικής μνήμης**, την κατανόηση του παρελθόντος, την τεκμηρίωση του παρόντος και την προετοιμασία του μέλλοντος. Την ποικιλομορφία των αρχείων που επιτρέπει την τεκμηρίωση του συνόλου των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων το πλήθος των υποστρωμάτων που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία και διατήρηση των αρχείων, όπως το χαρτί, τα ψηφιακά και οπτικοακουστικά μέσα και άλλα το ρόλο των αρχειονόμων οι οποίοι, ως επαγγελματίες με αρχική και συνεχιζόμενη κατάρτιση, υπηρετούν την

¹⁰ Γ.Α.Κ, Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Παγκόσμια Ημέρα Αρχείων Γ.Α.Κ.

κοινωνία τους υποστηρίζοντας τη δημιουργία των τεκμηρίων, αναλαμβάνοντας την επιλογή και διατήρησή τους και εξασφαλίζοντας την πρόσβαση σε αυτά - τη συλλογική ευθύνη όλων πολιτών, δημόσιων λειτουργιών, κατόχων και ιδιοκτητών δημόσιων ή ιδιωτικών αρχείων, αρχειονόμων και ειδικών της πληροφορίας- στη διαχείριση των αρχείων.

Αναλόγως προτείνει κάθε κράτος να υιοθετήσει και να ενισχύσει τις κατάλληλες πολιτικές και νομοθεσίες. Η διαχείριση των αρχείων να εκτιμηθεί δεόντως και να εφαρμόζεται αποδοτικά από κάθε οργανισμό, δημόσιο ή ιδιωτικό, ο οποίος παράγει και διατηρεί αρχεία στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του. Να παρέχονται οι *κατάλληλοι πόροι* για την υποστήριξη της ορθής διαχείρισης των αρχείων, συμπεριλαμβανομένης της πρόσληψης ειδικευμένων και καταρτισμένων επαγγελματιών. Η διαχείριση και διατήρηση των αρχείων να γίνεται με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η αυθεντικότητα, η ακεραιότητα και η προσβασιμότητα σε αυτά. Και τέλος η πρόσβαση στα αρχεία να είναι ελεύθερη σε όλους, τηρουμένης της σχετικής νομοθεσίας και με σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα καθώς και στα δικαιώματα των δημιουργών, των κατόχων και των χρηστών τα αρχεία.

Τα **λογοτεχνικά αρχεία** αποτελούν απαραίτητο και σημαντικό μέρος της *Διεθνούς Αρχειακής Κληρονομιάς*, δεδομένου ότι τα λογοτεχνικά έργα, ως αριστουργήματα της ανθρώπινης δημιουργικής διάνοιας, αποτελούν **"Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς"**. Μέσω του υλικού αυτού, δίνεται η ευκαιρία στους ερευνητές όχι μόνο να μελετήσουν τα λογοτεχνικά ρεύματα, να εξερευνήσουν τους λογοτέχνες και τα κείμενά τους, να αντλήσουν πληροφορίες για τις βιογραφίες και τα έργα τους, αλλά και να ανακαλύψουν το πολιτιστικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τα δημιούργησαν οι λογοτέχνες.

Ήδη από τον δέκατο ένατο αιώνα και συστηματικά κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, εξειδικευμένες οργανώσεις και σημαντικοί μεμονωμένοι διανοούμενοι ξεκίνησαν δραστηριότητες με στόχο τη διαφύλαξη της λογοτεχνικής μνήμης και τη διασφάλιση της "αθανασίας" του λογοτεχνικού υλικού και της "αιώνιας δύναμής" του τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων έχει αναγνωρίσει από καιρό τη σημασία των λογοτεχνικών αρχείων και χειρόγραφων και από το 2009 το Τμήμα Αρχείων Λογοτεχνίας και Τέχνης (SLA) έχει αναλάβει εκ νέου το ρόλο του, με αποστολή **"να επικοινωνήσει την πολιτιστική αξία και τη μαγεία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών αρχείων και να δημιουργήσει ένα παγκόσμιο δίκτυο λογοτεχνικών αρχειοφυλάκων και χρηστών λογοτεχνικών αρχείων"**.¹¹

¹¹ Minotos, M., Koulikourdi, A., *Management of Archival Literary Sources: The Greek Case*, Comma 2017-1/ Literary Archives, International Council of Archives, 2018, pp. 121-122.

1β. Λογοτεχνικά αρχεία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, τα λογοτεχνικά αρχεία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πνευματική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της χώρας και είναι αλληλένδετα με την ιστορία του ελληνικού κράτους. Οι Έλληνες λογοτέχνες παρακολουθούν τις διεθνείς λογοτεχνικές εξελίξεις, κυρίως στην Ευρώπη, αξιοποιώντας ταυτόχρονα στοιχεία της ελληνικής λογοτεχνίας και της πνευματικής παράδοσης. Οι απαρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας ανάγονται στη *βυζαντινή περίοδο*- και η ιστορία της χωρίζεται στη συνέχεια σχηματικά σε τρεις βασικές εποχές:

1. τη μεταβυζαντινή περίοδο
2. το 1453-1821
3. και από το 1821 έως σήμερα

Πιο αναλυτικά, το υλικό αυτό μπορεί να περιλαμβάνει:

- χειρόγραφα, δακτυλογραφημένα κείμενα,
- έντυπα και άλλα έντυπα που σχετίζονται με δημοσιευμένα ή αδημοσίευτα έργα, αυτοτελή ή μη, προσχέδια και σημειώσεις,
- φωτογραφίες, αποκόμματα τύπου, απομνημονεύματα ή ημερολόγια, αναμνηστικά της εποχής, οπτικοακουστικό υλικό,
- προσωπικά και οικογενειακά έγγραφα (πιστοποιητικά, ταυτότητες, βραβεία, συμβολαιογραφικά και άλλα νομικά έγγραφα), συλλυπητήριες επιστολές, κηδεία κ.λπ.

Το σύνολο της αλληλογραφίας τους, επίσημης ή ιδιωτικής, έχει ιδιαίτερη σημασία, ενώ επιπλέον οι βιβλιοθήκες των λογοτεχνών μπορούν να αποτελέσουν πολύτιμες πηγές πληροφοριών για την προσωπικότητα και τις δραστηριότητές τους.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα αρχεία των προσώπων που δεν είναι απαραίτητα οι ίδιοι λογοτέχνες αλλά συνδέονται άμεσα με την ιστορία της λογοτεχνίας - όπως κριτικοί, εκδότες λογοτεχνικών περιοδικών, εκδότες εφημερίδων και δημοσιογράφοι κ.λπ. - περιλαμβάνονται επίσης στο σχετικό αρχειακό υλικό, καθώς συμβάλλουν με καθοριστικό τρόπο στην καταγραφή της λογοτεχνικής παραγωγής της χώρας.

Η μελέτη των αρχείων των λογοτεχνικών ενώσεων και συλλόγων παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και είναι ιδιαίτερα σημαντική στο πλαίσιο της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Επιπλέον, η συλλογή

λογοτεχνικών περιοδικών που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του λογοτεχνικού περιβάλλοντος και μέσα από τα οποία μπορεί να χαρτογραφηθεί η πορεία της ελληνικής λογοτεχνίας, είναι ζωτικής σημασίας για την ολοκλήρωση του πλήρους φάσματος των λογοτεχνικών αρχείων.

Οι αρχειακές οργανώσεις, οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία συνεργάζονται στενά και τονίζουν τον ρόλο τους στη διατήρηση και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στον τομέα αυτό. Η πλειονότητα αυτού του είδους του αρχειακού υλικού συγκεντρώνεται σε ιδιωτικούς οργανισμούς.¹²

Τα αρχειακά κατάλοιπα της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής βρίσκονται συχνά σε **δημόσιους** και **ιδιωτικούς** οργανισμούς μετά από δωρεά των ίδιων των λογοτεχνικών παραγωγών ή των κληρονόμων τους ή άλλων που έχουν περιέλθει στην κατοχή τους. Οι αρχειακές οργανώσεις, οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία συνεργάζονται στενά και τονίζουν τον ρόλο τους στη διατήρηση και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στον τομέα αυτό. Η πλειονότητα αυτού του είδους του αρχειακού υλικού συγκεντρώνεται σε ιδιωτικούς οργανισμούς. Αρκετά ιδρύματα φέρουν τα ονόματα μυθιστοριογράφων, πεζογράφων και ποιητών.

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.), ως ο εθνικός αρχειακός οργανισμός, διαθέτουν αξιόλογες αρχειακές συλλογές. Τόσο στην Κεντρική Υπηρεσία όσο και στις 64 Περιφερειακές Υπηρεσίες στις πρωτεύουσες των νομών και στις πόλεις με ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά, έχουν συγκεντρώσει πλούσιο και ενδιαφέρον υλικό. Η ίδρυση και η λειτουργία των Γενικών Αρχείων Κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον λογοτέχνη και ιστορικό **Γιάννη Βλαχογιάννη**, ο οποίος υπήρξε ο πρώτος διευθυντής της Υπηρεσίας από το 1915 έως το 1937.¹³ Το 1914 ο Βλαχογιάννης πρότεινε στον πρωθυπουργό της Ελλάδας Ελευθέριο Βενιζέλο την ίδρυση των Γ.Α.Κ., η οποία ιδρύθηκε χάρη στην προτροπή του ιδίου και του πολιτικού και ιστορικού **Σπυρίδωνα Λάμπρου**, ο οποίος είχε λάβει το πρώτο βραβείο στον διαγωνισμό του Βουτσινάιου για το μετρικό του δράμα το 1870.

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν επίσης οι ακόλουθοι φορείς: η **Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας** η οποία ιδρύθηκε το 1832, με αρχειακό υλικό προσωπικοτήτων όπως ο εθνικός ποιητής της Ελλάδας Διονύσιος Σολωμός (1798- 1857), ο Διονύσιος Ρώμας (1906-1981), ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1908), ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951), έγγραφα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1908), της Κατίνας

¹² Minotos, M., Koulíourdi, A., ό.π., Οι πληροφορίες αυτής της ενότητας (1.β) έχουν αντληθεί από την προαναφερόμενη μελέτη. σσ. 121-130.

¹³ Μινώτου, Μ., *Φορείς διάσωσης αρχειακού υλικού κατά τον 19ο αιώνα και έως την ίδρυση των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Σύντομη επισκόπηση, στο Μ. Χ. Βακαλοπούλου, Ν. Ε. Καραπιδάκης (επιμ.) Αρχειονομία: Η πρακτική των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, Αθήνα 2012, Βιβλιοθήκη Γ.Α.Κ. 37, σσ. 19-38.

Παππά (1900-1959), κ.λπ. Η *Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων* (ιδρύθηκε το 1844) με το αρχείο και τη βιβλιοθήκη του Γιάννη Ψυχάρη (1854-1929) - που φυλάσσεται στην Μπενάκειο Βιβλιοθήκη - και του Αντώνη Σαμαράκη (1919-2003), η *"Ακαδημία Αθηνών"* (ιδρύθηκε το 1926) και τα ερευνητικά της κέντρα, όπου έχουν αποκτηθεί ιδιωτικά αρχεία λογοτεχνών και άλλων προσώπων του 19ου και 20ού αιώνα, όπως του Διονυσίου Σολωμού (1798-1857), Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή (1809-1892), Γεωργίου Τερτσέτη (1800-1874), χειρόγραφα του Ιωάννη Βηλαρά (1771- 1823), η *Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη* της Έλλης Λαμπρίδη (1896-1970) κ.ά. Άλλα ιδρύματα που πρέπει να θεωρούνται πρωταρχικής σημασίας για τα ελληνικά λογοτεχνικά αρχεία είναι η *Γεννάδειος Βιβλιοθήκη* και το *Ελληνικό και Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο*.

Το Ελληνικό και Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, ιδρύθηκε το 1980 από τον Μάνο Χαριτάτο και τον Δημήτριο Πορτόλο, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κέντρα προώθησης και παραγωγής έρευνας στον τομέα των ανθρωπιστικών επιστημών. Διαθέτει μεγάλο αριθμό αρχείων προσώπων που συνδέονται με τα Γράμματα και τις Τέχνες. Το Τμήμα Αρχείων συγκεντρώνει περισσότερες από 1.300 αρχειακές συλλογές, εκ των οποίων οι φιλολογικές αποτελούν την πλειονότητα, όπως της Έλλης Αλεξίου (1894-1988), της οικογένειας του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη (1824-1879), του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη (1888- 1944), του Τέλλου Άγρα (1880-1907), του Πέτρου Βλαστού (1879-1941), έγγραφα του Συνδέσμου Ελλήνων Λογοτεχνών κ.λπ. Με πιο περιφερειακή εστίαση, το *Ελληνικό και Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης*, που ιδρύθηκε το 1997, συγκεντρώνει αρχεία λογοτεχνών που έζησαν και εργάστηκαν στη Θεσσαλονίκη. Στο Αρχείο ένας μικρός μουσειακός χώρος εκθέτει τα οικιακά αντικείμενα του Θεσσαλονικιού λογοτέχνη Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου (1931-1996). Στις βιβλιοθήκες αυτών των ιδρυμάτων υπάρχουν πλούσιες συλλογές βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων.

Η *Γεννάδειος Βιβλιοθήκη*, η οποία άνοιξε το 1926, διαθέτει μια πλούσια συλλογή με πάνω από 120.000 τόμους βιβλίων, καθώς και σπάνιες βιβλιοδεσίες, αρχεία, χειρόγραφα και έργα τέχνης, και είναι διεθνώς γνωστή ως κέντρο μελέτης της ελληνικής ιστορίας, λογοτεχνίας και τέχνης από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή. Τα αρχεία και οι συλλογές του, που συνοδεύονται από συστηματικές περιγραφές, περιλαμβάνουν υλικό από σημαντικούς Έλληνες λογοτέχνες, συμπεριλαμβανομένων και εν ζωή συγγραφέων όπως ο Βασίλης Βασιλικός (γεννηθείς το 1934)- στη βιβλιοθήκη του εκπροσωπούνται όλες οι περίοδοι της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Υλικό για τις γυναίκες λογοτέχνες μπορεί να βρεθεί στη *Βιβλιοθήκη Φύλου και Ισότητας* (βλ. παράρτημα) και στο *Ιστορικό Αρχείο της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων*. Ο Οδηγός Γυναικείων Αρχείων στην Ελλάδα "Clio" της Βιβλιοθήκης Ισότητας και Φύλου αποτελεί σημαντική προσθήκη σε αυτά τα χρήσιμα βοηθήματα εύρεσης, που περιλαμβάνει 980 αρχεία και αντανakλά γυναικείες προσωπικότητες από το χώρο της λογοτεχνίας.

Το αρχείο του Κωνσταντίνου Π. Καβάφη (1863-1933), αναμφισβήτητα του πιο διακεκριμένου Έλληνα ποιητή του εικοστού αιώνα, αποτελείται από χειρόγραφα, βιβλία, έγγραφα, φωτογραφικά γραφήματα και άλλα αντικείμενα, που άφησε στον κληρονόμο του Αλέκο Σεγκόπουλο το 1933. Το αρχείο Καβάφη αποκτήθηκε από το *Ίδρυμα Ωνάση* προς το τέλος του 2012 και αποτελείται από περισσότερα από 4.600 χειρόγραφα και προσωπικά αντικείμενα του ποιητή.

Αρκετές τοπικές βιβλιοθήκες έχουν συγκεντρώσει λογοτεχνικά αρχεία. Παραδείγματα περιλαμβάνουν το αρχείο του Νικηφόρου Βρεττάκου (1912-1991) στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σπάρτης- το αρχείο του Ντίνου Κονόμου (1918-1990) στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζακύνθου- το αρχείο του Αδαμάντιου Κοραή (1748-1833) στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Χίου Κοραή το αρχείο του Κώστα Κρυστάλλη (1868-1894) στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ζωσιμαίας, λογοτεχνία ανθρώπων από τα Επτάνησα στην Κοργιαλένιο Βιβλιοθήκη Αργοστολίου- η Βικελαία Βιβλιοθήκη όπου ο Δημήτριος Βικέλας κληροδότησε την πλούσια και πολύτιμη βιβλιοθήκη του στο Δήμο Ηρακλείου το 1908 και το αρχείο της Ειρήνης Δενδρινού (1879-1974) στην Αναγνωστική Εταιρεία Κέρκυρας.

Στον τομέα των μουσείων, το *Τμήμα Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη*, το οποίο ιδρύθηκε το 1955, είναι σήμερα ένα από τα καλύτερα οργανωμένα ιδρύματα κατάθεσης και αποθήκευσης στην Ελλάδα, με περισσότερες από 1.200 αρχειακές συλλογές. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται τα αρχεία του Άγγελου Σικελιανού (1884-1951), της Πηνελόπης Σ. Δέλτα (1874-1941), του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990), του Ιάκωβου Πολυλά (1825-1896) και μια συλλογή εγγράφων του Κωνσταντίνου Καβάφη (1863-1933).

Αντίστοιχα, στο *Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο* της Αθήνας βρίσκεται ένα από τα σημαντικότερα και μεγαλύτερα σωζόμενα αρχεία ενός Έλληνα καλλιτέχνη και λογοτέχνη του εικοστού αιώνα, αυτό του Φώτη Κόντογλου (1895-1965).

Το μουσείο αφιερωμένο στον Γεώργιο Δροσίνη (1859-1951), που ιδρύθηκε το 1997, έχει συγκεντρώσει το σύνολο του ποιητικού, πεζογραφικού και λαογραφικού του έργου, καθώς και το πλούσιο αρχείο του με χειρόγραφα και σχετικά ιστορικά έγγραφα της ίδιας εποχής. Το αρχείο Καζαντζάκη (1883-1957), ένα από τα μεγαλύτερα λογοτεχνικά αρχεία στην Ελλάδα, διαμορφώθηκε αρχικά το 1976 από τον ιδρυτή του Μουσείου Καζαντζάκη, Γεώργιο Ανεμογιάννη. Σήμερα έχει συγκεντρώσει περισσότερα από 50.000 τεκμήρια, μεταξύ των οποίων επιστολές, αυτόγραφα χειρόγραφα, δημοσιευμένα έργα, δοκίμια, κριτικές και δημοσιογραφία, φωτογραφίες, ηχητικά ντοκουμέντα, προσωπικά αντικείμενα κ.λπ.

Άλλα μουσεία που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο είναι το **Μουσείο Σολωμού** και Επιφανών Ζακυνθινών με τη συλλογή χειρόγραφων του Σολωμού και το Μουσείο-Οικία του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911) στη Σκιάθο.

Το **Ίδρυμα Κωστή Παλαμά** έχει αναλάβει το έργο της διαφύλαξης της Βιβλιοθήκης και του Αρχείου του Παλαμά (1859-1943), τα οποία διασώθηκαν από την κόρη του Παλαμά, *Ναυσικά*. Το 2014 ιδρύθηκε το Πολιτιστικό Κέντρο Κωστής Παλαμάς στην Πάτρα- κύριος στόχος του είναι η δυναμική παρουσίαση του έργου του ποιητή -και όχι η διατήρηση της μνήμης του- με τη διοργάνωση διεθνών συνεδρίων αφιερωμένων στον ποιητή.

Στο πλαίσιο των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, το **Αρχείο Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης**, που ιδρύθηκε το 1973, περιλαμβάνει έναν εντυπωσιακό αριθμό αρχειακού υλικού νεοελλήνων λογοτεχνών, όπως τα 14 προσχέδια τετραδίων του Άξιον Εστί του Οδυσσέα Ελύτη (1911-1996), χειρόγραφα τετράδια και προσχέδια έργων του Άγγελου Σικελιανού (1884-1951), το αρχείο της Μέλπω Αξιώτη (1905- 1973) και της Έλλης Παπαδημητρίου (1906-1933). Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει επίσης το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, που ιδρύθηκε το 1991.

Υλικό βρίσκεται επίσης στη Βιβλιοθήκη του **Πανεπιστημίου Κρήτης** (όπως η Βιβλιοθήκη και το Αρχείο του ακαδημαϊκού Γεωργίου Γιάνναρη, η Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών¹⁴

¹⁴ Minotos, M., Koulikourdi, A., ό.π., pp. 123-127.

Κεφάλαιο 2: Ιστορικό πλαίσιο του Φεμινισμού

2α. Συνοπτική αναφορά στο Κίνημα του Φεμινισμού

❖ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ: ΓΕΝΝΗΣΗ, ΕΞΕΛΙΞΗ

Επιχειρώντας να απαντηθεί το ερώτημα για το πως επηρεάστηκε η Ελλάδα από τα Φεμινιστικά Κινήματα που έλαβαν χώρα κυρίως στην Ευρώπη και επηρέασαν την Ελλάδα μέσα από τα διεθνή γεγονότα ακολουθεί παρακάτω μια σύντομη διεθνή ιστορική αναδρομή.

Ο φεμινισμός πρωτοεμφανίστηκε στην *Ευρώπη* κατά τον 18ο αιώνα, την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης. Το 1789, η *Φελισιτέ ντε Κεραλιό* δημοσίευσε ένα Τετράδιο Παραπόνων των Γυναικών σε αυτό το βήμα την ακολούθησε η Ολέμπ ντε Γκουζ το 1791 δημοσιεύοντας μια Διακήρυξη των δικαιωμάτων των γυναικών στην οποία υποστηριζόταν το αίτημα όλων των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων όπου προβάλλονταν οι ιδεολογικοί λόγοι που βρίσκονταν στη βάση των διεκδικήσεων αυτών.

Την ίδια περίοδο έκαναν την πρώτη τους εμφάνιση στη Γαλλία και οι γυναικείες λέσχες οι οποίες αντιπροσώπευαν πολλές τολμηρές εκδηλώσεις της φεμινιστικής ιδέας, που άρχιζε να επιβάλλεται ως κίνημα. Στο μεταξύ, οι φεμινιστικές ιδέες άρχισαν να διαδίδονται και στην Αγγλία: το 1792 η Μαίρη Ούλστονκραφτ έγραψε το βιβλίο «Διεκδίκηση των Δικαιωμάτων των Γυναικών». Οι ιδέες από τις οποίες εμπνεόταν η συγγραφέας υποστηρίχτηκαν ξανά και διαδόθηκαν, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα από τον Τζων Στούαρτ Μιλ.

Ο *Τζων Στούαρτ Μιλ* ήταν ο πρώτος Άγγλος βουλευτής που έκανε το βήμα στην αναγνώριση του δικαιώματος της ψήφου στις γυναίκες, υποβάλλοντας ένα υπόμνημα στο Κοινοβούλιο (1866). Αυτό και ήταν η αφετηρία για άλλες κατακτήσεις, ενώ η κατάκτηση του δικαιώματος της ψήφου τέθηκε ως πρωταρχικός σκοπός. Ιδρύθηκαν πολλοί φεμινιστικοί σύλλογοι στο Λονδίνο, στο Μάντσεστερ, στο Μπρίστολ, κ.ά. Η *Λυδία Μπέκερ* τέθηκε ως επικεφαλής της γυναικείας κίνησης. Το 1903 σχηματίστηκε η **WSPU** (Women's Social and Political Union) μια πραγματική οργάνωση με πρωτοβουλία της Έμελιν Πάνκχερστ.

Η ένωση αυτή των γυναικών, τα μέλη της οποίας αποκαλούνταν "σουφραζέτες" - υιοθέτησε ένα καινούργιο σύστημα στην ιστορία του Διεθνούς Φεμινισμού: την πάλη. Ξεκίνησε με τη διατάραξη των βουλευτικών συνεδριάσεων και κατάληξε στον εμπρησμό δημόσιων κτιρίων, σιδηροδρόμων,

ταχυδρομικών γραφείων. Οι σουφραζέτες έγιναν πολλές φορές στόχος γελοιοποιήσεων, αλλά και φυλακίστηκαν και δημιούργησαν πολλές δυσκολίες στις κρατικές αρχές. Μετά το πέρας του Α' Παγκόσμιου πόλεμου (1918) οι Αγγλίδες απέκτησαν το δικαίωμα της ψήφου. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάστηκαν αγώνες 50 ετών και 2584 υπομνήματα. Επόμενες μετά τις Αγγλίδες, πέτυχαν το δικαίωμα της ψήφου και οι Αμερικανίδες (1920).

Στις Η.Π.Α. όπως και στην Αγγλία ο αγώνας για το δικαίωμα της ψήφου ήταν μακροχρόνια. Η γέννηση του Φεμινιστικού Κινήματος έγινε το 1848, όταν στην Νέα Υόρκη μια ομάδα γυναικών, με επικεφαλής τη *Λουκρετία Μοτ* και την *Ελίζαμπεθ Κάντυ Στάντον*, συγκάλεσαν το πρώτο συνέδριο στην ιστορία του Φεμινιστικού Κινήματος για να εκθέσουν μια Διακήρυξη Αισθημάτων, αληθινό πρόγραμμα του μελλοντικού Φεμινιστικού Κινήματος, στην οποία, εκτός από την απαίτηση της πολιτικής ψήφου, παρουσιάζονταν οι περιορισμοί που επιβάλλονταν στις γυναίκες στον ακαδημαϊκό χώρο, στην εργασία, στο γάμο κ.λπ.

Το 1869 η *Ελίζαμπεθ Κάντυ Στάντον* και η *Σούζαν Άντονι* ίδρυσαν την «**Εθνική Οργάνωση για τη γυναικεία ψήφο**» η οποία αποσκοπούσε στην τροποποίηση του Ομοσπονδιακού Συντάγματος ώστε να εξασφαλίζει τη γυναικεία ψήφο. Συγχρόνως μια άλλη φεμινιστική ομάδα ίδρυσε την «Αμερικανική Οργάνωση για τη γυναικεία ψήφο», που αγωνιζόταν για την κατάκτηση του δικαιώματος της ψήφου με τις τροποποιήσεις των συνταγμάτων των Ηνωμένων Πολιτειών. Τον Αύγουστο του 1854 η Φρειδερίκη Μπρέμερ δημοσίευσε στους «Τάιμς» μια έκκληση για διεθνή συνεργασία των γυναικών.

Έτσι, δημιουργήθηκε το πρώτο **Διεθνές Συνέδριο Γυναικών** στην Ουάσιγκτον, το 1888. Η Εκτελεστική Επιτροπή του έθεσε τις βάσεις της περεταίρω πορείας του Διεθνούς Φεμινιστικού Κινήματος. Η 8 του Μάρτη 1857 είναι μέρα ορόσημο για το παγκόσμιο Φεμινιστικό Κίνημα. Εκείνη την ημέρα, για πρώτη φορά, οι εργάτριες ιματισμού της Νέας Υόρκης ξεσηκώθηκαν ως εργαζόμενες γυναίκες, κάνοντας απεργία και διαδηλώσεις στους δρόμους σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τις άθλιες συνθήκες εργασίας. Το 1910 η Γερμανίδα επαναστάτρια Κλάρα Τσέτκιν πρότεινε στο Σοσιαλιστικό Συνέδριο της Κοπεγχάγης να κηρυχθεί η 8 του Μάρτη σαν Παγκόσμια Αγωνιστική Μέρα της Γυναίκας. Και εκ τότε γιορτάζεται σε όλο τον κόσμο.

Στην Ευρώπη η πρόοδος των γυναικών στη βιομηχανία παρουσίασε έντονα το πρόβλημα της γυναικείας χειραφέτησης στα εργατικά κόμματα. Ο Καρλ Μαρξ και κυρίως αργότερα ο Μπέμπελ υποστήριξαν την ανάγκη της αναγνώρισης των αστικών πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών, αν και εξέφρασαν την πεποίθηση ότι μόνο με τη δημιουργία μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας οι γυναίκες θα είχαν την δυνατότητα της απόλυτης χειραφέτησής τους. Ομοίως, οι Γερμανίδες Φεμινίστριες πίστευαν ότι μόνο ο σοσιαλισμός θα εξασφάλιζε τελικά τη χειραφέτηση των γυναικών και αγωνίστηκαν ενεργά για τη νίκη του.

Ο φεμινισμός κερδίζει έδαφος και πέρα από τις Δυτικές χώρες. Η Κίου Τζιν από την Κίνα, που έζησε στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, παράγει ένα πολύ πλούσιο και ταυτοχρόνως πολύπλευρο έργο. Την ίδια εποχή, το 1900, πρωτοεμφανίζεται και πρώτος κινέζικος Φεμινιστικός Τύπος όπως παράλληλα αναπτύσσεται μια στρατευμένη γυναικεία λογοτεχνία που βάζει σαν στόχο την αφύπνιση της συνείδησης.¹⁵

2β. Προσέγγιση φεμινιστικού Κινήματος στην Ελλάδα: περίοδος Μεσοπολέμου

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) που επικρατούν οι δημοκρατικές δυνάμεις και εδραιώνεται η ειρήνη, βρίσκουν πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, όπως αυτής των γυναικείων διεκδικήσεων. Παράλληλα, η σύσταση την Κοινωνίας των Εθνών και η εμφάνιση στο παρασκήνιο των Η.Π.Α. διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στις αποφάσεις που αφορούν στα κοινωνικά αιτήματα, τα οποία σχετίζονται με το Γυναικείο Κίνημα, που έχει ήδη αναπτυχθεί στην Ευρώπη, όπου ραγδαία αύξηση της γυναικείας συμμετοχής στην εκπαίδευση και τη μισθωτή εργασία. Παράλληλα, αναδεικνύεται η κοινωνική θέση της γυναίκας και τα δικαιώματα της ως ισότιμου μέλους στην κοινωνία. Ανάλογη κινητοποίηση για τους ίδιους σκοπούς αναπτύσσεται σταθερά και στην Ελλάδα. Την περίοδο του Μεσοπολέμου το Ελληνικό Γυναικείο Κίνημα αποκτά εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα επιδείξουν τη μεγαλύτερη αντοχή στον χρόνο και που θα επηρεάσουν αποφασιστικά τη μέλλουσα πορεία του.

Όσον αφορά το εθνικό επίπεδο οι ιστορικές συνθήκες που ισχύουν την περίοδο του Μεσοπολέμου ευνοούν την διεκδίκηση των δικαιωμάτων των γυναικών αλλά και την συνακόλουθη ανάπτυξη του Φεμινιστικού Κινήματος στην Ελλάδα. Κορυφαίο γεγονός της περιόδου αποτελεί η Μικρασιατική εκστρατεία και η τραγική κατάληξή της με την εκρίζωση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας και το μεγάλο κύμα προσφύγων που δέχθηκε το Ελληνικό Κράτος. Συγκεκριμένα η Μικρασιατική καταστροφή επέφερε ριζικές οικονομικοπολιτικές εξελίξεις και ιδεολογικές ζυμώσεις.

Ο μετασχηματισμός της ελληνικής κοινωνίας, που επήλθε από τις φθορές και τις απώλειες του πολέμου και την εισροή περίπου 1.500.000 προσφύγων στην Ελλάδα των 5.000.000 κατοίκων, προκάλεσε τεράστια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Παράλληλα όμως δημιούργησε και προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και την εξέλιξη του Ελληνικού Γυναικείου Κινήματος, του οποίου

¹⁵ Μπέλλου, Π., (2007), *“Το Φεμινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα από την εποχή του Μεσοπολέμου μέχρι σήμερα.”* Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας, σσ. 8-10.

επιστέγασμα αποτελεί το Πρώτο Γυναικείο Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1921. Κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα αιτήματα που προβάλλονται την εποχή αυτή κατέχει το ζήτημα της μόρφωσης της Ελληνίδας, έστω και σε στοιχειώδη μορφή. Μεμονωμένα άτομα αλλά κυρίως συλλογικοί φορείς, αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση, όπως ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, ο οποίος ιδρύεται το 1920 και αναπτύσσει σημαντικές πρωτοβουλίες για τη γυναικεία μόρφωση, ή Χριστιανική Ένωση Νεανίδων το 1923 ή Ένωση Ελληνίδων Επιστημόνων το 1924, κ.ά.¹⁶

Λόγω της αναγκαστικής εξόδου της γυναίκας στην αγορά εργασίας, αλλά και τις αλλαγές που εμφανίστηκαν στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα, κάνει την εμφάνιση του το Κίνημα του Φεμινισμού, που υποστηρίζει την ισότητα μεταξύ του ανδρικού και γυναικείου φύλου. Ελληνίδες γυναίκες στη διάρκεια αυτής της περιόδου, πάλευαν για την ισοπολιτεία, που επιδίωκε αρχικά την παροχή του *δικαιώματος εργασίας και εκπαίδευσης*, αλλά κυρίως στην παροχή *δικαιωμάτων στην πολιτική*. Το δικαίωμα της ψήφου έγινε ένα από τα πιο ενεργά αιτήματα της εποχής. Η ηγεμονική ωστόσο στάση του κράτους, επιμένει να αρνείται την αναγνώριση και την παραχώρηση κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων στο γυναικείο φύλο. Αργότερα την περίοδο του Μεσοπολέμου, η οικογένεια εξακολουθεί να έχει πατριαρχική μορφή, ενώ ταυτόχρονα η γυναίκα συνεχίζει να είναι στον ρόλο της συζύγου, της νοικοκυράς και της μητέρας παραμένοντας *εξαρτημένη κοινωνικά, ψυχολογικά και οικονομικά από τον άντρα της*.

Η *Μαρία Σβώλου*, το Μάρτιο του 1924, εξέφρασε μερικά γυναικεία αιτήματα. Πιο συγκεκριμένα: α) ζήτησε ισάξια δικαιώματα και των δύο γονέων απέναντι στα παιδιά, β) ζήτησε τη νομική ευθύνη του πατέρα για την ανατροφή του παιδιού που γεννήθηκε εκτός γάμου, γ) αδιαίρετη και ενιαία ηθική και για τον πατέρα και για την μητέρα.

Σε ό,τι αφορά το κομμάτι της εργασίας, είναι αντιληπτό πως με το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, άρχισαν να σημειώνονται μεταβολές στην οικονομία της χώρας. Οι περισσότεροι κάτοικοι, συνέχισαν να ασχολούνται με τη γεωργία. Παράλληλα όμως αναπτύχθηκε η βιομηχανία και η βιοτεχνία, καθώς και ο δημόσιος τομέας. Η σταδιακή αύξηση λοιπόν της βιομηχανίας, δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας και μεταξύ των εργαζομένων υπήρχαν και άτομα του γυναικείου φύλου. Η ένταξη της γυναίκας στη μισθωτή εργασία, υπήρξε μία από τις πιο μεγάλες αλλαγές στη ζωή

¹⁶ Μινώτου, Μ., *Η μόρφωση της Ελληνίδας στο Μεσοπόλεμο: οι συγκλίνοντες στόχοι του Συλλόγου προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων και του ζακυνθινού περιοδικού "Εύα Νικήτρια" (1921-1923)*, Η Μελέτη, Β', 2004, σσ. 96-97.

τους κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, πάνω στην οποία στηρίχθηκαν για να διεκδικήσουν την εξασφάλιση και άλλων δικαιωμάτων.¹⁷

Έτσι με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας, γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτή η έξοδος των γυναικών στη μισθωτή εργασία. Συνήθως οι γυναίκες με υψηλή μόρφωση γίνονταν δασκάλες, ενώ η ανάπτυξη της κρατικής γραφειοκρατίας οδήγησε πολλές γυναίκες στον δημόσιο τομέα. Οι γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, απασχολούνταν στη βιομηχανία. Αρκετά μεγάλο πλήθος γυναικών, κυρίως πρόσφυγες, εργάζονταν ως κομμώτριες, μοδίστρες, νοσοκόμες και γενικά ως ελεύθεροι επαγγελματίες.¹⁸

Οι διακρίσεις και η άνιση μεταχείριση, σε συνδυασμό με τις κακές συνθήκες μισθωτής εργασίας, οδήγησαν τις γυναίκες να οργανωθούν συλλογικά και να απαιτήσουν τα εργασιακά τους δικαιώματα. Σύμφωνα με την Αβδελά, *«η εξάπλωση της μισθωτής εργασίας των γυναικών αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα στην ανάπτυξη του Φεμινιστικού Κινήματος»* και γίνεται μετά το δικαίωμα της ψήφου, το δεύτερο μεγαλύτερο ζήτημα της εποχής.¹⁹

Σε ό,τι αφορά το κομμάτι της εκπαίδευσης των κοριτσιών, παρόλες τις απόπειρες που είχαν γίνει στο παρελθόν, οι προσπάθειες αυτές δεν κατάφεραν να αποδώσουν καρπούς. Στις 17 Νοεμβρίου 1877 είχε γίνει μια πρώτη νομοθετική απόπειρα από τον Μίλεση όπου πρότεινε την επέκταση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και στα δύο φύλα. Εισήχθη ακόμα και ο όρος αστικό σχολείο θηλέων.

Στις 13 Οκτωβρίου 1880, ένα νομοσχέδιο του Α.Δ. Αυγερινού πρότεινε τη δημιουργία ανωτέρων Παρθεναγωγείων από το κράτος. Παρά τις βελτιώσεις που έγιναν με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, η ανισότητα μεταξύ των φύλων εξακολουθούσε να υπάρχει στην παροχή εκπαίδευσης. Παρά ωστόσο τα εμπόδια, ο προσανατολισμός της παιδείας δεν είχε αρνητικό πρόσημο για τις γυναίκες όπως ήταν το σύνθημα τον περασμένο αιώνα. Η μεταρρύθμιση που έγινε το 1929, διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο. Προέτρεπε τις γυναίκες να καταλάβουν μια πιο ενεργή θέση στην κοινωνία και τις κατεύθυνε σε μια πιο συνεργάσιμη πολιτική συγκριτικά με τους άντρες.

Ωστόσο το γυναικείο Φεμινιστικό Κίνημα κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου απέκτησε τη δική του ταυτότητα. Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ήταν η καινούργια θετική εικόνα που απέκτησαν οι γυναίκες για τους εαυτούς τους. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό του ήταν ότι οι γυναίκες

¹⁷ Παπαγεωργίου, Γ., *Ηγεμονία & Φεμινισμός*, Αθήνα 2004, σ. 225-227.

¹⁸ Αβδελά, Ε., Ψαρά, Α., (1985), *Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, σ. 74.

¹⁹ Αβδελά, Ε., (1996), *Η μισθωτή εργασία ως προνομιακό πεδίο για τη συγκρότηση κοινωνικών κινημάτων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, σ. 82.

δεν περιορίζονταν ταξικά. Το κίνημα των γυναικών επιθυμούσε απλά να αλλάξει τις σχέσεις που υπήρχαν στην κοινωνία και να ενσωματωθούν και οι ίδιες στην εφαρμογή των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Οι γυναίκες «δεν διατυπώνουν πια μόνο τα αιτήματά τους αλλά αγωνίζονται γι' αυτά, οργανώνονται και παλεύουν μαζί». ²⁰

Η εμφάνιση του γυναικείου τύπου στην Ελλάδα συμπίπτει με τις πρώτες προσπάθειες για χειραφέτηση της Ελληνίδας από μερικές γυναίκες της μεγαλοαστικής τάξης, σπουδαγμένες στο εξωτερικό. Ο δημόσιος χώρος, αλλά και η εκπαίδευση αρχικά, ήταν απαγορευμένα για τη γυναίκα κι επομένως "η γράφουσα" και ακόμα περισσότερο όποια αποφάσιζε να δημοσιεύσει τα γραπτά της, τοποθετούσε τον εαυτό της αντιμέτωπη με την κοινωνία, που θεωρούσε ότι η συγγραφή είναι ασυμβίβαστη με την γυναικεία υπόσταση. Τα έντυπα που εκδίδονται/διευθύνονται από γυναίκες μπορούμε να τα κατατάξουμε σε δυο κατηγορίες: α) σε όσα απευθύνονται αποκλειστικά στις γυναίκες και β) σε όσα έχουν πιο γενικό χαρακτήρα κι επομένως δεν περιλαμβάνουν μόνον θέματα που ενδιαφέρουν το γυναικείο φύλο. Ωστόσο, τα πρώτα 'φιλογύννη' μηνύματα στον τύπο προέρχονται από άντρες-υπερασπιστές των δικαιωμάτων της γυναίκας. Με τον τίτλο Ο Σωκράτης, Εφημερίς των Γυναικών και του Λαού, εμφανίστηκε το 1838 στην Αθήνα η εφημερίδα του γιατρού και δημοσιογράφου Παναγιώτη Σοφιανόπουλου (1786-1856), με πολύ προοδευτικές ιδέες σχετικά με το θέμα της ισότητας των δύο φύλων. Σκοπός του Σωκράτη ήταν η "*καλυτέρευσις του Λαού και η τελειοποίησις των Γυναικών*". ²¹

Υπήρχαν κάποιοι εκδότες - υποστηρικτές της γυναικείας χειραφέτησης. Το 1866 κυκλοφόρησε η Άρτεμη, "*μηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα δια τας Κυρίας*" (φύλλο Α'- φύλλο ΙΒ') με εκδότη τον Π.Δ. Ηλιόπουλο. Την ίδια χρονιά επίσης (1866) κυκλοφόρησε και ο Λόγος περί γυναικός και Ελληνίδος, που εκφώνησε ο εκπαιδευτικός Γρηγόριος Παππαδόπουλος στο σύλλογο "Αθήναιον", υποστηρίζοντας ότι "*η γυνή δεν είναι ον κατώτερον αλλά διάφορον μόνον του ανδρός*". ²²

²⁰ Σαμίου, Δ., *Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα (1860-1960)*, Αθήνα 1992, σ. 59.

²¹ Ιωαννίδου, Μ., (2001), *Γράφουσες Ελληνίδες τον 19ο - αρχές του 20ού αιώνα η περίπτωση της Ευγενίας Ζωγράφου (1878-1979) Μια συμβολή στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Groningen: Εκδόσεις Rijksuniversiteit Groningen, σ. 2.

²² Ιωαννίδου, Μ., (2001), ό.π., σσ. 3-4.

2.β.1 Οι πρώτες εκδότριες

Σε μια εποχή που τα εκφραστικά μέσα των γυναικών ήταν σχεδόν ανύπαρκτα, τα ελάχιστα, έστω, γυναικεία περιοδικά αποτελούν βασικό μάρτυρα για την κατανόησή της και πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τον κόσμο της γυναίκας. Παρακάτω γίνεται αναφορά μερικών:

α) Ήφιλογυνικά περιοδικά: Η παιδαγωγός *Ευφροσύνη Σαμαρτζίδου* (1820-1877) από τη Σκύρο, εργάστηκε ως δασκάλα σε Παρθεναγωγεία της Κωνσταντινούπολης και της Μυτιλήνης και διετέλεσε ως διευθύντρια του "Κεντρικού Παρθεναγωγείου" Θεσσαλονίκης (1863-1870). Το 1845 εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη το περιοδικό *Κυψέλη*, από τις στήλες του οποίου τολμά να κάνει λόγο για ισοτιμία μεταξύ των φύλων και για τη χειραφέτηση της γυναίκας.

Η Θάλεια, Σύγγραμμα περιοδικόν του γυναικείου φύλου, εκδόθηκε στην Αθήνα από την Πηνελόπη Λαζαρίδου και κυκλοφόρησε, ως μηνιαίο περιοδικό, από τον Ιανουάριο μέχρι τον Αύγουστο του 1867. Τα ανυπόγραφα άρθρα που δημοσιεύονται αναφέρονται στον προορισμό της γυναίκας, στην οικογένεια, στις ομοιότητες και διαφορές αντρών και γυναικών, στη θέση της γυναίκας στις αρχαίες κοινωνίες και, μόνον μία φορά, στην ανάγκη της εκπαίδευσης των γυναικών με σκοπό την καλυτέρευση της κοινωνίας και της οικογένειας. Παρουσιάζονται διάφορες επιστημονικές θεωρίες που αναλύουν τη διαφορετική, αλλά όχι άνιση φύση των δύο φύλων. Οι διαφορές ανάμεσά τους δεν είναι διαφορές ανωτερότητας ή κατωτερότητας, αλλά πρόκειται για δύο διαφορετικές "φύσεις" που αλληλοσυμπληρώνονται. Η διαφορετική φύση της γυναίκας είναι ακριβώς αυτή που εμπεριέχει στοιχεία απαραίτητα όχι μόνον για την αρμονική λειτουργία της οικογένειας, αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας.

Περίπου το 1870 εκδόθηκε από την Αιμιλία Κτενά-Λεοντιάδα στην Κωνσταντινούπολη η Ευρυδίκη, *Γυναικεία Επιθεώρηση* μετά σχεδίων και εργοχείρων, που υποστήριζε κυρίως την ισότητα των δύο φύλων και την ανάγκη της μόρφωσης των γυναικών. Το περιοδικό ήταν αρχικά εβδομαδιαίο, τον δεύτερο χρόνο πενθήμερο και την τρίτη χρονιά δεκαπενθήμερο. Η Αιμιλία Κτενά συνεργαζόταν με την αδελφή της Σαπφώ Λεοντιάδα, γνωστή παιδαγωγό και φιλόλογο, διευθύντρια Παρθεναγωγείων στη Σάμο και στη Σμύρνη, και με τη Dora d' Istria, γράφοντας άρθρα για τη γυναικεία εκπαίδευση και κάνοντας διαλέξεις. Στο περιοδικό παρουσιάζονταν ποικίλα θέματα με σκοπό τη γενική μόρφωση των αναγνωστριών, όπως οι *γυναίκες στην ιστορία*, οι *γυναίκες στην Αρχαιότητα*, *ταξιδιωτικές εντυπώσεις*, *συμβουλές για την ανατροφή των παιδιών*, καθώς και *ποιήματα*, *κριτική βιβλίων*, *ειδήσεις* κ.λπ. Βασικός όμως στόχος του περιοδικού ήταν να τοποθετήσει τη γυναίκα στη θέση που της ανήκει, υποστηρίζοντας ότι είναι διαφορετική από τον άντρα, αλλά ίση μ' αυτόν: "{...} η φύσις κατέστησε μεγάλην μεν ποικιλίαν μεταξύ του φυσικού και πνευματικού οργανισμού του ανδρός και της

γυναικός, αλλ' εν τοιαύτη τη ποικιλία συνίσταται και η ισότης αμφοτέρων. " Άρθρα για την ισότητα των φύλων και την εκπαίδευση των γυναικών δημοσιεύονταν με το ψευδώνυμο "Βοσπορίς", μάλλον ψευδώνυμο που χρησιμοποίησε η Κτενά, και περιείχαν μηνύματα πολύ προοδευτικά για την εποχή εκείνη, που δεν περιορίζονταν μόνον στην απαίτηση για "γυναικεία εκπαίδευση", αλλά διεκδικούσαν μια πιο πλατιά παιδεία, ακόμα και δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτική ζωή του έθνους.

Η κίνηση των γυναικών στις άλλες χώρες, ιδιαίτερα η δραστηριότητα των Αμερικανίδων, ενδιαφέρει επίσης το περιοδικό και δίνεται έμφαση στην κινητοποίησή τους για την αποτροπή του πολέμου. Αν οι γυναίκες καταφέρουν να αποκτήσουν μόρφωση και να οργανωθούν, θα είναι σε θέση να αγωνιστούν για την ειρήνη: *"Αι σύζυγοις αι αδελφαί, αι θυγατέρες θ' απαρτίσωσί ποτε ισχυράν ομοσπονδίαν κατά του πολέμου. Η Ευρυδίκη κυκλοφόρησε τρία χρόνια (21 Νοεμβρίου 1870-30 Μαΐου 1873) έχοντας ως στόχο την ημέρα που οι γυναίκες θα "{...} απαρτίσωσιν ως οι άνδρες έναν κόσμον σκεπτόμενον, κρίνοντας, γράφοντα, σπουδάζοντα, μελετώντα{...}"*.

β) Παραδοσιακά περιοδικά: Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούν ακόμη και δύο "γυναικεία περιοδικά" της εποχής που διευθύνονταν επίσης από γυναίκες, είχαν όμως εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα: **τα Οικογένεια** και **Πλειάς**.

Το πρώτο, "εβδομαδιαίον γυναικείον περιοδικόν", με διευθύντρια την Άννα Σερουίου, εκδόθηκε από το 1897 ως το 1898 και βασικός του στόχος υπήρξε ο περιορισμός των γυναικών *"εις τα του οίκου"*. Κάθε προσπάθεια για κατάκτηση αυτονομίας από μέρους των γυναικών, θεωρείται εγκατάλειψη της οικογένειας και ο πάταγος για τη χειραφέτησή τους μόνον ζημία στον οικογενειακό βίο επιφέρει αφού η χειραφέτηση της γυναίκας.

Για την επικύρωση των ιδεών επιστρατεύονται ως συνεργάτες λόγιοι της εποχής, όπως ο Σπυρίδων Δε Βιάζης και ο Αλέξ. Φιλαδελφεύς, οι οποίοι ανησυχούν μήπως τα μηνύματα για τη χειραφέτηση των γυναικών που έφταναν από την Ευρώπη, προσβάλουν και τις Ελληνίδες. Τις προειδοποιούν λοιπόν: *"Καθήσατε εις ταυγά σας! Ο οργανισμός σας δεν επιτρέπει υπερβολάς, δεν αντέχει εις διαρκείς αγώνας και παννυχίους σπουδάς... Μείνατε εν τοις ναοίς όπου σάς λατρεύομεν, μη καταβείτε εκ των βάθρων όπου η τυφλή λατρεία των ανδρών σάς ανεβίβασε, διότι θα μετανοήσετε!... Εάν κατεβείτε αχάθητε!"* . Όσο για την εργασία, το περιοδικό προτρέπει τις αναγνώστριες του να ασχοληθούν με τη ραπτική, τη ζωγραφική και τη γλυπτική, επαγγέλματα που η άσκησή τους μπορεί να γίνει στο σπίτι. Παρόμοια είναι και η πορεία που ακολουθεί η **Πλειάς**, της Σωτηρίας Αλιμπέρτη. Το περιοδικό ήταν το όργανο του Συλλόγου Κυριών *"Εργάνη Αθηνά"* που ιδρύθηκε το 1896 και είχε έδρα το Αργίνιο. Η έκδοση του περιοδικού γινόταν κάθε τρίμηνο *"υπό την εποπτεϊάν και διεύθυνσιν της εν Αθήναις επιτροπής του συλλόγου, ευγενεί συμπράξει και συνεργασία*

λογίων Ελλήνων και Ελληνίδων" και διήρκεσε από την 1η Ιανουαρίου 1899 μέχρι το τέλος του 1902. Ένας από τους βασικούς σκοπούς της "Εργάνης Αθηνάς" ήταν, όπως αναφέρεται στο καταστατικό που δημοσιεύτηκε στο πρώτο τεύχος, *"η διαπαιδαγώγησις της εν επαρχίαις και δήμοις της Ελλάδος γυναικός δια της ενασκήσεως της θρησκείας, φιλανθρωπίας και φιλοπατρίας"*. Για την επίτευξη των στόχων αυτών ο σύλλογος διοργάνωνε Πανελλήνιες εκθέσεις γυναικείας χειροτεχνίας και ίδρυε φιλανθρωπικά άσυλα στην επαρχία. Η διευθύντρια της Οικογένειας, Άννα Σερουίου, είναι μέλος της "Εργάνης Αθηνάς" και δημοσιεύει στην Πλειάδα. Και τα δύο έντυπα χαρακτηρίζονται από αρχαιομανία, εθνικισμό και προσπάθεια να περιορίσουν τη γυναικεία δραστηριότητα σε φιλανθρωπικά και 'εθνωφελή' έργα.²³

Η Εφημερίς των Κυριών: Το κενό που δημιουργήθηκε με το τέλος της έκδοσης της Ευρυδίκης, το 1873, έρχεται να συμπληρώσει η Εφημερίς των Κυριών (1887-1917) της Καλλιρρόης Παρρέν (βλ. παράρτημα), που αφενός συνεχίζει την προσπάθεια του περιοδικού αυτού, αφετέρου εγκαινιάζει μια νέα περίοδο συστηματικών αγώνων για τη γυναικεία χειραφέτηση. Ο στόχος της Ευρυδίκης", γίνεται με την Εφημερίδα των Κυριών πιο κοντινός.

Στις 8 Μαρτίου 1887 κυκλοφορεί το πρώτο φύλλο της εβδομαδιαίας Εφημερίδος των Κυριών - με το επώνυμο της διευθύντριας αναγραμματισμένο, "Εύα (γυναίκα) Πρενάρ", και ανυπόγραφα τα περισσότερα άρθρα -, το οποίο γίνεται ανάρπαστο: 10.000 φύλλα σε μια Αθήνα 70.000 κατοίκων. Δύο εβδομάδες αργότερα η Παρρέν κάνει γνωστό το αληθινό της όνομα και αυτό των συνεργατριών της, ανάμεσα στις οποίες ήταν μερικές από τις πιο σημαντικές παιδαγωγούς και συγγραφείς της εποχής: Σαπφώ Λεοντιάς, Αικ. Λασκαρίδου, Αγαθονίκη Αντωνιάδου, Κ. Κεχαγιά, Υπατία Στάμπα, Σωτηρία Αλιμπέρτη κ.ά. Το πρώτο αυτό καθαρά φεμινιστικό έντυπο έχει μια πρωτοφανή μακροβιότητα, 30 χρόνια, εβδομαδιαίο από το 1887 μέχρι το 1907 και ως "Δεκαπενθήμερο Εγκυκλοπαιδικό Περιοδικό για τη γυναίκα" από το 1907 μέχρι το 1917. Πολλές συνεργάτριες του περιοδικού ζουν μακριά από την Αθήνα, στέλνουν όμως τις συνεργασίες τους και φροντίζουν για τη διάδοσή του. Ανάμεσα στις συνδρομήτριες του εξωτερικού συγκαταλέγονταν και η Ελισάβετ της Αυστρίας.

Το κύριο άρθρο, συνήθως ένα πύρινο σχόλιο της επικαιρότητας από φεμινιστική σκοπιά, γράφεται πάντα από την Παρρέν. Η εφημερίδα ενημερώνει τις αναγνώστριες της για τη δράση διαφόρων γυναικείων οργανώσεων και συλλόγων καθώς και για τις "προόδους και κατακτήσεις" των γυναικών στο εξωτερικό. Γνωρίζοντας από κοντά τα φεμινιστικά κηρύγματα της Δύσης, η Παρρέν ρίχνεται με ενθουσιασμό στον αγώνα για τη μεταφύτευσή τους στην Ελλάδα.

²³ Ιωαννίδου, Μ., (2001), ό.π., σσ. 5-8.

Όπως ήταν φυσικό, η δράση της Κ. Παρρέν προκάλεσε παθιασμένες συζητήσεις και σκωπτικά σχόλια από τους περισσότερους λόγιους, που την ταύτιζαν με την κατάλυση της οικογένειας και τον εθνικό αφανισμό. Μετά την είσοδο των πρώτων φοιτητριών στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, η εφημερίδα θα διεκδικήσει το δικαίωμα των γυναικών στη μισθωτή εργασία και την τοποθέτησή τους σε δημόσιες θέσεις, σε πρώτη φάση στα ταχυδρομεία και τηλεγραφεία. Αργότερα μόνον θα προστεθεί και το αίτημα συμμετοχής τους στην πολιτική ζωή του τόπου, ώστε να πάψουν πια να ανήκουν στην ίδια κατηγορία με "τους ανήλικες, τους ανίκανους και τους πολιτικούς κατάδικους και να επέλθει ισοτιμία σχέσεων ανάμεσα στα φύλα."²⁴

"Ο Αγώνας της Γυναίκας" (Women's Struggle): Το περιοδικό "Ο Αγώνας της Γυναίκας" (Women's Struggle) αποτελεί το μακροβιότερο φεμινιστικό περιοδικό στην Ελλάδα (και πιθανότατα σε ολόκληρη την Ευρώπη). Το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε από τον *Αύγουστο* έως τον *Σεπτέμβριο* του 1923 από τον Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, ως η "είδηση του μήνα". Στο εξώφυλλο, κάτω από τον τίτλο, έγραφε με μεγάλα γράμματα στη δημοτική: "*Απαιτούμε ισότητα στα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα των ανδρών και των γυναικών*".

Κατά τη διάρκεια αυτών των 83 χρόνων, η έκδοση του περιοδικού σταμάτησε δύο φορές, το 1936 και το 1967. Ο Ιούνιος του 1936 ήταν ο μήνας που εκδόθηκε το τελευταίο τεύχος αυτής της πρώτης περιόδου έκδοσής του περιοδικού, κατά τη διάρκεια των χρόνων του εμφύλιου πολέμου. Αυτή είναι η περίοδος από το 1920, όταν ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας από την *Αύρα Θεοδωροπούλου*, την *Μαρία Νεγρεπόντη* με τη συμμετοχή της *Μαρίας Σβώλου*, της *Ρόζας Ιμβριώτη* και της *Ελένης Κορρυλού* (της συγγραφέως που ήταν γνωστή με το ψευδώνυμο Άλκης Θρύλος), μέχρι την εποχή που έκλεισε υπό τις διαταγές της Αστυνομίας.

Η έκδοση σταμάτησε στις 5 Αυγούστου, μια μέρα μετά ίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά. Κατά τη διάρκεια αυτής της πρώτης περιόδου (1920-1936) του ριζοσπαστικού Φεμινισμού, ο Σύνδεσμος εξέδωσε πάνω από 190 τεύχη του περιοδικού, του οποίου η συχνότητα της έκδοσης κυμαινόταν από 6 (κατά τη διάρκεια της περιόδου 1932-1936) μέχρι 24 περίπου το χρόνο κατά τη διάρκεια της αποκορύφωσης των δραστηριοτήτων του Συνδέσμου (*δημόσιες συγκεντρώσεις, ψηφίσματα, αναφορές, επιστολές στην κυβέρνηση και στους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων*) που είχαν στόχο την θεσμοθέτηση του δικαιώματος ψήφου των Ελληνίδων.

Η έκδοση του περιοδικού από το Σύνδεσμο δεν ήταν το πρώτο γυναικείο περιοδικό φεμινιστικού χαρακτήρα. Είχε προηγηθεί το περιοδικό *Η Εφημερίς των Κυριών* που είχε εκδοθεί από την Καλλιρρόη Παρρέν το 1887 και το μηνιαίο περιοδικό *Ελληνίς*, η επίσημη έκδοση του Εθνικού

²⁴ Ιωαννίδου, Μ., (2001), ό.π., σσ. 10-11.

Συμβουλίου των Ελληνίδων (μία οργάνωση "ομπρέλα" που ένωνε πολλές γυναικείες ομάδες), το οποίο εκδιδόταν από το 1921 έως το 1940. Όμως, η ίδρυση του Συνδέσμου το 1920 αποτέλεσε τομή σε πολλές γυναικείες οργανώσεις που λειτουργούσαν ήδη στην Ελλάδα και είχαν αφιερωθεί σε εργασίες κοινωνικής πρόνοιας, εκπαιδευτικές ή πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Πάνω από όλα, ο Σύνδεσμος ήταν η πρώτη αποκλειστικά γυναικεία οργάνωση που ιδρύθηκε στην Ελλάδα με στόχο να κάνει πραγματικότητα τα οικονομικά, τα κοινωνικά και πάνω από όλα τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών. Το όνομα που επιλέχτηκε για αυτήν την οργάνωση αποκαλύπτει από μόνο του ότι κυρίαρχα αναφέρεται στα δικαιώματα των γυναικών. Η αρχή της *Διεθνούς Ένωσης Γυναικών Σουφραζεττών* (IWSA) "*Ισα Δικαιώματα - Ίσες Υπευθυνότητες*" έγινε η αρχή του Συνδέσμου και διαμόρφωσε τις θέσεις του Συνδέσμου σε αρκετά θέματα, γεγονός το οποίο τον έφερνε αντιμέτωπο με τις αρχές που είχαν υιοθετήσει άλλες οργανώσεις συμπεριλαμβανομένων και του Σοσιαλιστικού Ομίλου Γυναικών, της Γενικής Ελληνικής Ομοσπονδίας των Εργατών και άλλων ενώσεων γυναικών επαγγελματιών σχετικά με την προστατευτική νομοθεσία της γυναικείας εργασίας.

Το περιοδικό ήταν ένας τόπος δημόσιας συζήτησης που αναφερόταν στα μέσα για την επίτευξη του πρωταρχικού στόχου που είχαν θέσει οι Φεμινίστριες από το 1920, το δικαίωμα της ψήφου αλλά και σε άλλα θέματα που είχαν αρχίσει να γίνονται πιεστικά: όπως το δικαίωμα των γυναικών για επαγγελματική εργασία (είσοδος στα επαγγέλματα και στο εμπόριο, το δικαίωμα της επαγγελματικής ανέλιξης, η ίση αμοιβή), η αναθεώρηση ενός απαρχαιωμένου νόμου που ήθελε τις συζύγους και τις μητέρες να έχουν ελάχιστα δικαιώματα, η κατάργηση της νομοθεσίας που αφορά την πορνεία και το σωματεμπόριο, το ενδιαφέρον για αυτό που θα μπορούσε κανείς να αποκαλέσει σήμερα ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στους ευρωπαϊκούς λαούς και ειδικά στους βαλκανικούς λαούς και η επίλυση των συγκρούσεων με τη βοήθεια διπλωματικών μεθόδων.

Αργότερα ο Σύνδεσμος πήρε την πρωτοβουλία να δημιουργήσει ένα χώρο δημόσιας συζήτησης των γυναικών για τρέχοντα διεθνή θέματα. Κατά τη διάρκεια της *9ης Συνέλευσης της Διεθνούς Ένωσης Γυναικών Σουφραζεττών*, που έλαβε χώρα στη Ρώμη το 1923, οι εκπρόσωποι από την Πολωνία, τη Σερβία, την Τσεχοσλοβακία και την Ελλάδα (την οποία εκπροσώπησαν ο Σύνδεσμος, το Εθνικό Συμβούλιο των Ελληνίδων και το Λύκειο των Ελληνίδων) δημιούργησαν την Μικρή Γυναικεία **'Entente'**. Η Μικρή 'Entente' έκανε πολλές συνελεύσεις μία από τις οποίες (η τρίτη) έλαβε χώρα στην Αθήνα το 1925.

Η φεμινιστική δράση του Συνδέσμου (που είχε προπαγανδιστεί από το περιοδικό) εκείνη την περίοδο είχε διαμορφωθεί με τη συνείδηση, ότι οι γυναίκες θα έπρεπε να δραστηριοποιηθούν και να αγωνιστούν μέσω της συλλογικής δράσης, για την ενότητα του σκοπού τους, την ενδυνάμωση της φωνής τους και για να αλλάξουν την κοινωνική τους κατάσταση. Αυτή ήταν η οριστική ρήξη με το

παρελθόν και η στιγμή που άρχισε να αποδίδει ο "*ριζοσπαστικός Φεμινισμός*" του Συνδέσμου.

Εντούτοις, υπήρχαν αδυναμίες στο κίνημα και οι σημαντικότερες οφειλόταν πιθανόν στο γεγονός ότι οι πρόεδροι του Συνδέσμου δεν συνειδητοποίησαν εγκαίρως τα όρια της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του πολιτικού συστήματος όσον αφορά την κατοχύρωση των γυναικείων δικαιωμάτων και τέλος, ότι η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των γυναικών ήταν ένα τιτάνιο εγχείρημα εκείνη την εποχή. Τέλος, η ενότητα των σκοπών που υπερασπιζόταν ο Σύνδεσμος, πέτυχε μόνο κατά ένα μέρος καθώς η στενή συνεργασία διαφορετικών ρευμάτων του φεμινισμού δεν ήταν ποτέ εύκολη και ειδικά εκείνη την εποχή ήταν κάτι το ακατόρθωτο. Στην αρχή της δεκαετίας του '30, υπήρξε μία σημαντική ρήξη ανάμεσα στον Σύνδεσμο και το γυναικείο σοσιαλιστικό κίνημα (το οποίο έδινε έμφαση στην κατοχύρωση του δικαιώματος ψήφου των γυναικών) με τις συντηρητικές γυναικείες ομάδες που ασχολούνται με λιγότερο πολιτικά θέματα όπως η εκπαίδευση και η κοινωνική πρόνοια.

Μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Σύνδεσμος προσπάθησε να αναδιοργανωθεί. Το 1945 ο Σύνδεσμος οργάνωσε μία επιτροπή που αποτελείτο από εκπροσώπους των *πιο σημαντικών γυναικείων οργανώσεων*, που έκανε έκκληση στους πολιτικούς αρχηγούς να θέσουν το δικαίωμα της ψήφου των γυναικών στην ημερήσια πολιτική διάταξη. Δυστυχώς όμως δεν υπήρξε αποτελεσματικός συγχρονισμός. Η συντηρητική κυβέρνηση ήταν απρόθυμη να ξανανοίξει τη συζήτηση για το θέμα του δικαιώματος ψήφου των γυναικών. Αυτή τη φορά όμως η πίεση ασκήθηκε από εξωγενείς παράγοντες: τα Ηνωμένα Έθνη (των οποίων η Συνθήκη του Σαν Φρανσίσκο είχε υπογραφεί από την Ελλάδα το 1951) και την Επιτροπή των Γυναικείων Δικαιωμάτων.

Η εκπρόσωπος της Ελλάδας στην Επιτροπή, η *Λίνα Τσαλδάρη*, έγινε μέλος το 1951, στη *Διεθνή Συνέλευση των Γυναικείων Πολιτικών Δικαιωμάτων*, γεγονός το οποίο άσκησε πίεση στην ελληνική κυβέρνηση να παρουσιάσει στη Βουλή ένα νομοσχέδιο (2151/1952) που θα έδινε πλήρη πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες. Το νομοσχέδιο πέρασε με **72** ψήφους υπέρ, **64** ψήφους κατά και 3 λευκές ψήφους τερματίζοντας αυτή τη διαμάχη που ξεκίνησε 32 χρόνια πριν.

Οι γυναίκες ψήφισαν για ***πρώτη φορά στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1956***. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Συνδέσμου αποφάσισε την επανέκδοση του περιοδικού το 1964, αρκετά χρόνια μετά την επανέναρξη της λειτουργίας του. Η υπεύθυνη για την έκδοση ήταν η *Αλίκη Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου* που είχε και τη θέση του αντιπρόεδρου του Συνδέσμου. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου δημοσίευσής του το περιοδικό εξέδωσε μόνο 14 τεύχη, το τελευταίο εξ' αυτών ήταν το τεύχος του Νοεμβρίου-Φεβρουαρίου του 1967.

Δύο μήνες μετά, στις 21 Απριλίου, έγινε το Συνταγματικό πραξικόπημα. Ο Σύνδεσμος αποφάσισε να αναστείλει την έκδοση του Αγώνα της Γυναίκας δεδομένου ότι η ελευθερία του τύπου είχε πάψει να ισχύει. Ακολουθώντας την ανασυγκρότηση της Δημοκρατίας το 1974, ο Σύνδεσμος

Στο πρώτο τεύχος (Ιανουάριος του 1979) της τρίτης περιόδου έκδοσης του περιοδικού, που κράτησε τον αρχικό του μαχητικό τίτλο, η πρόεδρος του Συνδέσμου *Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου* έγραψε στο κύριο άρθρο ότι "Ο Αγώνας... συνεχίζεται... αν συγκρίνουμε την εποχή μας με την εποχή που πρωτοεμφανίστηκε 'Ο Αγώνας', η διαφορά είναι τεράστια. Οι τοτινές 'σκανδαλώδεις' διεκδικήσεις του είναι πια πρόγραμμα των Η.Ε., αν δεν έχουν ικανοποιηθεί."

Στο μεγαλύτερο μέρος αυτής της εκδοτικής περιόδου (από τον Ιανουάριο του 1979 έως το τεύχος του Ιανουαρίου- Ιουνίου του 1999) η *Ρένα Λάμψα* ήταν η εκδότρια του περιοδικού δημιουργώντας κάποια από τα πιο συμβολικά, ισχυρά, αισθητικά και καινοτόμα εξώφυλλα. Το περιοδικό κυκλοφόρησε είτε σε τετράμηνη είτε σε ετήσια βάση με σύγχρονη εμφάνιση, φωτογραφίες, έγχρωμα εξώφυλλα, πολλές μόνιμες στήλες και περιλήψεις των άρθρων στα αγγλικά. Τα 79 τεύχη του Αγώνα της Γυναίκας που ψηφιοποιήθηκαν και είναι προσβάσιμα στη βάση δεδομένων της ιστοσελίδας

αυτής παρέχουν στους αναγνώστες και αναγνώστριες μία ανεκτίμητη εικόνα του σύγχρονου ελληνικού Φεμινιστικού Κινήματος. Μαζί με τα παλαιότερα τεύχη από τις δεκαετίες του 1920 του 1930 και του 1960, το περιοδικό προσφέρει ένα σπάνιο καλειδοσκόπιο της πολυτάραχης ιστορίας του ελληνικού φεμινισμού του 20ου αιώνα.²⁵

Κεφάλαιο 3: Περίπτωση μελέτης: Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου και η εποχή της

3α. Συνοπτικό πορτρέτο: Η δράση και το έργο της

²⁵ Πετρινιώτη, Ξ., (2006, Απρίλιος 27). *Ο Αγώνας της Γυναίκας: Ένας παλαιομοδίτικος τίτλος για ένα μοντέρνο περιοδικό*. Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες.

[Ο Αγώνας της Γυναίκας](#)

Εικ. 1

Η Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου γεννήθηκε και δραστηριοποιήθηκε μέσα σε ένα περιβάλλον, τα Επτάνησα, τα οποία λόγω των ιστορικών συνθηκών λειτουργούσαν πάντα ως μια "Πύλη" που δεχόταν τα ρεύματα της Δύσης και αυτό με τη σειρά του επηρέαζε τους ανθρώπους και τη φιλοσοφία τους και ειδικότερα στα ανθρώπινα δικαιώματα και μέσα σε αυτό το κλίμα διακρίθηκαν γυναίκες που άνοιξαν τους δρόμους στη διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Μια πρωτοπόρος είναι η *Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου*. (βλ. παράρτημα) Οι γονείς της, *Φραγκίσκος Μουτζάν* και *Αγγελική Σιγούρου*, προέρχονταν από δύο από τις παλιότερες αριστοκρατικές οικογένειες της Ζακύνθου. Η Μουτζάν από μικρή είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μάθηση και τα γράμματα και παρόλο που η εκπαίδευσή της ήταν περιορισμένη (είχε κατ' οίκον δασκάλους τρεις κληρικούς), η ίδια με προσωπική μελέτη απέκτησε γνώσεις της αρχαίας ελληνικής, της ιταλικής και της γαλλικής γλώσσας. Παράλληλα επιδιόταν στο γράψιμο ποιημάτων, θεατρικών έργων στα ελληνικά και τα ιταλικά και μεταφράσεων από την αρχαία ελληνική γραμματεία και επιθυμία της ήταν να μην παντρευτεί, αλλά να αφοσιωθεί στην μελέτη και την συγγραφή. Εξαιτίας των αντιρρήσεων της οικογένειάς της αντιπρότεινε να κλειστεί σε μοναστήρι ή να αποσυρθεί σε μία κατοικία της οικογένειας στην ύπαιθρο, όμως και αυτές οι επιθυμίες της δεν γίνονταν δεκτές από τους δικούς της.²⁶

²⁶ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, Ε., & Αθανασόπουλος, Β., (1999). *Αυτοβιογραφία*. Ωκεανίδα.

Η Ιστορία θυμάται τη Μαριέττα Γιαννοπούλου-Μινώτου μέσα από τα γραπτά κατάλοιπα της που έχουν ιδιαίτερη σημασία στην σημερινή εποχή καθώς αντιλαμβανόμαστε την σημασία διατήρησης των πηγών που φωτίζουν τις εποχές και τους ανθρώπους.²⁷ Όπως και πέρα από το να έχουν διατηρηθεί να είναι το κυριότερο προσβάσιμες μετά από πολλές γενεές έχοντας την δυνατότητα να προσεγγίζουμε και να ερχόμαστε πιο κοντά στις εποχές αλλά και στους ανθρώπους αντίστοιχα.²⁸

Συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση του ελληνικού Γυναικείου Κινήματος μέσω της έκδοσης του περιοδικού της και των άρθρων που δημοσιεύθηκαν στον επτανησιακό και στον αθηναϊκό Τύπο, καθώς και με τις δράσεις της άλλα και το παράδειγμά της. Ήταν όμως και λογία, πεζογράφος, ιστορικός, λαογράφος και εκδότρια με έργο καθόλου ευκαταφρόνητο. Η πνευματική δράση της ΜΓ-Μ ξεκίνησε πολύ νωρίς, αφού σε ηλικία μόλις 10 ετών με παρότρυνση του δασκάλου της δημοσιεύει το πρώτο της κείμενο στη *Διάπλαση των Παιδών*. Η δυναμική της όμως εκκίνηση στο πνευματικό πεδίο ξεκινά ουσιαστικά όταν εκδίδει σε ηλικία 21 ετών το φεμινιστικό περιοδικό *Εύα Νικήτρια* (1921-1923), στη Ζάκυνθο, ως όργανο του Παραρτήματος του Λυκείου Ελληνίδων.²⁹

Πιο αναλυτικά η ΜΓ-Μ ήταν κόρη του Ευσταθίου Γιαννόπουλου (1857-1917) και της Θηρεσίας Σβορώνου-Γιαννοπούλου (1878-1952). Από μικρή ηλικία ήταν προικισμένη με έμφυτη ροπή προς τα Γράμματα, φιλομαθής και βιβλιόφιλη καθώς και με απεριόριστη εκ μέρους της οικογενείας της, πνευματική και οικονομική στήριξη, απέκτησε ευρύτατη παιδεία, έχοντας σε ιδιωτικό επίπεδο ως δάσκαλο τον καταξιωμένο ιστορικό και λόγιο Κερκυραίο Σπυρίδωνα Δέ Βιάζη (1849-1927). Από το δάσκαλο της διδάχθηκε την ελληνική και ευρωπαϊκή κλασσική παιδεία. Ο βαθύς πνευματικός δεσμός δασκάλου και μαθήτριας επηρέασε καθοριστικά τη διαμόρφωση της σκέψης και της προ-σωπικότητάς της.³⁰ Όπως και θα αναφερθεί παρακάτω με περισσότερες λεπτομέρειες ο Δε Βιάζης την μύησε στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία, κλασσική και νεότερη (λατινική φιλολογία), της έμαθε ιταλικά, λατινικά και γαλλικά σε άριστο επίπεδο και ήταν αυτός που της μεταλαμπάδευσε το πάθος και τη βαθιά αγάπη για την προσωπικότητά και το έργο του Ugo Foscolo.

²⁷Επτανησιακά Φύλλα, Φιλολογική, Λογοτεχνική, Λαογραφική και Ιστορική Έκδοση, τόμος ΚΒ', 3-4, *Αφιέρωμα στη Μαριέττα Γιαννοπούλου Μινώτου (1900-1962). Σαράντα χρόνια από τον θάνατό της*, Ζάκυνθος, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2002, σ. 237).

²⁸ Καλλιτεχνικό Καφενείο: *Καλεσμένη καθηγήτρια Ιονίου Παν/μίου η Μαριέττα Μινώτου (24/01/24)*.

²⁹ Μινώτου, Μ., Φίλιανδρος, Ι., (2021), *Αναδιφώντας το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου –Μινώτου. Οι πνευματικοί δεσμοί της με την Ιταλία, στο συλλογικό τόμο Rivista di letteratura comparata italiana, bizantina e neoellenica*. Pisa Roma: Fabrizio Serra p. 35-47.

Τα κείμενα σε αυτό το κεφάλαιο (Κεφ. 3) έχουν αντληθεί από δημοσιεύσεις της καθηγήτριας Μινώτου Μ.

³⁰ Μινώτου, Μ., *Το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου Μινώτου*, Πρακτικά Η' Πανιονίου Συνεδρίου σ. 381.

Το 1925 παντρεύεται το Ζακυνθινό Σπύρο Μινώτο, νομικό και λόγιο. Μαζί θα ταξιδέψουν στην Ιταλία, όπου η Μαριέττα γνωρίζεται με πνευματικούς ανθρώπους που θα γίνουν αργότερα συνεργάτες της. Μαζί με το σύζυγό της πρωτοστατούν στην οργάνωση των γιορτών για τα 100 χρόνια από το θάνατο του Ούγου Φόσκολου και την έκδοση του «*Λευκώματος για τον Φόσκολο*». Τον ίδιο χρόνο, το 1927, αρχίζει στη Ζάκυνθο η έκδοση του «*Μηνιαίου φιλολογικού και καλλιτεχνικού*» περιοδικού «*Ιόνιος Ανθολογία*» που διευθύνει η Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου με υπεύθυνο έκδοσης και σύνταξης της ύλης τον σύντροφό της. Το 1930-'31 το ζευγάρι, μαζί και η «*Ιόνιος Ανθολογία*» μετακομίζουν στην Αθήνα.

Η Μαριέττα έχει την πρωτοβουλία να αγοραστεί οικόπεδο για την ανέγερση στη Ζάκυνθο «*Πάνθεου των ενδόξων Ζακυνθινών*». Δωρίζει η ίδια χρήματα γι' αυτό το σκοπό, που όμως σε συνέχεια θα ναυαγήσει... Το 1931 γεννιέται και ο γιος τους Διονύσιος - Άγγελος. Θα τον βαφτίσει ο Άγγελος Σικελιανός, αφιερώνοντάς του το ποίημα «*Το βρέφος*». Το 1933 δημοσιεύεται η μελέτη της Μαριέττας για το «*Ρεμπελιό των Ποπολάρων*» και το 1934 τα «*Τα τραγούδια από τη Ζάκυνθο*» καθώς και η *εργασία της για τις «Ομιλίες»* (το λαϊκό Ζακυνθινό Θέατρο).

Υπήρξαν ζευγάρι στη ζωή από το 1925 και πνευματικοί συνοδοιπόροι. Αξιοσημείωτο αναγνωρίζεται το έργο που κατέλειπαν στο πεδίο των νεοελληνικών γραμμάτων. Ξεχωριστή θέση στο έργο τους, κατέχουν οι δημοσιεύσεις ομιλίες τους, οι οποίες αντανακλούν τους στενούς πνευματικούς δεσμούς τους με την Ιταλία. Οι δεσμοί αυτοί καλλιεργήθηκαν με τη συστηματική μελέτη των σχετικών λατινικών και ιταλικών πηγών, καθώς και με τη σταθερή συνεργασία που απέκτησαν με σημαντικούς εκπροσώπους της λογιόσύνης της γειτονικής χώρας, γεγονός που, επίσης, χαρακτηρίζει πλειάδα Επτανησίων λογίων διαχρονικά και οφείλεται κατά κύριο λόγο στις γεωγραφικές και ιστορικές συνθήκες που επικρατούσαν και επηρέασαν έντονα τις σχέσεις των δύο χωρών στο πολιτιστικό πεδίο.

Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση που αναδύεται μέσα από το έργο του ζεύγους και συνδέεται με τα ανωτέρω, είναι η περίπτωση του Ιταλοέλληνα ποιητή Ugo Foscolo (1778-1827), ο οποίος είχε ζακυνθινή καταγωγή. Οι δύο τους από κοινού, αλλά και ο καθένας τους ξεχωριστά σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, πρόταξαν στην πνευματική τους παραγωγή τη μελέτη και ανάδειξη της προσωπικότητας και του έργου του Ugo Foscolo και για τον λόγο αυτό περιλαμβάνονται στον κύκλο των ένθερμων φωσκολιστών του 20ου αιώνα.³¹

Όμως, το 1935 τη διεύθυνση της «*Ιονίου Ανθολογίας*» αναλαμβάνει ο Σπύρος Μινώτος. Το ζευγάρι βρίσκεται σε διάσταση και το 1936 θα πάρουν διαζύγιο. Η Μαριέττα δε θα σταματήσει να

³¹ Μινώτου, Μ., Φίλανδρος, Ι., (2021), *Αναδιφώντας το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου –Μινώτου. Οι πνευματικοί δεσμοί της με την Ιταλία, στο συλλογικό τόμο Rivista di letteratura comparata italiana, bizantina e neoellenica*. Pisa Roma: Fabrizio Serra pp. 35-47.

εργάζεται και να ερευνά αναζητώντας αδημοσίευτα, πρωτότυπα στοιχεία για τον επτανησιακό πολιτισμό. Συνεργάζεται με πλήθος περιοδικά, εφημερίδες, έχει αλληλογραφία και φιλικούς δεσμούς με μια πλειάδα πνευματικών ανθρώπων που υπήρξαν σύγχρονοί της (στα «Επτανησιακά φύλλα»³² δημοσιεύεται μέρος της αλληλογραφίας της με τους *Κωστή Παλαμά, Γιάννη Ψυχάρη, Λεωνίδα Χ/Ζώη, Νίκο Κρανιδιώτη, κ.ά.* Ο *Γρηγόρης Ξενόπουλος* στάθηκε συμπαραστάτης σ' όλες τις προσπάθειές της).

³² Επτανησιακά Φύλλα, Φιλολογική, Λογοτεχνική, Λαογραφική και Ιστορική Έκδοση, τόμος ΚΒ', 3-4, *Αφιέρωμα στη Μαριέττα Γιαννοπούλου Μινώτου (1900-1962). Σαράντα χρόνια από τον θάνατό της*, Ζάκυνθος, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2002, σ. 237).

ΕΡΤΑΝΗΣΙΑΚΑ ΦΥΛΛΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΜΟΣ ΚΒ', 3-4

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ (1918 - 1990)

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΣΕΡΡΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΣΤΗ ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΙΝΩΤΟΥ

(1900 - 1962)

ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΗΣ

ΖΑΚΥΝΘΟΣ, ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ - ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2002

ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΗΣ

ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΗΣ

Εικ. 2

Το 1951 γίνεται μέλος της Ένωσης Διανοομένων Γυναικών Ελλάδας. Το 1952 χάνει τη μητέρα της και ίσως για πρώτη φορά η μαχητική Μαριέττα Γιαννοπούλου χάνει μαζί και το κουράγιο της και «νιώθει τα χρόνια να τη βαραίνουν», όπως εξομολογείται στο γιο της. Την αίσθηση της καταστροφής έρχονται να συμπληρώσουν οι σεισμοί με τον αφανισμό του σπιτιού της στη Ζάκυνθο και το χαμό του αρχείου της και της βιβλιοθήκης της.

Το 1956 εκδηλώνεται ο καρκίνος που θα την οδηγήσει στο θάνατο τον Απρίλη του 1962, σε ηλικία 62 χρόνων. Μέχρι το τέλος εργαζόταν, έδινε διαλέξεις, έγραφε...³³

Η Μαριέττα Γιαννοπούλου Μινώτου ήταν μια εξαιρετικά εμβληματική προσωπικότητα για την εποχή της. Ήταν μια γυναίκα που ισορροπούσε σε δυο διαφορετικές πλευρές, την μαχητική και την επαναστατημένη σκέψη καταθέτοντας πρωτοποριακές ιδέες που θα προκαλούσαν αναταράξεις στο κοινωνικό περιβάλλον αλλά ταυτοχρόνως και στο πνευματικό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επιλογή του τίτλου στο περιοδικό που εξέδωσε στα 20 με τίτλο "*Εύα η Νικήτρια*". Στις συνεντεύξεις της αναφέρει πως είχε σκεφτεί τις απερχόμενες αναταράξεις στην Ζακυνθινή κοινωνία.

Η ίδια έβλεπε τον εαυτό της και την προσωπικότητα της ως Ζακυνθινή και ως επτανήσια και έτσι υπέγραφε σαν επώνυμο ή και ταυτότητα μέσα στην αλληλογραφία της. Όμως είχε και μεγαλύτερη εμβέλεια καθώς την άπλωσε όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό με όλες τις συνεργασίες της, προσπαθώντας μέσα από αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό να προσελκύσει έναν πνευματικό κύκλο και να τον κάνει σύμμαχο και δικό της αλλά και όλης της ομάδας που ένωσαν τις δυνάμεις τους για να υπηρετήσουν τους συγκεκριμένους σκοπούς που ήταν ουσιαστικά η αναβάθμιση της θέσης της γυναίκας μέσα στην κοινωνία, να διεκδικήσει τη μόρφωση, τα ισότιμα δικαιώματα σε όλα τα επίπεδα. Και έγιναν σύμμαχοί της σπουδαίοι άνθρωποι από το '20 αφού τότε ξεκινάει η παρουσία της. Μια εποχή ιδιαίτερη και καθοριστική για το Γυναικείο Κίνημα διότι έχει ωριμάσει και στην Ελλάδα η υπόθεση και γίνεται το πρώτο Ελληνικό Γυναικείο Συνέδριο όπου λαμβάνει συμμετοχή με μία ομιλία.

34

Η καλλιέργεια προς την ιστορική συνείδηση και η ιστοριοδιφική αναζήτηση οφείλεται κυρίως στον δάσκαλό της αλλά και στην οικογένειά της η οποία διέθετε συλλογές αρχειακού, ιστορικού και πολιτισμικού υλικού καθώς και η ευαισθησία για τη συγκρότηση και διαφύλαξη του σχετικού με το προσωπικό της έργο αρχείου.³⁵ Μάλιστα σύμφωνα με το άρθρο (Κουζέλη, 2012) η εικοσαετής

³³ Ξένου, Β. Α., *Ελισάβετ Μουτζάν - Μαρτινέκου -- Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου - Δύο πρωτοπόρες*, (2003, Αυγούστος 17), Ριζοσπάστης.

³⁴ Καλλιτεχνικό Καφενείο: *Καλεσμένη καθηγήτρια Ιονίου Παν/μίου η Μαριέττα Μινώτου (24/01/24)*.

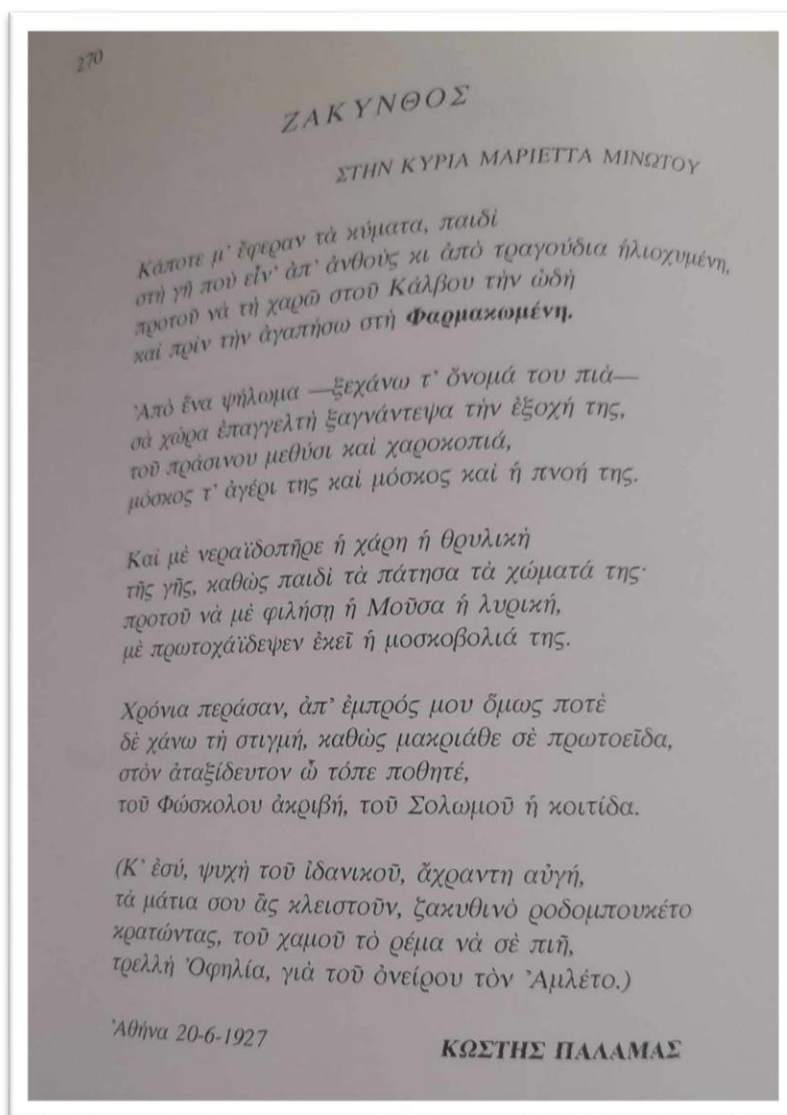
³⁵ Μινώτου, Μ., 2021 (24, 25, 26 Σεπτεμβρίου 2021) Διαδικτυακό συνέδριο του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ) με θέμα: 1ο Προσυνέδριο 2024, *100 χρόνια από την ίδρυση του ΣΕΕ*. Μαζί με Ι. Φίλανδρο με θέμα: *Η Μαριέττα Γιαννοπούλου – Μινώτου και η θέση της στην ελληνική διανόηση του 20ου αιώνα*.

Μαριέττα Γιαννοπούλου εκδίδει το 1921 το γυναικείο περιοδικό *Εύα Νικήτρια* και για τα επόμενα δύο χρόνια προσφέρει, μέσα από τις σελίδες του, βήμα λόγου στις προοδευτικές Ελληνίδες που αγωνίζονταν για το δικαίωμα της ψήφου. Ακόμη αναφέρει πως έγραψε χρονογραφήματα και άρθρα, διηγήματα και μυθιστορήματα, βιογραφίες, θεατρικά και ταξιδιωτικά. Όπως αναφέρει ο καθη-γητής Γεώργιος Ζώρας, «το έργο της, κατατάσσει αυτήν εις την πρώτην γραμμήν των Ελληνίδων λογίων και συγγραφέων».³⁶

Έτσι μπαίνει δυναμικά με μια ορμή και επαναστατημένη σκέψη καταφέρνει να γίνει μια ήπια δύναμη, με αποτέλεσμα μεγάλες προσωπικότητες των γραμμάτων να γίνονται πιστοί σύμμαχοι, υποστηρικτές και συνεργάτες της όπως ο *Κωστής Παλαμάς, Γρηγόριος Ξενόπουλος* κ.ά.³⁷

³⁶ Μινώτου, Μ., *Το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου Μινώτου*, Πρακτικά Η΄ Πανιονίου Συνεδρίου σ. 381.

³⁷ Καλλιτεχνικό Καφενείο: *Καλεσμένη καθηγήτρια Ιονίου Παν/μίου η Μαριέττα Μινώτου* (24/01/24).

Εικ. 4

Διευθύνει το περιοδικό μέχρι το 1923 που κλείνει, για οικονομικούς λόγους, έχοντας προκαλέσει πολλές αντιδράσεις. «Ήταν, έγραφε η ίδια, η καλύτερη ανάμνηση, γιατί ήταν το πρώτο ξέσπασμα της επαναστατημένης σκέψης μου στο στενό περιβάλλον της επαρχίας με τους αρτηριοσκληρωτικούς διανοούμενους, που κάθε άλλο παρά καλόβλεπαν την πετυχημένη εμφάνισή μου στη λογοτεχνία». Κι αυτό ήταν φυσικό: «Όταν μια εικοσάχρονη, γύρω στα 1920 ασχολείται με την "ποιητική τέχνην του Οράτιου", με τις "Γυναίκες εις την Ιταλικήν Αναγέννησιν" και εκδίδει το περιοδικό "Εύα Νικήτρια" αντιμετωπίζεται, ακόμα και από την πολιτισμένη κοινωνία της Ζακύνθου, σαν φέρελπισ μεν νέα, αλλά και σαν... επαναστάτρια»

παρατηρεί στο αφιέρωμα των «Επτανησιακών φύλλων» ο λογοτέχνης και ιστορικός Νικίας Λούντζης.³⁸

Εικ. 5

Με την έκδοση του περιοδικού αυτού που έχει βραχύβια ζωή, αποτέλεσε το εφελτήριο της για την είσοδό της στο πνευματικό κύκλο της Επτανήσου αλλά και της Αθήνας. Αποτελεί το πρώτο ζακυνθινό περιοδικό με φεμινιστικό περιεχόμενο, ενώ η ίδια είναι η πρώτη εκδότρια στον τόπο της που θα πρωταγωνιστήσει στο συγγραφικό στίβο. Η δυναμική της αυτή εκκίνηση υπογραμμίζεται επίσης και με τη συμμετοχή της το 1921 στο πρώτο γυναικείο συνέδριο που διεξήχθη στην Ελλάδα. Η ομιλία της με τον τίτλο “Η Επτανησία” δημοσιεύτηκε και στην *Εύα Νικήτρια*. Στην ομιλία αυτή παρουσίασε τον τρόπο ζωής και εξέλιξης της γυναίκας στα Επτάνησα, κάνοντας ειδικές αναφορές σε γυναικείες προσωπικότητες, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η αναφορά της στις Επτανήσιες μητέρες που ανέθρεψαν μεγάλες προσωπικότητες, όπως στην περίπτωση του *Foscolo*.

³⁸ Ξένου, Β. Α., *Ελισάβετ Μουτζάν - Μαρτινέγκου -- Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου - Δύο πρωτοπόρες*, (2003, Αυγούστος 17), Ριζοσπάστης.

Η Μαριέττα Γιαννοπούλου – Μινώτου, με την έκδοση του περιοδικού αυτού απέδειξε από τα πρώτα της βήματα τη μαχητικότητά της, “ήρωικό αγώνα”, έκανε κατά τον Διονύση Ρώμα, καθώς και την επιλογή της να ασχοληθεί ιδιαίτερα με την προβολή του γυναικείου φύλου στην ιστορική του διάσταση, αλλά και στη ρεαλιστική, φυσική και ρομαντική του πραγματικότητα. Οι ανωτέρω εκδοτικές και συγγραφικές της δράσεις την έφεραν σε στενή επαφή και συνεργασία με την εμβληματική προσωπικότητα της εποχής, την Καλλιρρόη Παρρέν και τον κύκλο των συνεργατών της εντάσσοντάς την δυναμικά στο Φεμινιστικό Κίνημα της εποχής της.³⁹

Ένθερμη οπαδός των προοδευτικών ιδεών της εποχής της, συνέβαλε σημαντικά στην εξύψωση της θέσης της Ελληνίδας κατά τη διάρκεια των αρχών του 20ου αιώνα λόγω της έντονης πνευματικής και κοινωνικής δράσης της στον κύκλο των συνεργατών της Καλλιρρόης Παρρέν και του Λυκείου των Ελληνίδων όπου και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και κατεξοχήν της γενέτειρας της, συγκεντρώνοντας και δημοσιεύοντας ήθη και έθιμα, γλωσσικά τοπικά ιδιώματα, θρύλους, παραδόσεις, παραμύθια, τραγούδια, ομιλίες του λαϊκού θεάτρου κ.ά. Επιπλέον συνεργάστηκε με πλήθος περιοδικά, εφημερίδες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και ανέπτυξε σημαντική συνεργασία με εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής της από τον πνευματικό και πολιτικό κύκλο, όπως παρουσιάζεται και από το αρχείο της. Κωστής Παλαμάς, Άγγελος Σικελιανός, Γιάννης Ψυχάρης, Γρηγόριος Ξενόπουλος, Λεωνίδας Ζώης, Διονύσης Ρώμας, Στίλπων Κυριακίδης, Γεώργιος Βαλέτας, Μυρτιώτισσα, Αγγελική Χατζημιχάλη, Αθηνά Ταρσούλη, Ελευθέριος Βενιζέλος, Γεώργιος Παπανδρέου (όταν ήταν υπουργός Παιδείας), κ.ά. Όπως επίσης σημαντική υπήρξε και η δράση της στην Ένωση Διανοουμένων Γυναικών Ελλάδας. (Πρωτοβουλίες σημαντικές – εβδομάς ελληνικού βιβλίου, γιορτές για Φώσκολο, κ.λπ).⁴⁰

³⁹Μινώτου, Μ., Φίλανδρος, Ι., (2021), *Αναδιφώντας το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου –Μινώτου. Οι πνευματικοί δεσμοί της με την Ιταλία, στο συλλογικό τόμο Rivista di letteratura comparata italiana, bizantina e neoellenica*. Pisa Roma: Fabrizio Serra pp. 35-47.

³⁹

⁴⁰ Μινώτου, Μ., Φίλανδρος, Ι., (2021), ό.π., pp. 35-47.

Εικ. 6

Όπως αναφέρει το άρθρο (Κουζέλη, 2012) μελέτησε τον πολιτισμό και την ιστορία των Επτανήσων, ιδιαίτερα της γενέθλιας Ζακύνθου: έγραψε βιογραφίες για τον *Κάλβο* και τον *Σολωμό* και την κερκυραία κοντέσα *Ισαβέλλα Θεοτόκη*, που διατηρούσε λογοτεχνικό σαλόνι στη Βενετία. Συνέθεσε μια μυθιστορηματική βιογραφία της Πάπισσας Ιωάννας, με τίτλο *Η αυθεντική ιστορία της Πάπισσας Ιωάννας* (επιμέλεια Πέρσα Αποστολή, εκδ. Περίπλους 2011). Έγραψε τη συλλογή διηγημάτων *Ζακυθινά αγριολούλουδα*. Δημοσίευσε μελέτες για τις γυναίκες στην ιταλική Αναγέννηση και για τον Ιταλό ποιητή *Τζάκομο Λεοπάρντι*. Έγραψε θεατρικά έργα. Μετέφρασε *Δάντη* και *Ούγκο Φόσκολο*, Γάλλους και Άγγλους συγγραφείς. Διηύθυνε (1927-1935) το περιοδικό *Ιόνιος Ανθολογία* που εξέδιδε ο σύζυγός της ιστορικός *Σπύρος Μινώτος*, εξέδωσε μεταπολεμικά το λογοτεχνικό περιοδικό *Επτανησιακά Γράμματα* και αρθρογραφούσε για ποικίλα θέματα σε πολλές εφημερίδες και περιοδικά της εποχής: *Πρωία*, *Καθημερινή*, *Διάπλασις των Παίδων*, *Ελληνική Επιθεώρησις*, *Λαογραφία*, *Νέα Εστία* κ.ά.

Άσχετα από την αριστοκρατική της καταγωγή δεν απομακρύνθηκε από τον λαό. Κέρδιζε τους ανθρώπους σε δυο επίπεδα με το περιοδικό που δημοσίευσε και από τις συνεντεύξεις της όπου ανέφερε ότι με αυτή τη κίνηση προσπάθησε να φέρει αλλαγές στην κοινωνία της εποχής. Παρ'όλ'αυτά είχε έναν τρόπο να μην δημιουργηθούν έχθρες και κατάφερε να προσελκύσει πνευματικούς

ανθρώπους και όχι μόνο από τα Επτάνησα.⁴¹ Έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη διάσωση και την καταγραφή τραγουδιών και λαϊκών παραμυθιών της Ζακύνθου αλλά και των «ομιλιών», του λαϊκού επτανησιακού θεάτρου. Το 1929 παρακολούθησε στην Αθήνα το Συνέδριο για την Ειρήνη και τον Μάιο του 1930 τις Δελφικές Εορτές. Σε δική της πρόταση οφείλουμε επίσης τη θέσπιση της Εβδομάδας Βιβλίου στην Αθήνα τον Ιούνιο του 1932.

Η λογοτεχνική δράση της ΜΓ-Μ όπως έγινε αναφορά και παραπάνω ξεκίνησε από τον δάσκαλό της, τον καταξιωμένο ιστορικό και λόγιο Κερκυραίο *Σπυρίδωνα Δέ Βιάζη* (1849-1927) ο οποίος της μεταλαμπάδευσε το πάθος και τη βαθιά αγάπη για την προσωπικότητα και το έργο του Ugo Foscolo. Είναι γνωστό πως ο Δε Βιάζης ήταν από τους σημαντικότερους μελετητές του Ugo Foscolo και δημοσίευε ανά τακτά διαστήματα τα αποτελέσματα των μελετών του. Ο Foscolo κατέχει την πρώτη θέση στις προτιμήσεις της, όπως διαπιστώνεται ξεφυλλίζοντας την *Αναγραφή* της, την οποία η ίδια εξέδωσε το 1957. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώνεται και στο (Μινώτου, Μ., Φίλανδρος, Ι. (2021). *Αναδιφώντας το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου –Μινώτου. Οι πνευματικοί δεσμοί της με την Ιταλία, στο συλλογικό τόμο Rivista di letteratura comparata italiana, bizantina e neoellenica*. Pisa Roma: Fabrizio Serra pp. 35-47.) ότι στις δραστηριότητές της, ιστορικές, φιλολογικές, λαογραφικές, κοινωνιολογικές, μεταφραστικές, εκδοτικές η θέση του Foscolo και του Λεοπάρντι παίζουν κυρίαρχο ρόλο.

Τα πρόσωπα που την απασχολούν περισσότερο αριθμητικά, κατατάσσονταν σύμφωνα με τα λήμματα της *Αναγραφής* της είναι πρώτος ο Ούγος Φώσκολος με 36 κείμενα και ακολουθεί ο Λεοπάρντι (10), Σολωμός, Κάλβος, Δε Βιάζης, Ισαβέλλα Θεοτόκη, από 6 λήμματα κ.λπ.

Η ενασχόληση της ΜΓ-Μ με το έργο του Foscolo ήταν συνεχής επί 14 χρόνια (1923-1937) και σκόρπια στα μετέπειτα χρόνια της με αποκορύφωμα των φωσκολικών δραστηριοτήτων της κατά τις γιορτές της εκατονταετηρίδας το 1927, η επιτυχία οφείλεται κατά κοινή ομολογία στην Επτανήσια συγγραφέα. Κύριοι άξονες του έργου της Μαριέττας Γιαννοπούλου – Μινώτου για την προβολή της ζωής και του έργου του Foscolo στην Ελλάδα είναι οι μεταφράσεις, σε άρθρα και μελέτες γι' αυτόν (είτε πρωτότυπες, είτε μεταφρασμένες από αντίστοιχες εργασίες ξένων), η συγκριτική φιλολογία, τα ερμηνευτικά στη ζωή και το έργο του Ιταλοέλληνα ποιητή και οι δραστηριότητες στο πλαίσιο των εορτασμών της εκατονταετηρίδας – η έκδοση του Λευκώματος και η πλούσια αρθρογραφία της στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο των Επτανήσων, της Αθήνας, των Πατρών κ.λπ. ⁴²

⁴¹ Καλλιτεχνικό Καφενείο: *Καλεσμένη καθηγήτρια Ιονίου Παν/μίου η Μαριέττα Μινώτου* (24/01/24).

⁴² Μινώτου, Μ., Φίλανδρος, Ι., (2021), *Αναδιφώντας το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου –Μινώτου. Οι πνευματικοί δεσμοί της με την Ιταλία, στο συλλογικό τόμο Rivista di letteratura comparata italiana, bizantina e neoellenica*. Pisa Roma: Fabrizio Serra pp. 35-47.

3β. Το αρχείο

Το αρχείο της ΜΓ-Μ αποτελεί αξιόλογη πηγή πληροφοριών σχετικά με:

- α) την ίδια την παραγωγό (την πνευματική της πορεία και τον ιδιωτικό της βίο, την προσωπικότητα και το χαρακτήρα της),
- β) τα πρόσωπα και τους φορείς από την Ελλάδα και τα εξωτερικό με τους οποίους συνεργάστηκε,
- γ) ποικίλα θέματα που αφορούν τον πολιτισμό της Επτανήσου και κυρίως στην τοπική ιστορία και λαογραφία της γενέτειρας της,
- δ) τη νεοελληνική μας ταυτότητα, καθώς και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.⁴⁴

Το αρχείο συγκροτήθηκε από την ίδια και από το σύζυγο της *Σπύρο Μινώτο*, στη γενέτειρά της, από το έτος 1925 και εξής. Σήμερα, διασώζεται ένα τμήμα του, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος του καταστράφηκε από τη σεισμοπυρκαγιά του 1953. Από παραστατική περιγραφή της μαρτυρείται, ότι στο πατρικό της σπίτι, μέχρι το 1953, φυλάσσονταν το αξιόλογο αρχείο και η πλούσια βιβλιοθήκη της οικογένειάς της, καθώς και τμήμα του προσωπικού της αρχείου: «[...] *Η καταστροφή της Ζακύνθου κατά τον Αύγουστο του 1953, δεν αφάνισε μόνο τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς που περιείχε το εκεί σπίτι μου, αλλά και πολύτιμο υλικό του αρχείου μου και κάμποση ανέκδοτη εργασία μου...*» . Επομένως, το υλικό που διασώζεται σήμερα προέρχεται από το τμήμα εκείνο που μεταφέρθηκε σταδιακά στην Αθήνα, όταν η ΜΓ-Μ εγκαταστάθηκε οριστικά στην πρωτεύουσα με το σύζυγο της Σπύρο Μινώτο στο τέλος της δεκαετίας του '20, καθώς και από εκείνο που συγκέντρωνε μετά το 1930.

Η πληροφοριακή αξία του αρχείου της ΜΓ-Μ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, μολονότι η πολυδιάσπαση και οι φθορές που έχει υποστεί, είτε από φυσικές επιδράσεις, είτε από τις πολλαπλές μετακινήσεις και ευκαιριακές ταξινομικές επεμβάσεις το έχουν επηρεάσει στο σύνολο του. Παράλληλα, η βαρύτατη ασθένεια της ΜΓ-Μ στην ώριμη ηλικία της και ο πρόωρος θάνατος της δεν εξασφάλισε μια από τις βασικές προϋποθέσεις της Επιστήμης της Αρχειονομίας, δηλαδή την εκ μέρους της ίδιας κατάταξη στο σύνολο του που θα επέβαλλε στον ασχολούμενο με αυτό το σεβασμό της αρχικής τάξης και του αρχειακού δεσμού. Η αρχική τακτοποίηση εκ μέρους της παραγωγού

⁴⁴ Μινώτου, Μ., *Το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου Μινώτου*, Πρακτικά Η' Πανιονίου Συνεδρίου σ. 381.

διατηρήθηκε μόνο στην ενότητα μεγάλου αριθμού αποκομμάτων του ελληνικού και ξένου τύπου που έχουν κυρίως επικολληθεί σε πολυσέλιδους δεμένους τόμους.

Συγκεκριμένα, δεν προϋπήρχε οργάνωση αρχειακού χαρακτήρα, αλλά τα τεκμήρια είχαν απλώς *συγκεντρωθεί* και *διαφυλαχθεί*. Το γεγονός αυτό καθιστά τη τακτοποίηση του αρχείου δύσκολο και πολύχρονο εγχείρημα που δημιουργεί σειρά προβληματισμών στα στάδια επεξεργασίας του, ώστε να προκαλείται η ανάγκη αρχειονομικών παρεμβάσεων. Τα αναφερόμενα προβλήματα οδήγησαν στην απόφαση να υιοθετηθεί αρχικά η μέθοδος της χρονολογικής κατάταξης, δεδομένου ότι η δημοσιευθείσα αυτοτελώς εργογραφία της με τον τίτλο "*Η Αναγραφή μου*" και με χρονικό εύρος από το έτος 1917 έως το 1956, υπήρξε χρήσιμο εργαλείο και σταθερός οδηγός για την πρώτη κατάταξη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν χρειάζεται η σχετική επαλήθευση. Η χρονολογική ταξινόμηση που υιοθετήθηκε, ως γενική ταξινομική αρχή, συνδυάστηκε με τη θεματική ταξινόμηση του ποικίλου αρχειακού υλικού ως λογική βάση που υπαγόρευσε ο τρόπος συγκρότησης, ο χρόνος παραγωγής, η μορφή και το είδος των τεκμηρίων από τα οποία απαρτίζεται το αρχείο. Ως προς την καταγραφή του αρχειακού υλικού εφαρμόζεται η διεθνής πρότυπη αρχειακή περιγραφή του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων (ISAD(G)) καθώς και τα απαραίτητα πεδία του Διεθνούς Προτύπου Καθιερωμένων Αρχειακών Αιτημάτων για Νομικά Πρόσωπα/Φορείς, Φυσικά Πρόσωπα και Οικογένειες [ISAAR(CPF)].

Κατά την ταξινόμηση συντελέστηκε η ομαδοποίηση των εγγράφων σε φακέλους και υποφακέλους με αποδιδόμενους τίτλους, οι οποίοι νοηματοδοτούν το περιεχόμενο αναδεικνύοντας τα γεγονότα και τις δράσεις που υπήρξαν η αιτία της παραγωγής τους. Στον ίδιο φάκελο συμπεριλαμβάνονται *λυτά έγγραφα* που έχουν κοινή θεματική λογική και συνάφεια. Τέλος, από πλευράς διατήρησης του υλικού, μετά από την ολοκλήρωση της καταγραφής του, έχει προβλεφθεί η συντήρηση και ψηφιοποίησή του. Το υπόστρωμα γραφής των περισσότερων τεκμηρίων είναι ποικίλων ποιοτήτων και αποχρώσεων του υπόλευκου και υποκίτρινου χαρτιού και παρουσιάζει απώλειες τμημάτων μεγαλύτερης ή μικρότερης έκτασης. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρούνται επίσης, κηλίδες λιπαρής προέλευσης και σοβαρή οξείδωση μεταλλικών στοιχείων.⁴⁵

Σχετικά με το περιεχόμενο του αρχείου φαίνεται πως αποτελείται από σύμμεικτο υλικό που διαφωτίζει πτυχές του ελληνικού, κυρίως του επτανησιακού, και του ευρωπαϊκού πολιτισμού του 19ου και 20ού αιώνα. Σε αυτό καθρεπτίζεται το εύρος των ενδιαφερόντων της, καθώς και οι πολλαπλές

⁴⁵ Μινώτου, Μ., *ΔΙΠΚΑΕ (ΔΦΠΟ) Διεθνές Πρότυπο Καθιερωμένων Αρχειακών Εγγραφών για Νομικά Πρόσωπα, Φυσικά Πρόσωπα και Οικογένειες*. Ελληνική μετάφραση του ISAAR (CPF) International Standard Archival Authority Records for Cooperated Bodies, Persons and Families, second edition. Μετάφραση και επιμέλεια κειμένων ως μέλος της Ομάδας Εργασίας. Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων (ICA)-Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία (ΕΑΕ)-Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ).

δραστηριότητες και διαπροσωπικές σχέσεις που ανέπτυξε η επτανήσια λογία κατά τη διάρκεια του βίου της και αποτέλεσαν την αιτία παραγωγής του.

Πιο συγκεκριμένα το αρχείο διαχωρίζεται στις ακόλουθες ενότητες:

- **Χειρόγραφα και δακτυλόγραφα κείμενα**, λυτά ή δεμένα, που αφορούν δημοσιευμένα ή αδημοσίευτα, αυτοτελή ή μη, έργα της, ελληνικά και ξενόγλωσσα, σχέδια διηγημάτων, θεατρικών έργων και δοκιμίων, μεταφράσεις ξένων λογίων και προσωπικών της έργων, σημειώσεις ποικίλου περιεχομένου, συλλογή λαογραφικής ύλης, «ομιλίες», παραμύθια, αινίγματα κ.ά.
- **Αλληλογραφία**. Επιστολές, επιστολικά δελτάρια, επισκεπτήρια, τηλεγραφήματα, ευχετήριες κάρτες συνεργατών, φίλων και μελών της οικογενείας της προς την ίδια, καθώς και αντίγραφα προσωπικών της επιστολών.
- **Συλλογή αποκομμάτων του ελληνικού και ξένου τύπου**. Δημοσιεύματα σε εφημερίδες και περιοδικά, σχετικά με φιλολογικά, λογοτεχνικά, ιστορικά, θρησκευτικά, λαογραφικά, θεατρικά και κοινωνικά θέματα με τα οποία έχει ασχοληθεί, καθώς και κριτικές για το έργο της, παρουσιάσεις των δραστηριοτήτων της, διαλέξεις και ραδιοφωνικές εκπομπές. Από τον ελλαδικό χώρο συγκεντρώνει κυρίως δημοσιεύματα από τον επτανησιακό τύπο, κατεξοχήν ζακυνθινό και κερκυραϊκό, από τον αθηναϊκό, καθώς και από τον τύπο της Πάτρας, της Κρήτης και της Κύπρου. Από το ξενόγλωσσο τύπο υπερτερούν τα ιταλικά και γαλλικά δημοσιεύματα.
- **Ελληνικές και ξένες αυτοτελείς εκδόσεις των έργων της**.
- **Έντυπα ιστορικού περιεχομένου**. Μονόφυλλα και φυλλάδια σχετικά με φορείς πολιτισμικής και κοινωνικής εμβέλειας (Σύλλογοι, Σύνδεσμοι, Ενώσεις, Σωματεία, Πολιτικά Κόμματα κ.ά.).
- **Ποικίλα έγγραφα** που αφορούν στον προσωπικό και οικογενειακό της βίο. Πιστοποιητικά, ταυτότητες διακρίσεις, δικαιοπρακτικά έγγραφα κ.ά.
- **Αναμνηστικά ενθύμια της εποχής**. Προσκλητήρια, προγράμματα διαφόρων Ενώσεων και θεατρικών έργων, συλλογές καρτ ποστάλ κ.ά.
- **Φωτογραφικό υλικό**. Φωτογραφίες λυτές ή σε λευκώματα στις οποίες εικονίζονται ιστορικά πρόσωπα, στιγμιότυπα ιστορικών γεγονότων ή μέλη της οικογενείας της, καθώς και φίλοι της.
- **Συλλυπητήριες επιστολές**, επιμνημόσυνα άρθρα, καθώς και κείμενα που δημοσιεύτηκαν στον τύπο, ημερήσιο και περιοδικό, κατά το έτος του θανάτου της, ή με την ευκαιρία μεταγενέστερων εκδηλώσεων αφιερωμένων στην ΜΓ-Μ.

Τέλος, η πλούσια προσωπική της συλλογή από συγγράμματα ποικίλου περιεχομένου έχει ενταχθεί στην οικογενειακή βιβλιοθήκη.

Με τις ακόλουθες επισημάνσεις που αφορούν στο σύνολο του αρχειακού υλικού αποσκοπείται η αναφορά στο γενικό διάγραμμα του πνευματικού έργου και των δραστηριοτήτων της παραγωγού του αρχείου με ιδιαίτερη αναφορά στην ενότητα της αλληλογραφίας της. Όπως προαναφέρθηκε, το αρχειακό υλικό, επικεντρώνεται στη χρονική περίοδο 1920-1961. Σποραδικά μόνο κείμενα σχετίζονται με την προγενέστερη πνευματική της δημιουργία. Ενδεικτικά αναφέρεται το χειρόγραφο διήγημα της «Ο πλάτανος και το κυπαρίσσι», το οποίο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων* (1910) όταν βρισκόταν σε νεαρή ηλικία. Σώζονται επίσης κείμενα της τα οποία δημοσίευσε σε διάφορα περιοδικά και εφημερίδες της Ζακύνθου και των Αθηνών στην πρώιμη πνευματική της δημιουργία.

Το έτος 1921, αποτελεί σταθμό στην πνευματική της πορεία, αφού αρχίζει να καθιερώνεται στον τομέα των Γραμμάτων με την έκδοση κυρίως του περιοδικού *Εύα Νικήτρια* (1921-1923)⁴⁶, του οποίου ολόκληρη η σειρά διασώζεται στο αρχείο. Κατά την ίδια περίοδο δηλώνει συμμετοχή στο *Α' Γυναικείο Συνέδριο* (Μάρτιος-Απρίλιος) με ανακοίνωση φεμινιστικού περιεχομένου που φέρει τον τίτλο «*Η Επτανήσια, και εκδίδει-παράλληλα το βιβλίο της Κοϊντον Οράτιου Φλάκκου, Η ποιητική τέχνη με τις δύο σχετικές επιστολές και τον Εκαντοταετηρικόν ύμνο.*»

Η πλούσια πνευματική της παραγωγή και δραστηριότητα που εγκαινιάζεται ουσιαστικά από το 1921 και συνεχίζεται σταθερά τα επόμενα χρόνια, αντανakλάται και στο αρχείο της, από τα ιδιόγραφα κείμενα της και κυρίως μέσα από τα δημοσιεύματα του ελληνικού τύπου που συλλέγει. Το υλικό που συγκεντρώνει κατά την περίοδο αυτή αποτελεί για την ίδια σημαντική πηγή πληροφόρησης και μνήμης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, ιδιαίτερο ορόσημο αποτελεί το έτος 1927, όταν αρχίζει να εκδίδει το μηνιαίο φιλολογικό και καλλιτεχνικό περιοδικό «*Ιόνιος Ανθολογία*» με διευθύντρια την ίδια και υπεύθυνο έκδοσης και σύνταξης της ύλης το σύζυγο της Σπύρο Μινώτο. Πλήρης σειρά του περιοδικού διασώζεται επίσης στο αρχείο της.

Ο μεγαλύτερος όγκος του αρχειακού υλικού χρονολογείται από το έτος 1927 έως το 1960, περίοδο κατά την οποία η ΜΓ-Μ διανύει την ώριμη φάση του πνευματικού και προσωπικού της βίου. Η προσωπική πνευματική της παραγωγή, καθώς και συνεργασίες με σημαντικούς εκπροσώπους των Γραμμάτων, με Έλληνες και ξένους διανοούμενους, συγκροτούν ενδιαφέρουσες ενότητες του αρχειακού συνόλου, είτε πρόκειται για χειρόγραφο, είτε για δημοσιευμένο υλικό. Επισημαίνεται ότι η ενότητα της αλληλογραφίας και εκείνη των αποκομμάτων του τύπου είναι οι πλουσιότερες.

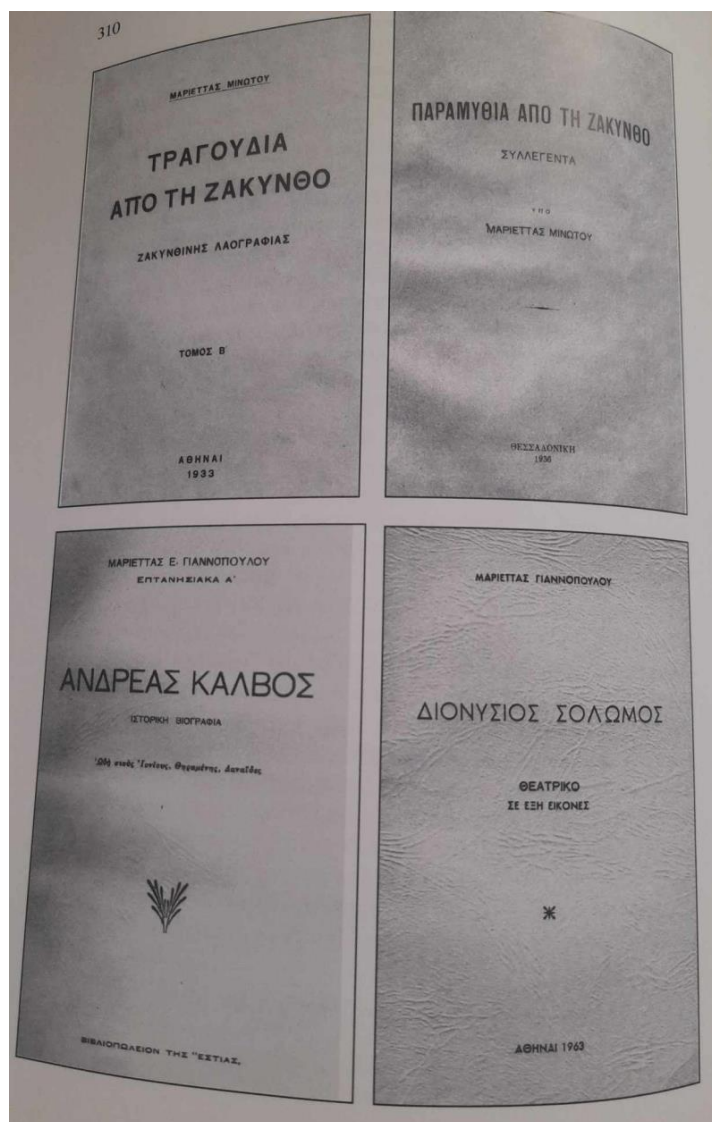
⁴⁶ Μινώτου, Μ., *Το ζακυνθινό περιοδικό Εύα Νικήτρια, 1921-1923: οι προσπάθειες της Ελληνίδας στις αρχές του 20ου αιώνα για την εξύψωση της θέσης της στην κοινωνία*, Πρακτικά του ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, τόμος τέταρτος. Αθήνα 2004, σσ. 291-310.

Ανάμεσα στα αποκόμματα του τύπου ξεχωριστή θέση κατέχουν αφενός οι συνεντεύξεις της σε εφημερίδες και περιοδικά της πρωτεύουσας, της περιφέρειας, και ευρωπαϊκών κέντρων, και αφετέρου οι επαινετικές κριτικές από διακεκριμένα πρόσωπα που προβάλλουν την πνευματική της δημιουργία. Η επτανήσια λογία είχε αναπτύξει ιδιαίτερο δεσμό με την Ιταλία, στην οποία παρέμεινε ως ερευνήτρια αρκετό χρονικό διάστημα κατά το οποίο επισκέφθηκε τη Βενετία, τη Φλωρεντία, τη Ρώμη και τη Νεάπολη, όπως μαρτυρούν τα σχετικά δημοσιεύματα της που αναφέρονται στις ταξιδιωτικές της εντυπώσεις και στην προβολή του ιταλικού πολιτισμού. Κατά την παραμονή της στην Ιταλία επισκέφθηκε επίσης αρχεία και βιβλιοθήκες, γνώρισε σημαντικούς εκπροσώπους των Γραμμάτων, με ορισμένους από τους οποίους ανέπτυξε αगाστή συνεργασία τα επόμενα χρόνια. Στενή συνεργασία είχε αναπτύξει και με το *Ιταλικό Ινστιτούτο Αθηνών*, όπως αποκαλύπτουν τα τεκμήρια που φυλάσσονται στο αρχείο της (αλληλογραφία με υψηλά στελέχη, διαλέξεις, προσκλήσεις κ.λπ.) Η άριστη γνώση της γαλλικής γλώσσας της παρείχε τη δυνατότητα να δημοσιεύει άρθρα της σε γαλλικές εφημερίδες καθ' όλη τη διάρκεια της πνευματικής της δημιουργίας και να αναπτύσσει συνεργασία με πνευματικούς φορείς, όπως το *Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών*. Ενδεικτικά αναφέρεται η εφημερίδα *Le Messenger d'Athènes*, στην οποία δημοσιεύει άρθρα της σχετικά με λαογραφικά θέματα, ιστορικές μελέτες, βιβλιοκρισίες κ.ά.

Επίσης, επικοινωνεί και συνεργάζεται με σημαντικό κύκλο Γάλλων διανοουμένων, πολλούς από τους οποίους υποδέχεται και ξεναγεί στην πατρική της οικία το 1933, όταν επισκέφθηκαν τη Ζάκυνθο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το υλικό του αρχείου που αναφέρεται στις ραδιοφωνικές της εκπομπές. Η επικοινωνία με το ευρύτερο κοινό αποτελούσε πάντοτε για τη ζακυνθινή λογία αναγκαιότητα και τρόπο ζωής. Από πολύ νωρίς γίνεται καταγραφέας της λαϊκής παράδοσης της γενέτειράς της, συλλέγοντας η ίδια τις μαρτυρίες των απλών ανθρώπων του νησιού της που έχουν σχέση με όλες τις εκφράσεις του λαϊκού πολιτισμού.

«[...] Η ακάματη κ. Μινώτου, η οποία τόσον ωραία εργάζεται διά τη διάδοσι της Επτανησιακής και ειδικώς της Ζακυνθινής λογοτεχνίας, εξέδωκε συλλογή ζακυνθινών παραμυθιών που τα κατέγραψε όπως της τα διηγήθηκαν κάτοικοι του νησιού, κατά το πλείστον γριές αγράμματες, με το δικό τους ύφος και το λεκτικό. Τα παραμύθια αυτά, διατηρούμενα από στόμα σε στόμα, έχουν μια μοναδική φρεσκάδα και ζωντάνια, πολλάκις και μια χιουμοριστική πλευρά [...] Διαβάζοντας τα παραμύθια αυτά, μένομεν κατάπληκτοι από την ομοιότητα που έχουν στο σύνολο τους, αλλά και στις λεπτομέρειες με τις λαϊκές παραδόσεις άλλων χωρών, λχ. όπως τις αναφέρει η συλλογή παραμυθιών των αδελφών Grimm...»

Εικ. 7

Η ίδια βρίσκει τον τρόπο, πέρα από την αρθρογραφία της, ελληνική και ξένη, να παρουσιάσει το υλικό αυτό και ζωντανά, μέσω της ραδιοφωνίας της εποχής ή σε ευρύτατης κυκλοφορίας περιοδικά. Ενδεικτικά αναφέρεται, η διάλεξη της με θέμα «*Η Ζάκυνθος του Βουνού και του Κάμπου*», που μεταδόθηκε από το ραδιοφωνικό σταθμό του Μπάρι στη γαλλική γλώσσα (14.1.1935). Σε αυτή ανέφερε διάφορα έθιμα της ζακυνθινής ζωής καθώς και ζακυνθινά λαϊκά τραγούδια σχετικά με τον έρωτα και τελειώνοντας τη διάλεξη της προέτρεπε τους νέους να στραφούν στην ύπαιθρο και να αγαπήσουν τη ζωή του αγρού και του κάμπου.

Η διάλεξη αυτή που μεταδόθηκε και από το ραδιοφωνικό σταθμό της Κέρκυρας εκδόθηκε σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων. Η ΜΓ-Μ συνεργάστηκε επίσης με το Δεύτερο Πρόγραμμα της Εθνικής Ραδιοφωνίας της Ελλάδας στην εκπομπή «*Η ραδιοφωνική Βιβλιοθήκη σας*». Συγκεκριμένα, συμμετείχε στη σειρά των ομιλιών που μεταδόθηκαν με την ευκαιρία του έτους Ανδρέα Κάλβου, τον Απρίλιο του 1960, όπως διαπιστώνεται από το σχετικό υλικό που έχει διαφυλάξει στο αρχείο της.

[illegible]

Με τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα πρόσωπα η σχέση της δεν περιορίστηκε μόνο σε επίπεδο συνεργασίας, αλλά επεκτάθηκε και σε επίπεδο στενής φιλίας. Το κοινό στοιχείο που χαρακτηρίζει τις επιστολές είναι το αίσθημα εκτίμησης που έτρεφαν οι συντάκτες προς την προσωπικότητα και το έργο της ζακυνθίας λογίας, καθώς και οι αναφορές τους σε ζητήματα ή πρόσωπα που έχουν σχέση με την ίδια και τη Ζάκυνθο.

Το περιεχόμενο των επιστολών αφορά κατεξοχήν στο επιστημονικό και πολιτιστικό της έργο, που είχε τάξει ως ένα από τους πρωταρχικούς στόχους της ζωής της. Παράλληλα, όμως, παρέχονται στοιχεία που αφορούν στις συνθήκες του βίου και του έργου των επιστολογράφων και της σύγχρονης τους κοινωνίας. Μέσα από τα στοιχεία αυτά αναδεικνύεται η προσωπικότητα και τα βιώματα τους που σχετίζονται με τη δημιουργία, τόσο των πνευματικών τους έργων, όσο και των έργων των ομοτέχνων τους. Παράλληλα, σταχυολογούνται στοιχεία που αφορούν στην εξωτερική μορφή των επιστολών, στο ύφος των κειμένων και στη γλωσσική μορφή.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για την προσωπική αλληλογραφία της με άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος της, τη μητέρα της, το σύζυγο της και το γιο της. Μέσα από τις επιστολές αυτές εκπέμπεται ο συναισθηματικός της κόσμος, οι αγωνίες και τα όνειρα της.⁴⁷

⁴⁷ Μινώτου, Μ., (2004), ό.π., σσ. 371-381.

Συμπεράσματα

Για την εργασία επέλεξα να ασχοληθώ με τη συγκεκριμένη περίπτωση, μιας γυναίκας που ξεκίνησε από τη περιφέρεια, από ένα νησί των Επτανήσων, δέχθηκε τα ερεθίσματα της εποχής της, τόσο της χώρας της όσο και αυτά που έρχονταν από το εξωτερικό στο φεμινιστικό τομέα τα οποία εφάρμοσε και εκείνη. Αργότερα εντάχθηκε στο Φεμινιστικό Κίνημα της χώρας της, κυρίως μέσα από τη πένα της. Εντάχθηκε με τους αγώνες που έκανε μέσα από τον πνευματικό της αγώνα. Υποστήριζε τα δικαιώματα των γυναικών στη μόρφωση, εξέδιδε περιοδικά, έκανε μελέτες. Διεκδικούσε την ισότητα κυρίως μέσα από τα γραφόμενά της. Για αυτό θεωρείται αναγκαίο να παρουσιαστεί και πως ήταν η εποχή εκείνη και ποια ήταν τα μηνύματα που δεχόταν.

Απατώντας στο ερώτημα *"Πώς ένα αρχείο τελικά μας οδηγεί να γνωρίσουμε μια προσωπικότητα και την εποχή του"* καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως αρχικά η σημασία των αρχείων είναι *πολυδιάστατη και αγγίζει διάφορες πτυχές της ατομικής και συλλογικής μας ύπαρξης*. Και αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τις βασικές τους αξίες όπως η Α) **ιστορική μνήμη**: που ως γνωστών τα αρχεία αποτελούν θεματοφύλακες της ιστορίας μας. Δεδομένου πως μέσα από αυτά διασώζονται μαρτυρίες για το παρελθόν που μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε την εξέλιξη της κοινωνίας, του πολιτισμού αλλά και της ανθρωπότητας συνολικά. Β) **Πληροφορία και έρευνα**: είναι δεδομένο πως τα αρχεία αποτελούν ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών για τους ερευνητές σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους

που θα αποφασίσουν να εξετάσουν μια προσωπικότητα ή την εποχή μιας προσωπικότητας όπως π.χ. Ιστορικοί, Κοινωνιολόγοι, Νομικοί και πολλοί άλλοι επιστήμονες βασίζονται στα αρχεία για να διεξάγουν έρευνες, να διατυπώσουν θεωρίες και να ερμηνεύσουν φαινόμενα. Γ) **Πολιτισμική κληρονομιά:** τα αρχεία, ιδιαίτερα τα παλαιά και ιστορικά, αποτελούν κομμάτι της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Φέρουν μαρτυρία για τον πολιτισμό, τις αξίες και τις παραδόσεις μας, διασυνδέοντας το παρελθόν με το παρόν και διαμορφώνοντας την ταυτότητά μας. Και τέλος Δ) **Προσωπική μνήμη:** τα αρχεία, όπως οικογενειακά άλμπουμ, ημερολόγια και γράμματα, έχουν μεγάλη συναισθηματική αλλά ταυτόχρονα και ιστορική αξία εάν πρόκειται για μια γνώστη προσωπικότητα σε κάποιο κλάδο. Καθώς φυλάσσουν προσωπικές αναμνήσεις και βιώματα. Συνεισφέρουν στη διατήρηση της ατομικής και οικογενειακής μνήμης, ενισχύοντας τον δεσμό με το παρελθόν και τους αγαπημένους μας. Και τέλος Ε) **Διαφάνεια και λογοδοσία:** Η ανοιχτή πρόσβαση στα αρχεία από τους πολίτες ενισχύει τη διαφάνεια και την λογοδοσία στη λήψη αποφάσεων από κυβερνήσεις, οργανισμούς και ιδιώτες. Επιτρέπει τον έλεγχο της εξουσίας, την καταπολέμηση της διαφθοράς και την προάσπιση της δημοκρατίας.

Συνοψίζοντας, τα αρχεία δεν είναι απλά συλλογές εγγράφων. Αποτελούν θεμέλιο λίθο της γνώσης, της μνήμης, της ταυτότητας αλλά και της δημοκρατίας. Η διαφύλαξη και αξιοποίησή τους αποτελεί καθήκον όλων μας, προς όφελος των σημερινών και μελλοντικών γενεών. Διότι αποτελούν πολύτιμα εργαλεία για την κατανόηση μίας προσωπικότητας και της εποχής στην οποία έζησε και έδρασε. Μέσα από αυτά, μπορούμε να έρθουμε σε άμεση επαφή με τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις πράξεις και το περιβάλλον μίας ιστορικής μορφής.

Παράρτημα

- **Δέλτα Πηνελόπη:** γεννήθηκε το 1874 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Ήταν κόρη του Εμμανουήλ Μπενάκη και της Βιργινίας Χωρέμη. Μεγάλωσε σε ένα αυστηρό μεγαλοαστικό περιβάλλον, έλαβε επιμελημένη μόρφωση και καλλιεργήθηκε πνευματικά. Το 1895 παντρεύτηκε τον Φαναριώτη Στέφανο Δέλτα. Με την υποστήριξη του συζύγου της ανέπτυξε το έμφυτο συγγραφικό της ταλέντο. Η προσφορά της υπήρξε καθοριστική στην εξέλιξη του ελληνικού παιδικού βιβλίου. Ωστόσο δεν περιορίστηκε στη συγγραφή. Υπήρξε μέλος επιστημονικών *σωματείων* και *εταιρειών* για την προώθηση των ελληνικών γραμμάτων και του πολιτισμού. Συγκέντρωσε και διέσωσε προφορικές πηγές, απομνημονεύματα Μακεδονομάχων, μαρτυρίες και διηγήσεις για σημαντικά πολιτικά και πολεμικά γεγονότα. Ανέλαβε πρωτοβουλίες για την περίθαλψη και την αποκατάσταση Ελλήνων προσφύγων από τη Βουλγαρία και τη Μικρά Ασία και κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου. Η είσοδος των Γερμανών στην Αθήνα, στις 27 Απριλίου του 1941, κλόνισε την εύθραυστη ψυχική της υγεία. Πέθανε λίγες μέρες αργότερα, αφού αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει.
- **Ζωγράφου Ευγενία:** θεατρική συγγραφέας, πεζογράφος και δημοσιογράφος. Γεννήθηκε στο Ναυπλιο το 1878, κόρη του Λυκούργου Ζωγράφου. Σε παιδική ηλικία εγκαταστάθηκε με την οικογένειά της στην Αθήνα, όπου φοίτησε στο Παρθεναγωγείο και, μαθήτριά ακόμη, δημοσίευσε το ποίημα «Η Μπίλιω», μετά από παρότρυνση του Αριστομένη Προβελέγγιου.

Έγραψε άρθρα, δοκίμια, διηγήματα, μυθιστορήματα και θεατρικά έργα. Υπήρξε διευθύντρια της «Ελληνικής Επιθεώρησης» (1907-1942), συνεργάστηκε επίσης με τα έντυπα Ακρόπολις, Σκριπ, Άστυ, Ατλαντίς, Εμπρός κ.ά. Κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1912 εργάστηκε ως εθελόντρια νοσοκόμα, ενώ από το 1921 ως το 1922 διετέλεσε διευθύντρια του στρατιωτικού

περιοδικού «**Νίκη**» με εντολή του Υπουργείου Εξωτερικών. Η τελευταία μνεία στο όνομά της ως διευθύντριας της Ελληνικής Επιθεωρήσεως υπάρχει στο τεύχος του Ιανουαρίου του 1946, όπου αναγράφεται και η διεύθυνσή της στην Αθήνα, Μενάνδρου 83.

Η πρώτη Ελληνίδα δημοσιογράφος **εργατικού ρεπορτάζ**, η Ευγενία Ζωγράφου, με το καρνέ στο χέρι, ζητεί πληροφορίες από τους βιομηχάνους του Πειραιά (1898) για τη ζωή και τους όρους εργασίας και αμοιβής των εργατριών τους. Στην ιστορία της ελληνικής δημοσιογραφίας, η Ευγενία Ζωγράφου κατέχει ίσως την πρώτη θέση στο λεγόμενο **εργατικό ρεπορτάζ**, που το αναπτύσσει με θέσεις και λογοτεχνικό στυλ. Πέθανε στην Αθήνα στις 2 Ιουλίου 1963.

- Οι πιο γνωστές πεζογραφίες της είναι:
 - Διηγήματα, Αθήνα, τυπ. Α.Αποστολόπουλου, 1896.
 - Διηγήματα, 1898.
 - Διηγήματα, 1900.
 - Η Γκούρρα, Αθήνα, Α.Ζ. Διαλησμάς, χ.χ.⁴⁸
- Η **Μαρτινέγκου Ελισάβετ Μουτζάν** γεννήθηκε τον Οκτώβριο του 1801 στη Ζάκυνθο. Η ευγενική της καταγωγή, τόσο από την πλευρά του πατέρα της, Φραγκίσκου Μουτζάν αλλά και της μητέρας, Αγγελικής Συγούρου, εξασφάλισε στην Ελισάβετ μια καλή ζωή και της επέτρεψε να αποκτήσει αγάπη για τα γράμματα και να καλλιεργήσει τις πνευματικές ενασχολήσεις. Τα πρώτα της γράμματα τα έμαθε από τη μητέρα και τη γιαγιά της. Η μητέρα της στήριζε την μόρφωση της Ελισάβετ αλλά ο πατέρας δεν θεωρούσε απαραίτητη την πνευματική εξέλιξη των θυγατέρων του. Παρόλα αυτά, όταν έφτασε 12 χρονών αποφάσισε να της διδάξει την ιταλική γλώσσα, βάζοντάς την να μελετά από μια ιταλική γραμματική κατά τους θερινούς μήνες. Σύντομα ωστόσο, η έλευση ενός ακόμη παιδιού στην οικογένεια, σε συνδυασμό με την απροθυμία του πατέρα της να την διδάξει, οδήγησε στο τέλος των μαθημάτων. Η δίψα της για γνώση όμως, ήταν τόσο μεγάλη, ώστε αποφάσισε να μάθει μόνη της ιταλικά για να διαβάσει λογοτεχνία. Ο πατέρας της εντυπωσιάστηκε με μια επιστολή, γραμμένη σε άρτια ιταλικά, την οποία έλαβε όσο βρισκόταν στην Κέρκυρα για τις εργασίες σύνταξης του νέου Συντάγματος της Ιονίου Πολιτείας. Επιστρέφοντας στη γενέτειρά του, ως νέος έπαρχος της Ζακύνθου, θαύμασε από κοντά την πρόοδο της δεκαπεντάχρονης, αυτοδίδακτης Ελισάβετ και τελικά συμφώνησε να στηρίξει την επιθυμία της για μόρφωση. Ο ιερομόναχος Θεοδόσιος Δημάδης,

⁴⁸ Ιωαννίδου, Μ., (21 Σεπτεμβρίου 2011), «Ζωγράφου Ευγενία (1878 – 1963)», Αργολική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού.

από την Κωνσταντινούπολη, ήταν ο επόμενος δάσκαλος της Μπέτας, όπως χαϊδευτικά την αποκαλούσαν οι συγγενείς της. Ο Δημάδης είχε διοριστεί δάσκαλος της φιλοσοφίας σε ένα δημόσιο εκπαιδευτήριο και σύμφωνα με μαρτυρίες της Ε. Μουτζάν, ήταν ιδιαίτερα προοδευτικός άνθρωπος, καλοσυνάτος και εξαιρετικά μορφωμένος. Δυστυχώς, ο Δημάδης αναγκάστηκε να φύγει από τη Ζάκυνθο για προσωπικούς λόγους. Η επιμονή της Ελισάβετ να ασχοληθεί με τα γράμματα οδηγούν την οικογένεια να δεχθεί, το 1820, έναν ακόμη δάσκαλο, τον ιερομόναχο Βασίλειο Ρωμαντζά. Εκείνος είχε σπουδάσει στην Πάδοβα και είχε ζήσει σχεδόν δέκα χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, παραδίδοντας μαθήματα σε ένα σχολείο που είχε συσταθεί με τη φροντίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Ήταν αφιλοκερδής, τίμιος και ευγενικός άνθρωπος. Για επτά χρόνια, καθημερινά, μαθήτευσε κοντά του η Ελισάβετ, τελειοποιώντας τα ιταλικά, τα αρχαία ελληνικά και τα γαλλικά. Τον επόμενο χρόνο, σε επίσκεψή του στο σπίτι της οικογένειας Μουτζάν, ο παλιός της δάσκαλος Θεοδόσιος Δημάδης τους ενημερώνει για την έκρηξη της ελληνικής επανάστασης: «οι Γραικοί ανήγειραν τα όπλα εναντίον των Οθωμανών, [...] η Πάτρα και οι πλησίον της χώραις ήδη είχαν σείσει τον ζυγόν της σκλαβιάς...». Η ίδια σημειώνει στο ημερολόγιό της πως στο άκουσμα της είδησης, αισθάνθηκε το αίμα της να βράζει από την επιθυμία να ζωστεί κι εκείνη τ' άρματα. Την ίδια στιγμή όμως, συνειδητοποιούσε πως για μια γυναίκα, και μάλιστα Ζακύνθια, αυτό ήταν ένα άπιαστο όνειρο: «Επεθύμησα, είπα από καρδιάς, αλλά εκύτταξα τούς τοίχους του 'σπητιού όπου με εκρατούσαν κλεισμένην, εκύτταξα τα μακρά φορέματα της γυναικείας σκλαβιάς και ενθυμήθηκα πως είμαι γυναίκα, και περιπλέον γυναίκα Ζακύνθια και αναστέναξα...». Λίγο καιρό μετά το θάνατο του δασκάλου της, το 1826, και παρότι είχε επανειλημμένα σκεφτεί να κλειστεί σε ένα ησυχαστήριο-μοναστήρι (επειδή ασφυκτιούσε από την καταπίεση του πατριαρχικού περιβάλλοντος και για να μπορέσει να αφιερωθεί στην ανάγνωση και τη συγγραφή), αποφάσισε τελικά να ενδώσει στην οικογενειακή και κοινωνική πίεση και να παντρευτεί έναν ζακυνθινό άρχοντα, τον Νικόλαο Μαρτινέγκο. Απέκτησαν έναν γιο, τον Ελισαβέτιο, το 1831. Η Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου πέθανε τον επόμενο χρόνο 1832 στη Ζάκυνθο.

- **Μελά – Ιωαννίδη Ζωή:** (1898-1996). Η κόρη του Παύλου Μελά και της Ναταλίας Δραγούμη υπήρξε πρωτοπόρος Ελληνίδα Επιστήμονας, ερευνήτρια στο Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ και από τα ιδρυτικά μέλη του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων και της Ένωσης Ελλήνων Χημικών.

- **Μερκούρη Μαρία-Αμαλία:** καταγόταν από πολιτική οικογένεια. Αποφοίτησε από τη Δραματική Σχολή του Εθνικού Θεάτρου και καθιερώθηκε ως πρωταγωνίστρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Κέρδισε πολλές διακρίσεις, όπως το βραβείο ερμηνείας στο Φεστιβάλ Καννών, μια υποψηφιότητα για Όσκαρ, τρεις για Χρυσές Σφαίρες και μια για το βραβείο Τόνι. Στα χρόνια της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών παρέμεινε στο εξωτερικό, όπου αφοσιώθηκε στην ενημέρωση της κοινής γνώμης για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Το 1974 επέστρεψε και πολιτεύτηκε. Εκλεγόταν συνεχώς βουλευτής από το 1977 έως τον θάνατό της και διετέλεσε δύο φορές υπουργός Πολιτισμού. Προσωπικότητα με τεράστια διεθνή ακτινοβολία, έφερε τον ελληνικό πολιτισμό στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας. Υποστήριξε θερμά την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα από το Βρετανικό Μουσείο και δρομολόγησε την ανέγερση του νέου Μουσείου της Ακρόπολης. Δημιούργησε τα Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα, πέτυχε την εισαγωγή του Πολιτισμού και της Θεατρικής Αγωγής στα σχολεία και εμπνεύστηκε το θεσμό της «Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης». Προς τιμήν της έχουν καθιερωθεί το Ευρωπαϊκό βραβείο «Μελίνα Μερκούρη», το ομώνυμο Διεθνές Βραβείο UNESCO και το «Θεατρικό Βραβείο Μελίνα Μερκούρη». Το 2020 ανακηρύχτηκε, από το υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, ως «έτος Μελίνας Μερκούρη».

- **Οικονόμου-Χατζηγεωργίου Ευτυχία:** (Αϊδίνιο Μικράς Ασίας 1893- Αθήνα 1972), γνωστή ως Παπαγιαννόπουλου με το όνομα του δεύτερου συζύγου της, είναι η σημαντικότερη Ελληνίδα στιχουργός του λαϊκού τραγουδιού. Γεννήθηκε στο Αϊδίνιο, όπου έζησε μέχρι την καταστροφή της πόλης το 1919. Το 1922 ακολουθώντας το κύμα των Μικρασιατών προσφύγων ήρθε στην Αθήνα. Παντρεύτηκε δυο φορές, με τον Κωστή Νικολαΐδη με τον οποίο απέκτησε δυο κόρες και με τον Γεώργιο Παπαγιαννόπουλο. Ήταν δασκάλα αλλά εργάστηκε ως ηθοποιός. Μέσω της Μαρίκας Νίνου, γνώρισε τον Βασίλη Τσιτσάνη και στα τέλη της δεκαετίας του '40 άρχισε να γράφει στίχους επαγγελματικά. Οι διαδοχικές απώλειες της μητέρας, του δεύτερου συζύγου της, Γιώργου και της κόρης της Μαρίας θα σημαδέψουν την πλέον δημιουργική περίοδο της ζωής της. Αντισυμβατική και ατίθαση, αρνήθηκε να ελέγξει τα πάθη της και να συμμορφωθεί με τους κοινωνικούς κανόνες. Αδιαφορούσε για την κατοχύρωση των στίχων της, πουλούσε με το κομμάτι και μεγάλο μέρος των εσόδων της το ξόδευε στο μεγάλο της πάθος, την χαρτοπαιξία. Πολλοί καλλιτέχνες οικειοποιήθηκαν τα τραγούδια της. Το εύρος του έργου της αναγνωρίστηκε μετά τον θάνατό της και εκτιμάται ότι ξεπερνάει τα 400 τραγούδια. Από τα πλέον γνωστά, είναι τα «Ηλιοβασιλέματα», «Περασμένες μου αγάπες», «Δυο πόρτες έχει η ζωή», «Πετραδάκι- πετραδάκι», «Όνειρο απατηλό», «Είμαι αϊτός χωρίς φτερά». Πέθανε έχοντας στο πλευρό της την εγγονή της, Ρέα Μανέλη.

- **Παναγιωτάτου Αγγελική:** πρώτη έκτακτη Καθηγήτρια της Υγιεινής και Τροπικής Παθολογίας, πρώτη Καθηγήτρια της Ιατρικής Σχολής «τιμής ένεκεν» και πρώτη γυναίκα ιατρός αντεπιτελλόν μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

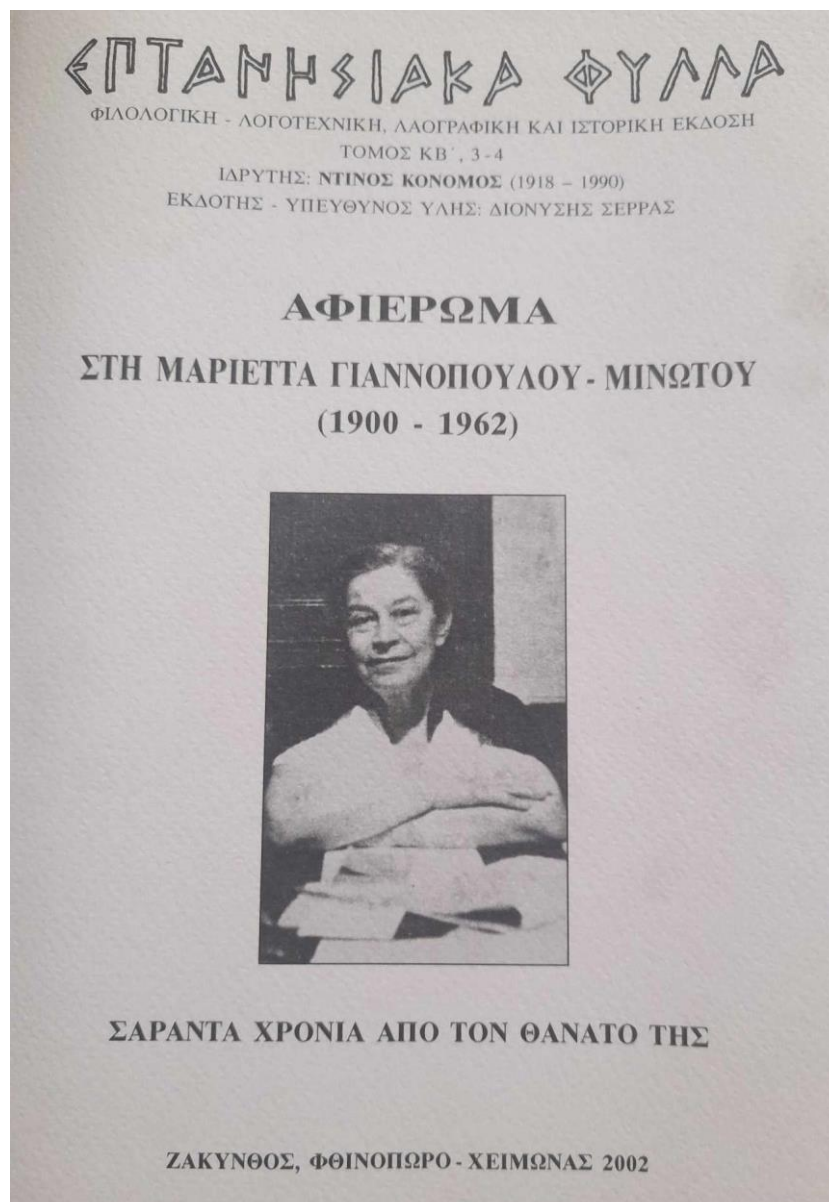
- **Παρρέν- Σιγανού Καλλιρρόη:** Γεννήθηκε το 1861 στην Κρήτη. Αποφοίτησε από το Αρσάκειο και στη συνέχεια ανέλαβε τη διεύθυνση του Παρθεναγωγείου της ελληνικής κοινότητας της Οδησού. Μετά τον γάμο της, το 1880, με τον Κωνσταντινουπολίτη δημοσιογράφο Ιωάννη Παρρέν στράφηκε στη δημοσιογραφία. Ίδρυσε την *«Εφημερίδα των Κυριών»*, συνδέοντας το όνομά της με το ελληνικό γυναικείο κίνημα. Πήρε μέρος σε Διεθνή Φεμινιστικά συνέδρια και πραγματοποίησε σημαντικές ενέργειες υπέρ της γυναικείας προστασίας και εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ανάμεσά τους η ίδρυση της *Σχολής της Κυριακής των Απόρων Γυναικών και Κορασίδων* το 1890, του *Ασύλου της Αγίας Αικατερίνης* το 1893, της *Ενώσεως υπέρ της Χειραφετήσεως των Γυναικών και του Ασύλου των Ανιάτων* το 1896 και του *Λυκείου των Ελληνίδων* το 1911. Ασχολήθηκε με τη συγγραφή μυθιστορημάτων, θεατρικών, ιστορικών και ταξιδιωτικών έργων. Για την προσφορά της τιμήθηκε με τον Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος και το αργυρό μετάλλιο της Ακαδημίας Αθηνών.

- **Στεφανόπολι Ιωάννα:** (Αθήνα 1875-1961) ήταν δημοσιογράφος και η πρώτη γυναίκα που φοίτησε σε *ελληνικό πανεπιστήμιο*. Ήταν κόρη του δημοσιογράφου Αντώνιου Στεφανόπολι, κορσικανικής καταγωγής και εκδότη της γαλλόφωνης εφημερίδας *Messenger d' Athènes*. Σπούδασε στο Παρθεναγωγείο της Αικατερίνης Λασκαρίδου και κατ' οίκον. Το 1890 σε ηλικία 15 ετών, αφού αρίστευσε στις απολυτήριες εξετάσεις έκανε αίτηση στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Καθώς οι πανεπιστημιακές αρχές έκριναν την αποδοχή της ως πρόωρη κίνηση για την Ελλάδα της εποχής, το θέμα παραπέμφθηκε στη Νομική Σχολή και τελικά στο Υπουργείο Παιδείας, που έκανε δεκτή την αίτηση της. Αρθρογραφούσε στη *Messenger d' Athènes* και μετά τον θάνατο του πατέρα της (1913) ανέλαβε τη διεύθυνση της εφημερίδας. Επίσης διορίστηκε γενική διευθύντρια του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων. Υποστήριξε την πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου και των Δυνάμεων της Αντάντ, ανέδειξε το ζήτημα της ιταλικής κατοχής των Δωδεκανήσων, χρησιμοποιώντας τον όρο για πρώτη φορά στο βιβλίο της *«Τα Νησιά του Αιγαίου και τα προνόμιά τους»* (ως τότε ονομάζονταν Ανατολικές Σποράδες), και είχε ενεργό ρόλο στο παρασκήνιο των διαπραγματεύσεων για τη Συνθήκη των Σεβρών. Συνέχισε τη δημοσιογραφική και συγγραφική της δράση σχεδόν μέχρι το τέλος της

ζωής. Πριν πεθάνει δώρισε τη μοναδική της περιουσία (το σπίτι και τη βιβλιοθήκη της) στη Χριστιανική Ένωση Νέων.

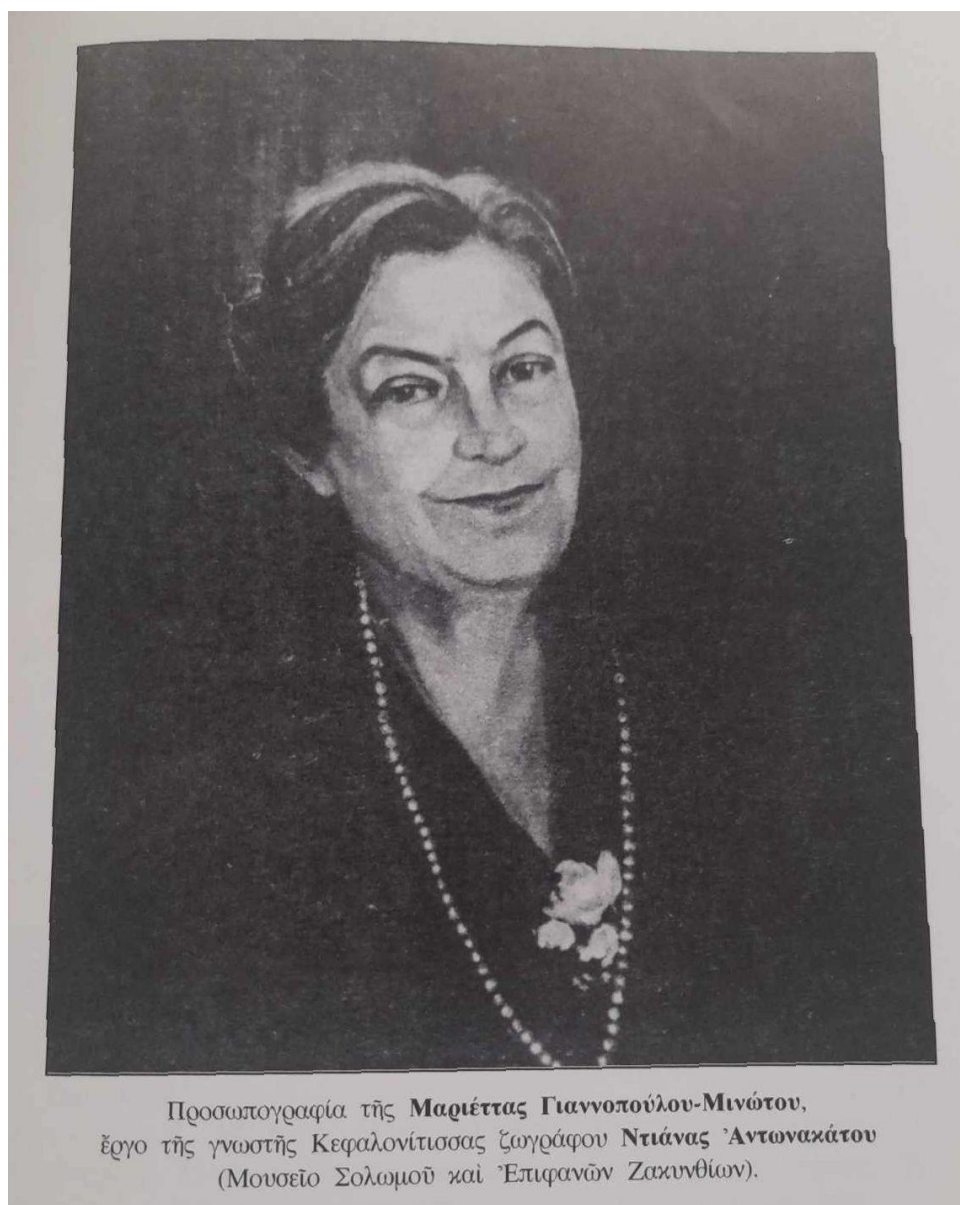
- **Τσαλδάρη Λίνα:** ήταν κόρη του ιστορικού *Σπυρίδωνα Λάμπρου*, του οποίου υπήρξε βοηθός στο επιστημονικό του έργο και της Άννας Μπαλάνου. Κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους υπηρέτησε ως εθελόντρια αδελφή του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Παντρεύτηκε τον Παναγή Τσαλδάρη, αρχηγό του Λαϊκού Κόμματος και δύο φορές πρωθυπουργό την περίοδο του Μεσοπολέμου. Το ζευγάρι δεν απέκτησε παιδιά. Στα χρόνια του εμφυλίου η Λίνα Τσαλδάρη ανέπτυξε σημαντική κοινωνική δράση υπέρ των ορφανών, ενώ τη δεκαετία του 1950 αγωνίστηκε για την ισότητα των δύο φύλων τόσο εντός όσο και εκτός συνόρων, ως εκπρόσωπος της Ελλάδας στην *Επιτροπή του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών* (ΟΗΕ). Στις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου 1956 εξελέγη βουλευτής Αθηνών με την ΕΡΕ και έγινε η πρώτη Ελληνίδα που κατέλαβε υπουργικό αξίωμα, καθώς ανέλαβε υπουργός Κοινωνικής Προνοίας στην κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή.
- **Φλωρά-Καραβία Θάλεια:** (Σιάτιστα, 1871-Αθήνα, 1960) ήταν η πρώτη Ελληνίδα *ζωγράφος* που βρέθηκε ως ανταποκρίτρια σε εμπόλεμη ζώνη. Κόρη ιερέα, μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη. Σπούδασε ζωγραφική στο Μόναχο και το 1906 εκθέτει για πρώτη φορά έργα της στην αίθουσα του συλλόγου Παρνασσός στην Αθήνα. Μετά τον γάμο της με τον δημοσιογράφο Νικόλαο Καραβία, εγκαθίσταται στην Αλεξάνδρεια, όπου ιδρύει σχολή για νεαρές ζωγράφους. Με το ξέσπασμα του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου το 1912 βρίσκεται στην πρώτη γραμμή αποτυπώνοντας τη ζωή των στρατιωτών και την νικηφόρα πορεία του ελληνικού στρατού. Στέλνει ανταποκρίσεις στην αλεξανδρινή «Εφημερίδα» του συζύγου της. Το 1936 εκδίδει τις «Εντυπώσεις από τον Πόλεμο του 1912-1913», όπου δημοσιεύει τις εμπειρίες και πολλά έργα της. Το 1921 θα βρεθεί και πάλι κοντά στον ελληνικό στρατό στη Μικρά Ασία μετά από πρόσκληση του βασιλιά Κωνσταντίνου. Στέλνει σκίτσα και κείμενα από τη Σμύρνη, την Προύσα, τα Μουδανιά αναδεικνύοντας το έργο της υγειονομικής υπηρεσίας στρατού. Το 1940 το ζεύγος Καραβία εγκαθίσταται στην Αθήνα. Στα 70 της χρόνια δεν μπορεί να ακολουθήσει για τρίτη φορά τον ελληνικό στρατό, αλλά αποτυπώνει στιγμές από τα μετόπισθεν στη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου. Το 1945 η Ακαδημία Αθηνών την τιμά με το Αργυρούν Μετάλλιο και το 1954 της απονέμεται ο Σταυρός των Ταξιαρχών του Τάγματος της Ευποίας. Η Θάλεια Φλωρά-Καραβία εργαζόταν ακατάβλητα ως το τέλος· πέθανε στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 1960.

Φωτογραφικό υλικό

Εικ. 2

Εξώφυλλο αφιερώματος από τα "Επτανησιακά Φύλλα", 2002.

Προσωπογραφία της **Μαριέττας Γιαννοπούλου-Μινώτου**,
έργο της γνωστής Κεφαλονίτισσας ζωγράφου **Ντιάνας Ἀντωνάκου**
(Μουσείο Σολωμού και Ἐπιφανῶν Ζακυνθίων).

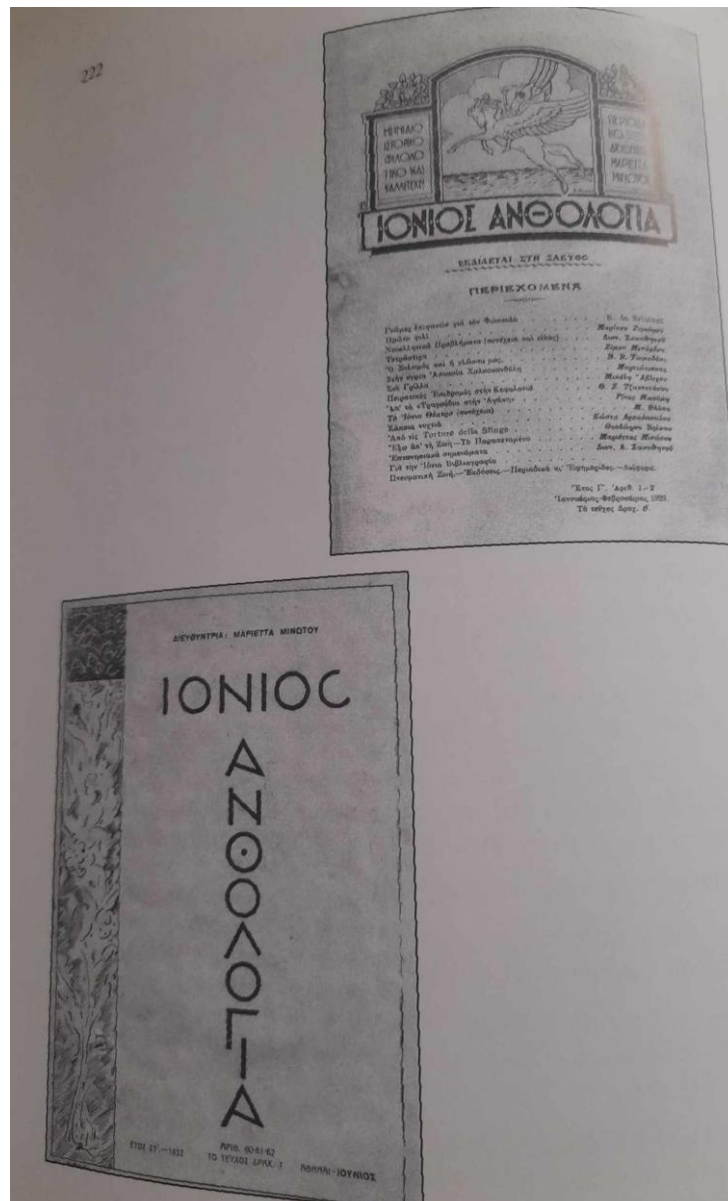
Εικ. 1

Προσωπογραφία της Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου, έργο της γνωστής Κεφαλλονίτισσας
ζωγράφου Ντιάνας Αντωνάκου (Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων).

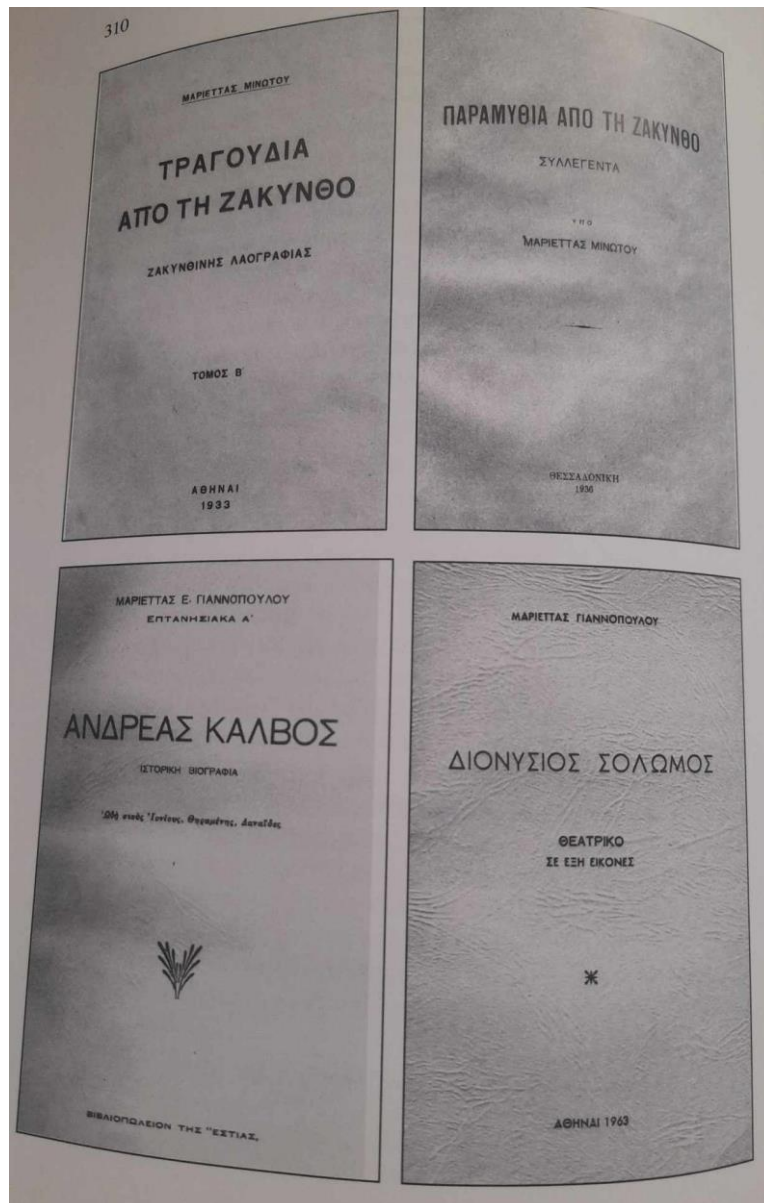

Εικ. 6

Η Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου (στο κέντρο), σ'εκδήλωση της "Πανελλήνιας Ένωσης Διανοουμένων Γυναικών" (Αθήνα, 15.12.1957).

Ιόνιος Ανθολογία, Έτος ΣΤ' - 1932 (κάτω) και Έτος Γ' - 1920 (πάνω).

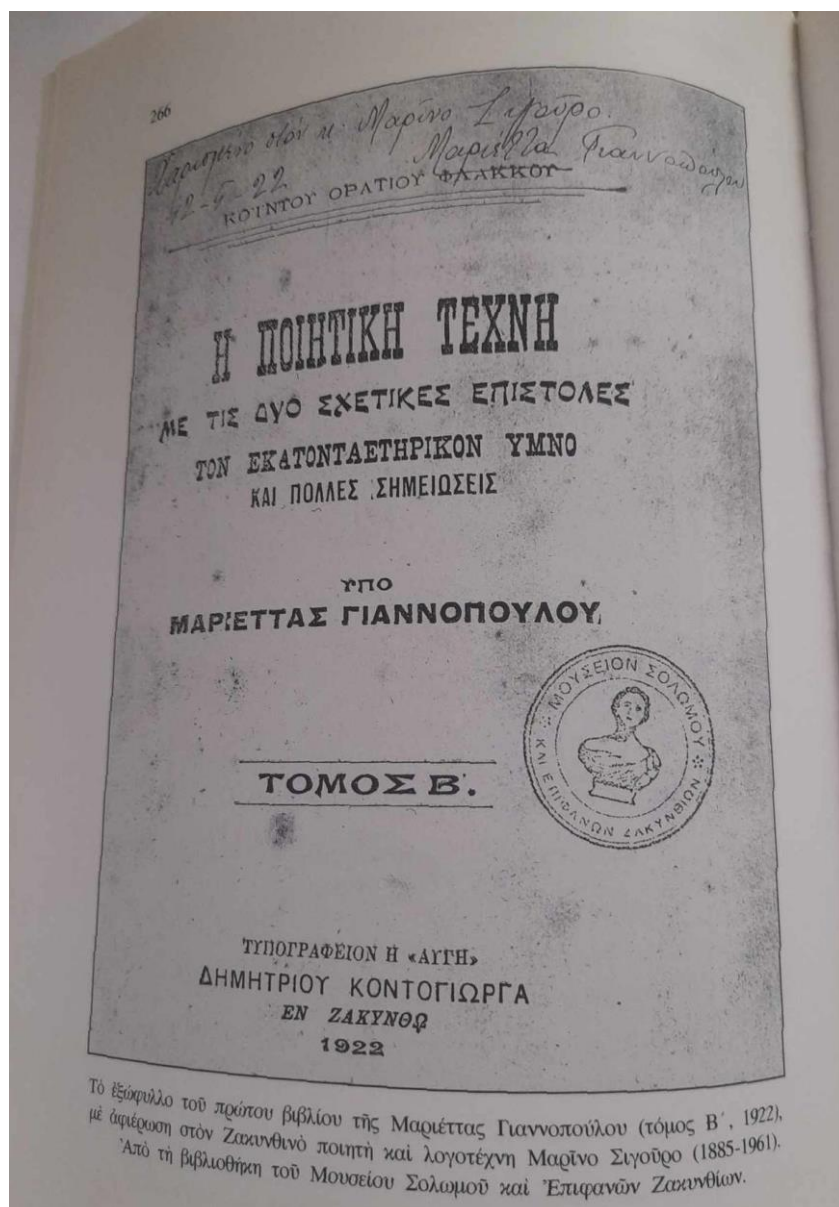
Εικ. 7

(Πάνω αριστερά) Μαριέττας Μινώτου, Τραγούδια από τη Ζάκυνθο (Ζακυνθινής Λαογραφίας), Τόμος Β', Αθήνα 1933.

(Πάνω δεξιά) Παραμύθια από τη Ζάκυνθο (Συλλεγέντα) Υπό Μαριέττας Μινώτου, Θεσσαλονίκη 1936.

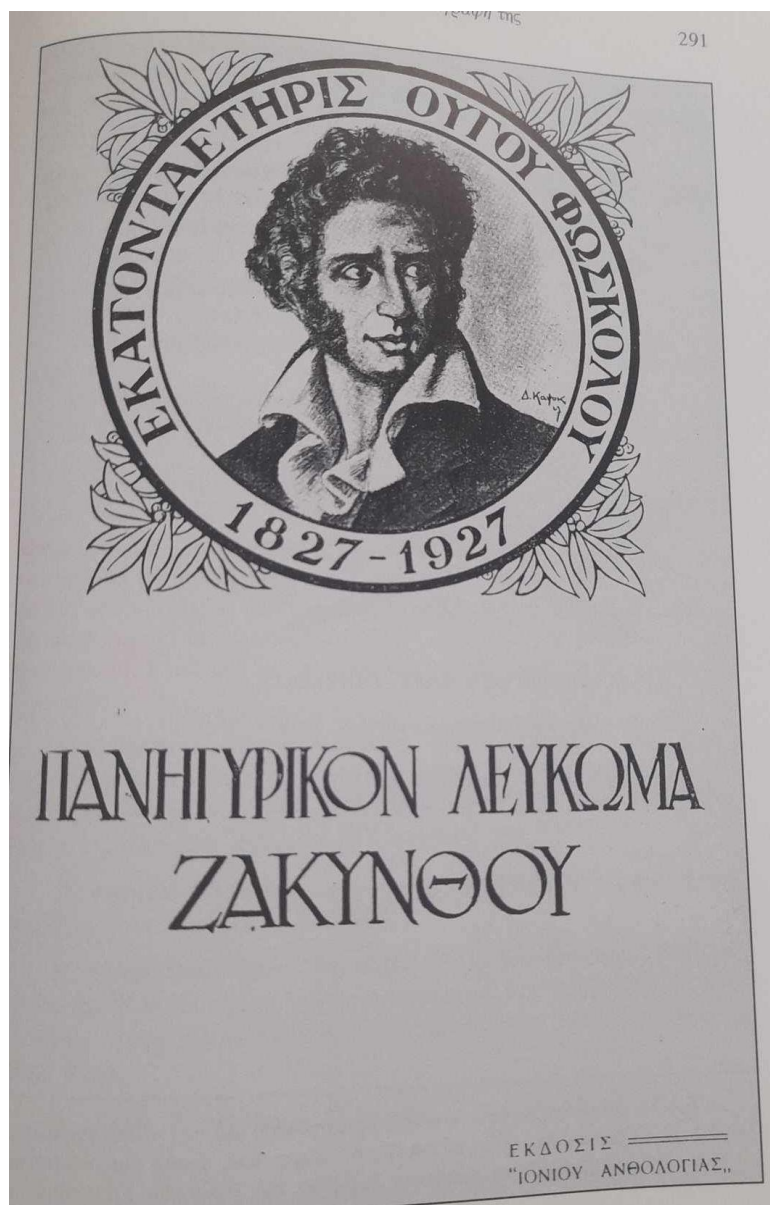
(Κάτω αριστερά) Μαριέττας Ε. Γιαννοπούλου, Ανδρέας Κάλβος (Ιστορική Βιογραφία, Ωδή στους Ιονίους, Θηραμένης, Δαναΐδες), Βιβλιοπωλείων της Εστίας.

(Κάτω δεξιά) Μαριέττας Γιαννοπούλου, Διονύσιος Σολωμός (Θεατρικό σε έξη εικόνες), Αθηναί 1963.

Εικ. 9

Το εξώφυλλο του πρώτου βιβλίου της Μαριέττας Γιαννοπούλου (Τόμος Β', 1922), με αφιέρωση στον Ζακυνθινό ποιητή και λογοτέχνη Μαρίνο Σιγούρο (1885 - 1961). Από τη βιβλιοθήκη του Μουσείου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων.

Εικ. 10

Η Μ. Γιαννοπούλου - Μινώτου μεσ' απ' την αναγραφή της.

«Ἡ μορφή τῆς Μαριέττας Γιαννοπούλου εἶχε κάτι “ἥρωικό” κ’ ἡ λέξη ἂν μοιάζει λίγο βαρειά ὅμως δὲν εἶναι. Ὁ ἀγῶνας τῆς γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς θέσης ποὺ τελικὰ κέρδισε μέσα στὸ Πάνθεο τῆς σύγχρονης διανοοῦμενης Ἑλληνίδας ἦταν σκληρὸς παρ’ ὅλο ποὺ τὰ ὕλικά μέσα ποτὲ δὲν τῆς λείψανε. Τὸ περιβάλλον μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεπήδησε, μικρὸ κοριτσάκι μὲ δυσανάλογες λογοτεχνικὲς φιλοδοξίες δὲν ἦταν τὰ χρόνια ἐκεῖνα πρόσφορο γιὰ τέτοιες πρωτοβουλίες γυναικεῖες. Βέβαια ἡ ζακυνθινὴ Κοινωνία γύρω στὰ 1914 ἀνθοῦσε ἀκόμα καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ φιόρου τοῦ Λεβάντε ἀντηχοῦσε ὁλόκληρη ἀπὸ στίχους τῶν στερνῶν poètes mîneurs τῆς ἐτοιμοθάνατης πιά Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς [...]. Φανατικὴ ὁπαδὸς τῆς Δημοτικῆς διάλεξε ἀπὸ μίαν ἀρχὴ τὸν σωστὸ δρόμο, μακριὰ ἀπὸ κάθε κακόγουστη ἢ σχολαστικὴ ὑπερβολή. Γιὰ τὴν ἐποχὴ βέβαια ἐκεῖνη, ὅπου τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἀποτελοῦσε τὴ μοναδικὴ ἴσως διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στοὺς «προοδευτικοὺς» καὶ τοὺς «συντηρητικοὺς», ἀνάμεσα δηλαδὴ στὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ἡ στάση τῆς αὐτῆς εἶχε κιόλας κάτι τὸ ἥρωικό. Ὅμως στὴν πραγματικότητά αὐτὴ ἦταν τὸ μικρότερό τῆς τόλμημα! Ὅ,τι στ’ ἀλήθεια τὴν ξεχώριζε ἀπομονώνοντάς τὴν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ τῆς περιβάλλον ἦταν τὸ ἴδιο τὸ φύλο τῆς. Καμμιά ἄλλη κοπέλλα τῆς τάξεώς τῆς δὲν εἶχε μήτε κἂν διανοηθῇ νὰ κατέβῃ στὴ λογοτεχνικὴ “παλαίστρα” καὶ νὰ διεκδικήσῃ λίγα δαφνόφυλλα ἀπὸ τὰ τόσα καὶ τόσα ποιητικὰ στεφάνια ποὺ στολίζανε τὶς ζακυνθινὲς ἀνδρικὲς ποιητικὲς κεφαλές! Ἡ ἀρχικὴ τῆς αὐτῆς πνευματικὴ “περιπέτεια” δὲν ἔχει παρὰ μονάχα ἓνα προηγούμενο στὴν ἱστορία τῶν ζακυνθινῶν γραμμάτων: Τὴν περίπτωσή τῆς Ἑλισάβετ Μουτσᾶν-Μαρτινέγκου [...].»

ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑΣ (1962)

Εἰκ. 12

ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑΣ (1962)

«Η συμβολή της στο Corpus τῆς ξακυνθινῆς λαογραφικῆς
 ἐρευνας ὑπῆρξε σημαντικὴ καὶ θὰ μείνῃ. Ἄν ὅμως ἡ Μαριέττα
 δὲν συνάντησε στὰ πρῶτα βήματά της ἐμπόδια, μέσα στοὺς οἰκο-
 γενειακοὺς της κόλπους, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ δρόμος της ἦταν
 φορτικὸ Γολγοθᾶ εἶχα στὸ νοῦ μου τὴν ἀντίδραση ἀκριβῶς ποὺ
 συνήνησε ἀπὸ τοὺς «ἀγαπητοὺς συναδέλφους»! «Ὅλα τὰ ὅπλα
 (τὰ τόσο δυστυχῶς γνωστά!) μεταχειριστήκανε γιὰ νὰ τὴν ἀπο-
 καρδιώσουνε καὶ νὰ τὴν ἀναγκάσουνε νὰ παρατήσῃ τὴν πέννα καὶ
 νὰ καταπιασθῇ μὲ αὐτὰ ποὺ οἱ συμβολαιογράφοι ἀποκαλοῦνε «τὰ
 νὰ καταπιασθῇ μὲ αὐτὰ ποὺ οἱ συμβολαιογράφοι ἀποκαλοῦνε «τὰ
 οὐκαστά». Ἀπὸ τὴν ἄδικη κριτικὴ ἐπίθεση ὡς τὴν τσουχτερὴ προ-
 σωπικὴ σάτυρα κανένα ἀπὸ τὰ «συναδελφικά» πικρὰ ποτήρια δὲν
 γλύτωσε! Τὰ γεύτηκε ὅλα. Ὅμως τέτοια ἦταν ἡ φανατικὴ της
 προσήλωση στὸ ἐπάγγελμα ποὺ μονάχη της διάλεξε ποὺ οὔτε δια-
 νοήθηκε ποτὲ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ παραμελήσῃ ἐκεῖνο ποὺ πί-
 στευε γιὰ καθήκον της. Εἶχε μιὰ μαχητικὴ ψυχὴ καὶ τὰ ἐμπόδια
 ἀντὶ νὰ τὴν κουράζουने, ἀτσαλώνανε τὴ θέλησή της. Ἀργότερα
 ὅταν παντρεύτηκε τὸν ἀγαπητὸ μου φίλο Σπῦρο Μινῶτο δουλέ-
 ψανε μαζὶ γιὰ νὰ ἀνεβάσουνε τὸ νέο της περιοδικὸ «Ἰόνιο Ἀνθο-
 λογία» σὲ μιὰ πραγματικὰ ἀξιοζήλευτη περιωπὴ. Στοιὺς τόμους
 μέσα τοῦ πολύτιμου αὐτοῦ περιοδικοῦ εἶδανε τὸ φῶς ἀμέτρητες
 σημαντικὲς ἱστορικὲς, λαογραφικὲς καὶ φιλολογικὲς μελέτες τῶν
 πιὸ γνωστῶν λογίων μας, ἔτσι ποὺ σήμερα ἡ «Ἰόνιος Ἀνθολογία»
 ν' ἀποτελεῖ βασικὸ καὶ ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ κάθε μελετητὴ
 τοῦ Ἑπτανησιακοῦ πολιτισμοῦ».

ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑΣ (1962)

Εικ. 13

ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑΣ (1962)

Un siècle à l'ère municipale ne videra
pas cette page ni ses dévotion.
Me sur l'œuvre de son d'œuvre
souhaité à sa
personne p' à l'œuvre de sa passion
Map. - à l'œuvre. -

271

Στὴν Κα ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΜΙΝΩΤΟΥ

Εὐγενικιά κ' ἐσὺ κι' ὥς στὴν Ἰδέα
σεμνή, τὴ φλόγα τὴν ἱερὴ ἔχεις νοιώση,
ποὺ τοὺς γιουὺς τῆς φλογώντας, νὰ πυργώση
μιὰν Ἑλλάδα μορφιάς σ' ἔργα γενναῖα,

ἢ Ζάκυνθό σου ἦταν γραφτό, ἢ ὠραία·
καὶ νά! στὴ ζάλη τῶν καιρῶν τὴν τόση,
ἔχεις ἄδρὰ γιὰ τὶς κορφές φτερώση!
κι' ἀράζοντας, μὲ δίψα πάντα νέα,

Τ' ἀθάνατο νερὸ πίνεις τῆς κρήνης,
ποὺ τοὺς αἰῶνες γάργαρο διαβαίνει,
τ' ὄνομα διαλαλώντας, ποὺ δὲ σβένει!

Μά, τοῦ Ποιητῆ, σκυφτὴ ποὺ μπρὸς τοῦ στήνεις
λαμπάδα τὴν ἀγάπη σου, —χαρά σου!—
μιὰ ἀχτίδα θ' ἀντιλάμπη στὰ μαλλιά σου!

Α. ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

Εικ. 16

Το αφιερωμένο στη Μ.Μ. ποίημα (σονέτο) του λυρικού ποιητή και πεζογράφου Ἀγγέλου Σημηριώτη (1870 - 1944). πρωτοδημοσιευμένο στο περ. *Ιόνιος Ανθολογία*, 13 (1928), 1.

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

ΣΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΜΙΝΩΤΟΥ

Κάποτε μ' ἔφεραν τὰ κήματα, παιδί
 στή γῆ που εἶν' ἀπ' ἀνθούς κι ἀπὸ τραγούδια ἡλιοχυμένα,
 πρωτοῦ νὰ τὴ χαρῶ στοῦ Κάλβου τὴν ὠδή
 καὶ πρὶν τὴν ἀγατήσω στὴ **Φαρμακωμένη**.

Ἀπὸ ἓνα ψήλωμα —ξεχάνω τ' ὄνομά του πιά—
 σὰ χώρα ἐπαγγελτὴ ξαγνάντεψα τὴν ἐξοχή της,
 τοῦ πράσινου μεθύσι καὶ χαροκοπιά,
 μόσχος τ' ἀγέρι της καὶ μόσχος καὶ ἡ πνοή της.

Καὶ μὲ νεραϊδοπῆρε ἡ χάρη ἡ θρυλική
 τῆς γῆς, καθὼς παιδί τὰ πάτησα τὰ χώματά της·
 πρωτοῦ νὰ μὲ φιλήσῃ ἡ Μοῦσα ἡ λυρική,
 μὲ πρωτοχάϊδεψεν ἐκεῖ ἡ μοσκοβολία της.

Χρόνια περάσαν, ἀπ' ἐμπρὸς μου ὅμως ποτὲ
 δὲ χάνω τὴ στιγμή, καθὼς μακριάθε σὲ πρωτοεῖδα,
 σὸν ἀταξίδευτον ὦ τόπε ποθητέ,
 τοῦ Φώσκολου ἀκριβή, τοῦ Σολωμοῦ ἡ κοιτίδα.

(Κ' ἐσύ, ψυχὴ τοῦ ἰδανικοῦ, ἄχραντη αὐγή,
 τὰ μάτια σου ὡς κλειστοῦν, ξακυθινὸ ροδομπουκέτο
 κρατώντας, τοῦ χαμοῦ τὸ ρέμα νὰ σὲ πιῇ,
 τρελλὴ Ὀφηλία, γιὰ τοῦ ὀνείρου τὸν Ἀμλέτο.)

Ἀθήνα 20-6-1927

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Εικ.4

Το τιμητικό αυτό για τη Ζάκυνθο και τη Μαρ. Μινώτου ποίημα του Κ. Παλαμά πρωτοδημοσιεύτηκε στο Πανηγυρικό Λεύκωμα Ζακύνθου για την Εκατονταετηρίδα του Ούγκου Φώσκολου 1827 - 1927 [σελ. 128] του περ. Ιόνιος Ανθολογία και περιλήφθηκε στην ποιητική συλλογή του Κ. Π. Περάσματα και χαιρετισμοί (1930).

10 Ελληνίδες Φεμινίστριες που άνοιξαν δρόμους

Σπουδαίες Φεμινίστριες που αγωνίστηκαν για όσα σήμερα θεωρούμε αυτονόητα. Από την Καλλιρρόη Παρρέν και την Αύρα Θεοδωροπούλου, μέχρι την Ελένη Σκούρα και τη Λίνα Τσαλδάρη.

Η **Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας** γιορτάζεται κάθε χρόνο στις 8 Μαρτίου. Θεσπίστηκε για πρώτη φορά το 1977 με απόφαση της γενικής συνέλευσης του ΟΗΕ για να αναδείξει τα προβλήματα και να προωθήσει τα δικαιώματα της γυναίκας. Είναι για εμάς μια αφορμή να μάθουμε, να θυμηθούμε την ιστορία του γυναικείου Κινήματος και τους αγώνες που έδωσε και δίνει διαχρονικά. Η σημερινή ημέρα είναι μια ακούραστη υπενθύμιση του δρόμου που έχουμε ακόμα να διανύσουμε.

Γυναίκες για τις γυναίκες. Ένα αφιέρωμα, ένας φόρος τιμής, στις πρωτοπόρες της χειραφέτησης στη χώρα μας. Στις ελληνίδες φεμινίστριες που στάθηκαν με αφοβία και σθένος μπροστά στα «όχι»-τείχη των καιρών τους. Σε εκείνες που αγωνίστηκαν για όσα σήμερα θεωρούμε αυτονόητα, όπως το δικαίωμα των γυναικών να σπουδάζουν, να εργαστούν, να ψηφίσουν και να ψηφιστούν. Οι Ελληνίδες Φεμινίστριες άνοιξαν δρόμους εκεί που υπήρχε μονάχα εμπόδια. Κατέκτησαν παραδοσιακά ανδροκρατούμενα κάστρα κι έκαναν στόχο της ζωής τους τις διεκδικήσεις των γυναικών, την ισότητα.

Αύρα Θεοδωροπούλου

Το ελληνικό γυναικείο κίνημα χρωστάει πολλά στην **Αύρα Θεοδωροπούλου**, σε μια γυναίκα που τάχθηκε υπέρ των δικαιωμάτων των γυναικών κι έδωσε αγώνα για την ισότητα και ιδιαίτερα για την απόκτηση του δικαιώματος ψήφου.

Γεννήθηκε στην Αδριανούπολη στις 3 Νοεμβρίου 1880. Καταγόταν από πλούσια αστική οικογένεια για αυτό και ήταν (πιο) εύκολο να ασχοληθεί με τις τέχνες και συγκεκριμένα με τη μουσική που τόσο τη γοήτευε. Σπούδασε στο Ωδείο Αθηνών και απόκτησε δίπλωμα πιάνου το 1900. Στις διπλωματικές εξετάσεις άριστευσε και της απονεμήθηκε το αργυρό μετάλλιο *Ανδρέα και Ιφιγένειας Συγγρού*. Δίδαξε πιάνο και ιστορία της μουσικής στο Ωδείο Αθηνών (1900-1919), στο Ελληνικό Ωδείο (1919-1936) το οποίο ίδρυσε μαζί με ομάδα άλλων καθηγητών και διετέλεσε Έφορος για αρκετά χρόνια, και στο Εθνικό Ωδείο (1936-1957). Συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες (*Εστία*, *Ακρόπολις*, *Έθνος*, *Μάχη*, *Ασύρματος*,

Ελευθέρα Γνώμη, Πρωία, κ.ά.) και περιοδικά (Παναθήναια, Εργασία, Αγγλοελληνική Επιθεώρησις, Νέα Εστία, Καινούρια Εποχή), γράφοντας άρθρα και κριτικές μουσικού περιεχομένου.

Φεμινισμός είναι η γυναίκα να σκέφτεται με το δικό της κεφάλι» Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού

Το 1920 ίδρυσε τον «Σύνδεσμο για τα δικαιώματα της Γυναίκας» ως τμήμα της Διεθνούς Ενώσεως των Γυναικών για ισοπολιτεία. Από το 1922 διετέλεσε πρόεδρος και διευθύντρια του περιοδικού «Ο Αγώνας της Γυναίκας».

Η γυναίκα ήταν πάντα στο επίκεντρο των αγώνων της. Χαρακτηριστικό είναι το ψήφισμα που επέδωσε ο Σύνδεσμος στη Βουλή και την κυβέρνηση, το 1920. Μια φλογερή διαμαρτυρία για την ανισότητα των ελληνικών νόμων έναντι των γυναικών. Με το ψήφισμα, ο Σύνδεσμος ζητούσε, πρωτίστως, να αναγνωριστεί στις γυναίκες το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι.

«Ο αιφνίδιος θάνατος της Αύρας Θεοδωροπούλου είναι μια θλιβερή είδηση για όλους εμάς. Υπήρξε εργάτρια της ιδέας, με μεγάλη καρδιά, σε μια εποχή που ο Φεμινισμός στην Ελλάδα δεν ήταν καν παραδεκτός. Είχε απέραντο θάρρος, φωτεινό πνεύμα και τους ενέπνεε όλους», έγραφε για τον χαμό της Αύρας Θεοδωροπούλου, η λαίδη Μάργκαρετ Κόρμπετ Άσμπυ, πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Γυναικών.

Προς τιμήν του βίου και του έργου της, καθιερώθηκε το 1995 το βραβείο Αύρα Θεοδωροπούλου, το οποίο απονέμεται από τον Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας σε δημοσιογράφους των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης οι οποίοι με το έργο τους προβάλλουν και προάγουν την ισότητα των δύο φύλων.

Καλλιρρόη Παρρέν

«Ιστορία της γυναικός», «Η μάγισσα», «Το νέον συμβόλαιον», «Η νέα γυναίκα», «Η χειραφετημένη», «Επιστολές Αθηναίας προς Παρισινή». Αυτά είναι κάποια από τα άρθρα και τα δοκίμια της Καλλιρρόης Παρρέν με βασικό θέμα πάντα τη θέση της γυναίκας.

«Αρχηγό και απόστολο του σεμνού Ελληνικού Φεμινισμού» την είχε αποκαλέσει ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, σε μια εποχή που οι γυναίκες δεν πήγαιναν στο πανεπιστήμιο και ασχολούνταν με το νοικοκυριό και τα παιδιά. «Η συντροφιά σου είναι πολύτιμη. Το ήθος σου, η τόλμη σου και η γραφή σου θαύμα. Εύγε σου, δέσποινα τής φιλαλληλίας και τής προόδου. Στηρίζω τους αγώνες σου, των γυναικών τους αγώνες με όλη μου τη δύναμη» είχε επίσης αναφέρει. Ο Βλάσης Γαβριηλίδης τη θεωρούσε «κοινωνική δύναμη για την αλλαγή του καθεστώτος σχετικά με τη θέση της γυναίκας στην

ελληνική κοινωνία». Η Καλλιρρόη Παρρέν αγωνίστηκε για τη δυνατότητα φοίτησης των Ελληνίδων στη μέση εκπαίδευση, ώστε να διεκδικήσουν έτσι «επί ίσοις όροις» την είσοδό τους στα πανεπιστήμια.

Ήταν ένα μυαλό φωτισμένο. Ένας άνθρωπος που είχε την ικανότητα να βλέπει πέρα από την εποχή του και είχε το σθένος να αντισταθεί σε έναν κόσμο φτιαγμένο από τους άντρες για τους άντρες. Η πρώτη Φεμινίστρια αλλά και η πρώτη δημοσιογράφος («δημοσιογραφίνα» όπως περιπαικτικά την αποκαλούσαν οι άνδρες συνάδερφοι και την αντιμετώπιζαν ως κατώτερη), εκδότρια και διευθύντρια.

Γεννήθηκε στο Ρέθυμνο, αλλά εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Αρχικά φοίτησε στη Σχολή Σουρμελή και στη συνέχεια στη γαλλική σχολή των καλογραιών στον Πειραιά. Το 1878 πήρε το πτυχίο της δασκάλας από το Αρσάκειο. Το 1887 άρχισε να εκδίδει την εβδομαδιαία εφημερίδα «*Εφημερίς των Κυριών*», που συντάσσονταν αποκλειστικά από γυναίκες. Το 1892 με επιστολή της προς τον πρωθυπουργό της χώρας, Χαρίλαο Τρικούπη, την οποία υπέγραψαν 2.850 Ελληνίδες, ζητούσε την ίδρυση δημοσίων λυκείων θηλέων και Πρακτική και Καλλιτεχνική Σχολή «*διά να μαθαίνουν αι πτωχαί κόραι γυναικείας τέχνας και επαγγέλματα*».

Ήταν η πρώτη, μαζί της συντάχθηκαν πολλές, η οποία έβαλε στον δημόσιο διάλογο, ήδη από το 1890, το θέμα της παραχώρησης δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες. Το 1911 η Καλλιρρόη Παρρέν και μια μικρή ομάδα από γυναίκες της αστικής κοινωνίας των Αθηνών ίδρυσαν το *Λύκειον των Ελληνίδων* με σκοπό τον «*μεταξύ γυναικών των γραμμάτων, των επιστημών, των τεχνών σύνδεσμο προς εξυπηρέτησιν και προστασίαν αυτών και προς αναγέννησιν και διατήρησιν των ελληνικών εθίμων και παραδόσεων*», σύμφωνα με το καταστατικό του.

Ήταν η πρώτη Ελληνίδα, που τιμήθηκε με τον ασημένιο και τον χρυσό Σταυρό του Φοίνικος του Τάγματος του Ταξιάρχη από τους βασιλείς Κωνσταντίνο και Γεώργιο Β', το 1921 και το 1936 αντιστοίχως, καθώς και με το Αργυρό Μετάλλιο της Ακαδημίας Αθηνών, το 1936, για την «*υπέρ της Ελληνίδας εθνωφελή δράσιν*» της.

Καλλιόπη Κεχαγιά

Η Καλλιόπη Κεχαγιά ήταν Ελληνίδα παιδαγωγός, μια από τις σημαντικότερες και πρωτοπόρες Ελληνίδες που ασχολήθηκαν με την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των γυναικών, σύμφωνα με επιστημονικά πρότυπα. Η Καλλιόπη Κεχαγιά αγωνίστηκε επί 40 χρόνια για τον ορθό καθορισμό της αποστολής της γυναίκας. Αναμφίβολα, υπήρξε απαράμιλλη φυσιογνωμία μεταξύ των γυναικών της εποχής της.

Υπήρξε διευθύντρια έγκυρων παιδαγωγικών ιδρυμάτων (Παρθεναγωγείων) στην Αθήνα και στην Κωνσταντινούπολη, δραστήρια συγγραφέας παιδαγωγικών και φιλοσοφικών ερευνών, ιδρύτρια και οργανώτρια φιλανθρωπικών συλλόγων για τις άπορες γυναίκες και παιδιά. Η πλήρης γνώση της Κεχαγιά για την κατάσταση των γυναικών τόσο των εύπορων όσο και των λιγότερο ή καθόλου εύπορων την οδήγησε το 1872 στην ίδρυση του «*Συλλόγου των Κυριών υπέρ της γυναικείας παιδείσεως*» που τα επόμενα χρόνια θα αναπτύξει σημαντική προσφορά στο θέμα της εκπαίδευσης και της μόρφωσης όλων των γυναικών.

Ο Σύλλογος θα ιδρύσει σχολή Χειροτεχνίας, σχολή Νοσοκόμων για τις ανεκπαιδευτες γυναίκες της εργατικής τάξης, θα διοργανώσει μαθήματα οικιακής οικονομίας αλλά και ευρύτερων θεμάτων και θα συστήσει το 1890 το «*Πρότυπον Εθνικόν Παρθεναγωγείον*» του οποίου η Κεχαγιά θα διατελέσει διευθύντρια ως το τέλος της ζωής της.

Στα χρόνια του Ζαπτείου Παρθεναγωγείου έδωσε πολλές διαλέξεις και στον Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως – του οποίου ήταν η πρώτη γυναίκα – τακτικό μέλος – αλλά και στον χώρο του Παρθεναγωγείου όπου μάλιστα έδινε διαλέξεις κάθε Κυριακή με θέματα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και τέχνης αποκλειστικά για γυναίκες. Το 1897 ίδρυσε μαζί με τις παιδαγωγούς Σωτηρία Αλιμπέρτη και Σεβαστή Καλλισπέρη, τον σύλλογο «*Εργάνη Αθηνά*».

Ο σύλλογος είχε σκοπό την ανάπτυξη της γυναικείας βιοτεχνίας ως μέσο βιοπορισμού των φτωχότερων γυναικών. Ο σύλλογος οργάνωσε το πρώτο Γυναικείο Πανελλαδικό Συνέδριο στις 24 Μαΐου του 1898 με θέμα «*Ποία είναι και ποία πρέπει να είναι η θέσις της ελληνίδος γυναικός εν τω οίκω και τη κοινωνία*».

Ελένη Ουράνη (Άλκης Θρύλος)

Η Ελένη Ουράνη ήταν μια γυναίκα θαρραλέα. Μία από τις πρώτες Ελληνίδες με πλούσιο Φεμινιστικό έργο. Δοκιμιογράφος, κριτικός θεάτρου και λογοτεχνίας καθώς και συγγραφέας ταξιδιωτικών κειμένων. Γεννήθηκε το 1896 στην Αθήνα και ήταν γόνος πλούσιας οικογένειας.

Πατέρας της ήταν ο *Μιλτιάδης Νεγρεπόντης*, οικονομολόγος, πρωτοπόρος του προσκοπισμού στην Ελλάδα και υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου και μητέρα της η Μαρία Νεγροπόντη, δημιουργός του σώματος της Σχολής Αδελφών και Εθελοντριών Αδελφών Νοσοκόμων.

Τα χρόνια της νιότης της ταυτίζονται με τον ερχομό του Φεμινιστικού Κινήματος στην Ελλάδα. Το δικαίωμα στην ψήφο, στην εργασία και η ισότητα βρίσκονταν στον πυρήνα των διεκδικήσεων των γυναικών της εποχής.

Το 1920 γίνεται μέλος του Συνδέσμου Ελληνίδων υπέρ των Δικαιωμάτων της Γυναίκας, ενώ παράλληλα αρθρογραφεί με θέμα τον Φεμινισμό, υπογράφοντας με το ψευδώνυμο «Άλκης Θρύλος». Δεν θέλησε να δημιουργήσει ένα δίκτυ ασφαλείας γύρω της, θέλησε όμως να «αναγκάσει» τους άνδρες να ακούσουν τη φωνή της.

«Γυναίκες θα είστε άξιες να ελευθερωθείτε, όταν αγωνισθείτε για την ελευθερία σας. Γυναίκες που σας λατρεύουν πλανερά, γυναίκες που σας δέρνουν, όμοια, είστε όλες σκλάβες. Τίποτα δεν μπορούμε να περιμένουμε από την καλή θέληση των ανδρών. Τα δεσμά μας θα προσπαθούν να μας τα κρατούν πάντα. Τη χειραφέτηση μας μόνο με την δικές μας δυνάμεις θα την κατακτήσουμε».

Το 1969 αναγορεύεται μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και το 1971 έγινε η πρώτη Ελληνίδα που εκλέχθηκε ακαδημαϊκός. Ο Παύλος Παλαιολόγου με άρθρο του στην εφημερίδα «Το Βήμα» το Σάββατο 18 Δεκεμβρίου 1971, έγραφε και την Ελένη Ουράνη, τη γυναίκα στην οποία οφείλει πολλά η χειραφέτηση της Ελληνίδας: «Δεν ανήκει στη χορεία των μεγάλων· ανήκει στη χορεία των άδολων. Ως άδολη και ακαταπόνητη θα μείνη στην ιστορία των νεοελληνικών Γραμμάτων».

Ελένη Σκούρα

«Θα προσπαθήσω να πράξω παν το δυνατόν διά να φανώ ανταξία της εμπιστοσύνης των ψηφοφόρων μου, τους οποίους θερμώς ευχαριστώ. Γνωρίζω ότι ως πρώτη και μοναδική γυναίκα εις την Βουλήν έχω μεγάλας ευθύνας και πολλά καθήκοντα. Είναι πολλά εκείνα που πρέπει να πράξωμεν υπέρ των Ελληνίδων, ιδίως εις τον τομέα της κοινωνικής μερίμνης».

Βρισκόμαστε στο 1953. Το ημερολόγιο γράφει 18 Ιανουαρίου. Η Ελένη Σκούρα γράφει ιστορία. Η Ελένη Σκούρα γίνεται η ιστορία. Ανάμεσα σε 299 άντρες η Ελένη Σκούρα είναι η πρώτη ελληνίδα βουλευτής στην ιστορία του κοινοβουλευτικού βίου.

Εξελέγη βουλευτριά Θεσσαλονίκης με το κόμμα του *Ελληνικού Συναγερμού*. Ενεργό δράση στην πολιτική αναλαμβάνει μετά τη θεσμοθέτηση της γυναικείας ψήφου το 1951, οπότε και αναλαμβάνει να οργανώσει το τμήμα γυναικών του Ελληνικού Συναγερμού στη Θεσσαλονίκη. Η Ελένη Σκούρα, δύο μήνες πριν τις βουλευτικές εκλογές της 16ης Νοεμβρίου του 1952, δεν ήταν στις λίστες των υποψηφίων.

Μια τραγική σύμπτωση τη φέρνει στο προσκήνιο να διεκδικεί την ψήφο των συμπολιτών της, ο αιφνίδιος θάνατος του Βασιλείου Μπακονίκα, βουλευτή Θεσσαλονίκης του κόμματος Ελληνικός Συναγερμός και η έλλειψη επιλαχόντων βουλευτών οδήγησε σε επαναληπτική εκλογή στη συγκεκριμένη περιφέρεια. Τον Μάρτιο του 1987, η Ελένη Σκούρα είχε μιλήσει στην Άντζυ Καρτσάτου και το περιοδικό *TACHYΔΡΟΜΟΣ* για εκείνο το περιστατικό.

«Το καλοκαίρι του 1952 οι Ελληνίδες άρχισαν να ψηφίζουν. Ήμουν σ' ένα συνέδριο στις Σέρρες για το Σπίτι του Παιδιού, τον Δεκέμβρη, όταν έλαβα ένα τηλεφώνημα απ' τον άντρα μου. Μου είπε ότι πέθανε ένας απ' τους βουλευτές της Θεσσαλονίκης, ο γιατρός Μπακονίκας κι ότι με πρότειναν απ' τον "Συναγερμό" του Παπάγου, για υποψήφια στην αναπληρωματική εκλογή που θα γινόταν, με έναν βουλευτή υποψήφιο από κάθε κόμμα.

Στεναχωρήθηκα πολύ. Ο άντρας μου, έντεκα χρόνια μεγαλύτερος από 'μένα, πάλευε να βγει βουλευτής. Εγώ δεν είχα βλέψεις για την πολιτική. Μου ήρθε άξαφνα. Δεν ήταν ευχάριστο. Αισθάνθηκα ότι μπήκα στη θέση κάποιου που ήθελε να γίνει βουλευτής. Εγώ, σαν νεότερη απ' τον άντρα μου, είχα καιρό, αν ήθελα να πολιτευτώ.

Μετά από μερικές ώρες, με κάλεσε ο ίδιος ο υπουργός. «Είσαι γνωστή, έχεις δράση φιλανθρωπική». Ήμουν, βλέπετε, στη Φανέλα του Στρατού, σε βρεφοκομεία, από 22 ετών, απ' την ημέρα που παντρεύτηκα. Έπειτα, εγώ δεν έκανα παιδιά, ο άντρας μου μού έλεγε «Εσύ όλη σου την ψυχή και την καρδιά τη δίνεις στα εργαζόμενα κορίτσια».

Η Ελένη Σκούρα πείθεται. Λαμβάνει 46.560 ψήφους. «Ήμουν η μόνη γυναίκα. Δυστυχώς δεν έχω φωτογραφίες, που με υποδέχεται και με συγχαίρει ο Κανελλόπουλος κι όλοι οι βουλευτές όρθιοι με χειροκροτούσαν», αναφέρουν «ΤΑ ΝΕΑ» στις 19 Ιανουαρίου του 1953. «Μια σοβαρή κυρία, χαριτωμένη, εμφανίστηκε στη Βουλή», γράφουν τα δημοσιεύματα της εποχής.

Πριν μπει στον ανδροκρατούμενο χώρο της πολιτικής, η Ελένη Σκούρα είχε κληθεί να πατήσει ένα ακόμα ανδροκρατούμενο άβατο, αυτό της εκπαίδευσης. «Στο Βόλο δεν υπήρχε σχολείο θηλέων. Έπρεπε, μόλις τελειώναμε το Δημοτικό να καθίσουμε τα κορίτσια στο σπίτι, να πλέκουμε δαντέλες.

Σηκώνεται λοιπόν [ο πατέρας μου] και πάει στον υπουργό Παιδείας, τον Μπαλτατζή και του είπε να δώσει άδεια να πάω Γυμνάσιο. Έτσι πήγα στο Ελληνικό Σχολείο Αρρένων. Μαζί μου ήρθαν κι άλλα δέκα κορίτσια, που έτσι σπούδασαν», θα αφηγηθεί η ίδια.

Η Ελένη Σκούρα παρέμεινε βουλευτής έως το 1956 και ανέπτυξε κοινοβουλευτική δράση στους τομείς των κοινωνικών και γυναικείων θεμάτων. Τιμήθηκε με το Στρατιωτικό Μετάλλιο Εξαιρέτων Πράξεων και τον Ταξιάρχη του Βασιλικού Τάγματος Ευποίας. Πέθανε σε ηλικία 95 χρόνων, τον Φεβρουάριο του 1991, στο νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ της Θεσσαλονίκης. Το παράπονο που την ακολουθούσε μέχρι το τέλος ήταν ότι δεν έλαβε ποτέ τιμητική σύνταξη.

Λίνα Τσαλδάρη

Μια γυναίκα αφιερωμένη στις γυναίκες. Η Λίνα Τσαλδάρη αγωνίστηκε για τα δικαιώματα των γυναικών και χάραξε νέους δρόμους στον ανδροκρατούμενο χώρο της πολιτικής καθώς ήταν η πρώτη γυναίκα Υπουργός και ανέλαβε το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας στην κυβέρνηση Καραμανλή.

Την περίοδο από το 1946 έως το 1949, ήταν «Εντεταλμένη Κυρία» του προγράμματος «Έρανος της Βασίλισσας», που αφορούσε στην «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών της Ελλάδος» και λειτουργούσε υπό την προστασία της τότε Βασίλισσας Φρειδερίκης και δημιούργησε τις γνωστές «Παιδοπόλεις» που στέγασαν ορφανά παιδιά. Το 1952, εκπροσώπησε τη χώρα μας στην Επιτροπή του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τη Γυναίκα.

«Η γυναίκα που δεν είναι άνθρωπος, γιατί η κοινωνία της αρνιέται αυτή τη θέση, δεν μπορεί να είναι ούτε μάνα ούτε νοικοκυρά ούτε σύντροφος» Μαρία Σβώλου

Πάλεψε για την ισότητα των φύλων και έκανε ό, τι μπορούσε για την καθιέρωση των γυναικείων δικαιωμάτων. Από το '55 έως το '58, ανήκε κι επίσημα στην ελληνική αντιπροσωπεία του ΟΗΕ. Χάρη στη συμβολή της η ελληνική Βουλή ψηφίζει τον νόμο 2159/1952 που παραχωρεί ίσα πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες. Στις βουλευτικές εκλογές του 1956, οι γυναίκες ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα για πρώτη φορά.

Ως Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας ανέπτυξε σημαντική δραστηριότητα, τόσο για τη βελτίωση της κοινωνικής μέριμνας, όσο και της αναβάθμισης του ρόλου της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία. Απεβίωσε σε ηλικία 94 ετών στην Αθήνα, στις 17 Οκτωβρίου του 1981, μια ημέρα πριν τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών.

Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού

Η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού ήταν συγγραφέας και από τις πρώτες ελληνίδες Φεμινίστριες. Όσοι την ήξεραν αλλά κι όσοι μελέτησαν το έργο της μιλούν για μια πρωτοποριακή μορφή του Φεμινιστικού Κινήματος.

Γεννήθηκε το 1880 στο Μακροχώρι της Ανατολικής Θράκης. Μετακόμισε στην Κωνσταντινούπολη και φοίτησε στο Ζάππειο Παρθεναγωγείο, ενώ επιστρέφοντας στη γενέτειρά της δημιούργησε Παρθεναγωγείο στο οποίο και εργάστηκε ως δασκάλα από το 1903 ως το 1907.

Στην πρωτεύουσα ίδρυσε το οικοτροφείο «Το σπίτι του κοριτσιού» στο οποίο και διετέλεσε γενική γραμματέας από το 1919 και για είκοσι χρόνια. Πολύ γρήγορα καταλαβαίνει ότι οφείλει να παλέψει για τη θέση των γυναικών, μια θέση παραγκωνισμένη.

Γράφει και εκδίδει με το ψευδώνυμο Σίβυλλα μια συλλογή διηγημάτων στη δημοτική γλώσσα, τα «Οράματα» που προβάλλουν την άσχημη θέση της γυναίκας στην κοινωνία και την ανάγκη για τη

βελτίωσή της. Η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού ταξιδεύει συχνά στην Ευρώπη για να παρακολουθήσει αλλά και να συμμετέχει σε συνέδρια με θέμα τον Φεμινισμό και τις γυναικείες διεκδικήσεις. Κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων γίνεται μέλος του σωματείου «*Πανελλήνιος Σύλλογος Γυναικών*».

Πιστεύει ότι οι αγώνες των γυναικών είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τους σοσιαλιστικούς αγώνες για αυτό και τον Οκτώβριο του 1919 ιδρύει μαζί με άλλες γυναίκες τον «*Σοσιαλιστικό Όμιλο Γυναικών*», κομμάτι του «*Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας*».

Το 1921 συνεργάζεται με το «Εθνικό Συμβούλιο» για την έκδοση του Φεμινιστικού περιοδικού «*Ελληνίς*». Στο άρθρο της «*Η Ελληνίδα και η ψήφος*» αναφέρει: «*Είμεθα άραγε προετοιμασμένες για το υψηλό αυτό καθήκον; Έχουμε την ωριμότητα να μείνουμε ανεπηρέαστες από τον άνδρα και μπαίνοντας μες στη Βουλή να εργαστούμε για την χειραφέτησή μας; (...)*

Πολιτειακή προπόνηση και διαπαιδαγώγηση συστηματική για να μάθουμε όλες έως την τελευταία εργάτρια και χωρική να ξεχωρίζουμε το τι συμφέρει και τι δεν συμφέρει σε εμάς τις γυναίκες. Έτσι θα πάρουμε την ψήφο όχι από μίμηση αλλά από συνείδηση της ανάγκης να την πάρουμε».

«Φεμινισμός είναι η γυναίκα να σκέφτεται με το δικό της κεφάλι. Ν'αρχίσει να αυτοδιοικείται, να συμμετέχει με το δικό της το εγώ σε όλη την ανθρώπινη ζωή. Φεμινισμός δεν είναι να οπλίσουμε τους εαυτούς μας με λίγες γνώσεις, με λίγη μουσική, με λίγη τέχνη, τέλος με λίγη εξωτερική χειραφέτηση.

Φεμινισμός είναι να βγούμε από την επίδραση του ανδρός και εν ανάγκη να τον αναγκάσουμε να μας δώσει τα ανθρώπινα δικαιώματά μας», θα πει η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού κατά τη διάλεξή της στο Ωδείο με θέμα: «*Γυναίκα και πολιτική*».

Πεθαίνει λίγους μήνες πριν δει τους αγώνες του Φεμινιστικού Κινήματος να δικαιώνονται. Φεύγει από τη ζωή τον Φεβρουάριο του 1952. Τον Μάιο του 1952 ο νόμος 2159 κατοχυρώνει το δικαίωμα της γυναίκας όχι μόνο να εκλέγει, αλλά και να εκλέγεται στις δημοτικές και βουλευτικές εκλογές.

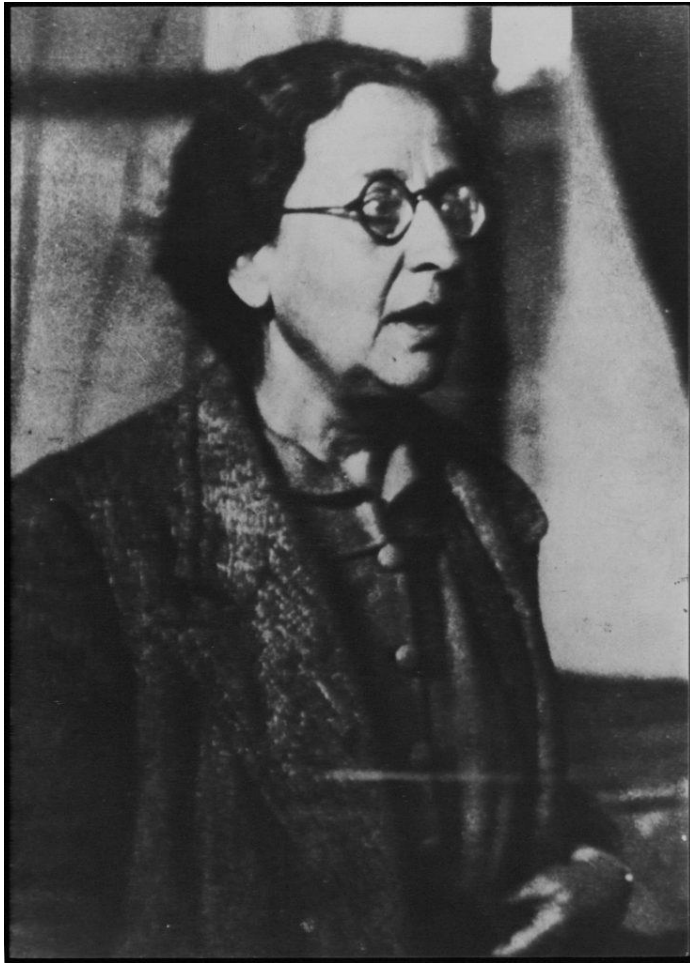
Σωτηρία Αλιμπέρτη

Η Σωτηρία Αλιμπέρτη ήταν Ελληνίδα Φεμινίστρια και εκπαιδευτικός με έντονη κοινωνική δράση. Δίδαξε στη σχολή Χιλλ και στη συνέχεια ανέλαβε την υποδιεύθυνση του Ζαππείου Παρθεναγωγείου, το οποίο είχε ιδρύσει «*Εν Κωνσταντινουπόλει υπέρ τής γυναικείας παιδείσεως Σύλλογος*».

Η Αλιμπέρτη ίδρυσε σχολείο για κορίτσια στη Ρουμανία. Συνεργάστηκε με την Εφημερίδα των Γυναικών της Αθήνας. Ανέπτυξε παρόμοιες δραστηριότητες και στην Ελλάδα, την εποχή που η Καλλιρρόη Παρρέν ήταν πρόεδρος της Ένωσης Ελληνίδων Γυναικών. Ένα σοφό και ολοκάθαρο μυαλό.

Το 1896 ίδρυσε στο Αγρίνιο τον γυναικείο σύλλογο «Εργάνη Αθηνά», όπου τα κορίτσια μάθαιναν υφαντική, ταπητουργία κ.ά., με στόχο την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Το 1897 ο Σύλλογος ίδρυσε την «*Εταιρεία Εργαστηρίων*» που εξασφάλιζε εργασία στις οικογένειες των προσφύγων από τη Θεσσαλία. Το 1899 η Αλιμπέρτη πρωτοστάτησε στην έκδοση του περιοδικού «*Πλειάς*».

Μαρία Σβώλου

Η Μαρία Σβώλου ήταν μια μεγάλη αγωνίστρια για τα δικαιώματα των γυναικών στη χώρα. Υποστήριζε ότι με την εργασία η γυναίκα θα γινόταν «άνθρωπος».

«Η γυναίκα που κατέχτησε τα μέσα να συντηρείται, έστω και ατελή, απαιτεί πια, λογίζεται σαν άνθρωπος. Άνθρωπος πρώτα και ύστερα όλα τ' άλλα. Οποιοσδήποτε προορισμός, όσο μεγάλος και να 'ναι, δεν εξυπηρετείται παρά διά μέσω της πρώτης αυτής έννοιας. Μη γελιόσαστε. Η γυναίκα που δεν είναι άνθρωπος, γιατί η κοινωνία της αρνιέται αυτή τη θέση, δεν μπορεί να είναι ούτε μάνα ούτε νοικοκυρά ούτε σύντροφος», έγραψε.

Εργάστηκε για λίγο καιρό στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, όπου και γνώρισε τον Αλέξανδρο Σβώλο. Ιδρυτικό μέλος του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, η Σβώλου αγωνίστηκε (μαζί με την

Αύρα Θεοδωροπούλου) για την καταπολέμηση της σωματεμπορίας και δημοσίευσε σειρά άρθρων με σκοπό την εξύψωση της γυναίκας.

Τα δεσμά μας θα προσπαθούν να μας τα κρατούν πάντα. Τη χειραφέτηση μας μόνο με την δικές μας δυνάμεις θα την κατακτήσουμε» Ελένη Ουράνη

Με δική της πρωτοβουλία ιδρύθηκε η «Εσπερινή Εμπορική Σχολή Γυναικών Υπαλλήλων» και η Παπαστράτειος Σχολή για την κατασκευή παιχνιδιών και διακοσμητικής. Μετά το 1932 πρωτοστάτησε στην ίδρυση του «Συνδέσμου Εργαζόμενων Γυναικών», ενώ συμμετείχε ενεργά στην «Πανελλήνια Επιτροπή Γυναικών ενάντια στον Πόλεμο και τον Φασισμό».

«Η γυναίκα ως χτες ακόμα εθελωρούνταν από όλους σχεδόν τους σοφούς κατώτερο πλάσμα. Η κοινή γνώμη τη φανταζόταν ανίκανη να κερδίσει τη ζωή της χωρίς την ανδρική βοήθεια. (...) Κι όμως η γυναίκα σήμερα στις περισσότερες πολιτισμένες χώρες, έχει τα ίδια σχεδόν δικαιώματα με τον άνδρα και αγωνίζεται δίπλα του με τις ίδιες υποχρεώσεις, τον βαρύν υλικόν αγώνα για τη ζωή ή την ωραία πάλη για την επικράτηση ορισμένων κοινών ιδανικών.

Πόσοι αιώνες αλήθεια χρειάστηκαν για να αποτινάξει η γυναίκα την κατάρα που 'ριξε πάνω στη μοίρα της Εύας ο τρομερός Γιαχβιά. (...) Και πέρασαν ακόμα αιώνες πολλοί για να εγκολπωθεί την πολιτικήν ελευθερία σαν άλλην όψη της ισότητας και να φθάσει τέλος στην έννοια της οικονομικής ισότητας που για αυτήν αγωνίζεται τόσο εντατικά σήμερα», ανέφερε η Σβώλου στη διάλεξη που έδωσε στις 19 Μαρτίου 1924 στο Ελληνικό Ωδείο με θέμα τη θέση του Φεμινισμού στην Ελλάδα.

Ελένη Παντελίδου

Η Ελένη Παντελίδου φοίτησε και τελείωσε το Αρσάκειο Παρθενοναγωγείο της Αθήνας και θέλησε να σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο, κάτι πρωτοφανές για την εποχή για μια γυναίκα. Το 1887 έκανε αίτηση για να εισαχθεί στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αλλά απορρίφθηκε. Τα σχολεία θηλέων θεωρούνταν πρωτοβάθμια εκπαίδευση και όχι δευτεροβάθμια όπως τα γυμνάσια από τα οποία αποφοιτούσαν τα αγόρια.

Αναφέρεται μάλιστα ότι κατά την είσοδό της στην αίθουσα χλευάστηκε από τους άνδρες συμμαθητές της που την υποδέχτηκαν με ποδοκροτήματα, ενώ της πετούσαν σαΐτες. Η Ελένη Παντελίδου απογοητεύτηκε από την απόρριψη της αίτησής της κι αυτοκτόνησε σε ηλικία 18 ετών, αφήνοντας πίσω της ένα σπαρακτικό σημείωμα, «*λάβαρο*» των αγώνων των γυναικών.

«Αυτοκτονώ, διαμαρτυρόμενη διά την αδικίαν. Ο θάνατός μου ας ακουστεί ως κραυγή εις εκείνους οίτινες θεωρούν τη γυναίκα ως μεσαιωνική δούλη». Ο θάνατος της Παντελίδου συνέβαλε στο να αρχίσει από το 1895 να γίνεται δεκτή η φοίτηση των γυναικών στο Πανεπιστήμιο.⁴⁹

⁴⁹ Δημά, Δ., (2024, March 8), *10 Ελληνίδες φεμινίστριες που άνοιξαν δρόμους. ΤΟ ΒΗΜΑ*.

<https://www.tovima.gr/2024/03/08/culture/10-ellinides-feministries-pou-anoixan-dromous/>

International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families (ISAAR)

Διεθνές Πρότυπο Καθιερωμένων Αρχειακών Λημμάτων για Νομικά Πρόσωπα/φορείς, Φυσικά Πρόσωπα και Οικογένειες, ΔΙ.Π.Κ.Α.Λ.

Σκοπός: Να παρασχεθούν οι γενικοί κανόνες για την τυποποίηση των εγγραφών περιγραφής των δημιουργών των αρχείων και του πλαισίου της δημιουργίας αρχείων, επιτρέποντας:

- την πρόσβαση στα αρχεία και τους φακέλους που είναι βασισμένα στην παροχή περιγραφών για το πλαίσιο της δημιουργίας αρχείων που συνδέονται με τις περιγραφές των συχνά διαφορετικών και φυσικά διασκορπισμένων αρχείων
- την κατανόηση από τους χρήστες του πλαισίου που υπάρχει κάτω από τη δημιουργία και τη χρήση των αρχείων και των φακέλων έτσι ώστε να μπορούν να ερμηνεύσουν καλύτερα την έννοια και τη σημασία τους
- τον ακριβή προσδιορισμό των δημιουργών των αρχείων που ενσωματώνουν τις περιγραφές των σχέσεων μεταξύ των διαφορετικών οντοτήτων, ειδικότερα την τεκμηρίωση της διοικητικής αλλαγής μέσα στους εταιρικούς οργανισμούς ή της προσωπικής αλλαγής των περιστάσεων στα άτομα και τις οικογένειες και τέλος
- την ανταλλαγή αυτών των περιγραφών μεταξύ των ιδρυμάτων, των συστημάτων ή/ και των δικτύων.

Ορισμοί:

- Παρέχει οδηγίες για την δημιουργία καθιερωμένων αρχειακών εγγραφών των οντοτήτων (εταιρικοί οργανισμοί, πρόσωπα και οικογένειες) που συνδέονται με τη δημιουργία και τη συντήρηση των αρχείων.
- Το ISAAR καθορίζει τους τύπους πληροφοριών που θα μπορούσαν να περιληφθούν σε μια καθιερωμένη αρχειακή εγγραφή.
- Το περιεχόμενο των πεδίων του ISAAR καθορίζεται από τις συμβάσεις ή/ και τους κανόνες τους οποίους ακολουθεί η κάθε αρχειακή υπηρεσία για να καθιερώσει την εγγραφή και τη σχετική

παράλληλη καταχώρηση/ καταχωρήσεις, τον μη προτιμώμενο όρο (-ους), και τη σχετική καταχώρηση/ καταχωρήσεις της εγγραφής.

- Επιτρέπει την κατανόηση του ερμηνευτικού πλαισίου της δημιουργίας και της χρήσης των αρχείων και της δομής τους, έτσι ώστε να μπορεί να ερμηνευθεί η έννοια και η σημασία τους.
- Επιτρέπει τον ακριβή προσδιορισμό των δημιουργών των αρχείων και την περιγραφή των σχέσεων μεταξύ των διαφορετικών οντοτήτων.
- Επιτρέπει την τεκμηρίωση της διοικητικής αλλαγής μέσα στα συλλογικά όργανα και τους οργανισμούς
- Επιτρέπει την τεκμηρίωση της προσωπικής αλλαγής των περιστάσεων στα άτομα και τις οικογένειες, και τέλος την ανταλλαγή αυτών των περιγραφών μεταξύ των ιδρυμάτων, των συστημάτων ή/ και των δικτύων.

Χρησιμότητα:

Οι καθιερωμένες αρχειακές εγγραφές μπορούν να:

1. χρησιμοποιηθούν για να περιγράψουν ένα οργανισμό, ένα πρόσωπο ή μια οικογένεια ως μονάδες μέσα σε ένα αρχειακό περιγραφικό σύστημα,
2. ελέγξουν τη δημιουργία και τη χρήση των σημείων πρόσβασης στις αρχειακές περιγραφές και
3. να τεκμηριώσουν τις σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών δημιουργών αρχείων και μεταξύ εκείνων των οντοτήτων και των αρχείων που δημιουργούνται από αυτές ή/ και από άλλους σχετικούς πόρους.

Και χωρίζεται σε περιοχές, πιο συγκεκριμένα:

- 1) Περιοχή Αναγνώρισης
- 2) Περιοχή Περιγραφής
- 3) Περιοχή Σχέσεων
- 4) Περιοχή Ελέγχου
- 5) Συσχετισμός Νομικών Προσώπων, Φυσικών Προσώπων και Οικογενειών με Αρχειακές και Άλλες Πηγές.

Αναζήτηση υλικού σε βάσεις δεδομένων (Κλειώ)

Στο κέντρο της αρχικής σελίδας υπάρχει η μπάρα αναζήτησης με τις ακόλουθες επιλογές:

**Βιβλιοθήκη Θεμάτων
Ισότητας & Φύλου**

Κλειώ
Οδηγός Γυναικείων Αρχείων στην Ελλάδα

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ και ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ και ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Αναζήτηση

Πληκτρολογήστε τον όρο αναζήτησης

Αναζήτηση ανά θέμα ή κατηγορία Αρχείου

Όνομα αρχείου
 Όνομα αρχείου

Άλλες προτιμήσεις
 Μέγιστος αριθμός
 αποτελεσμάτων ανά σελίδα:

Μετάβαση στον ΟΡΑΚ της Βιβλιοθήκης

Μετάβαση στον ΟΡΑΚ του Ιστορικού
Αρχειού

 V-spaces

Όνομα αρχείου

Παραγωγός/Δημιουργός - Συλλογικά Όργανα

Παραγωγός/Δημιουργός - Φυσικά Πρόσωπα

Θέμα

Οπουδήποτε

Όνομα αρχείου

Κατηγορία αρχείου

Κάτοχος/Φορέας φύλαξης

Αναζήτηση

Επιλέγοντας τον τύπο αναζήτησης που επιθυμούμε να κάνουμε με τις ανάλογες πληροφορίες που διαθέτουμε (π.χ. "Όνομα αρχείου") πληκτρολογούμε το όνομα που ψάχνουμε (π.χ. Μαριέττα Γιαννοπούλου-Μινώτου) και πατάμε "Αναζήτηση".

Αρχείο Κυριακής (Κούλας) Ξηραδάκη:

Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Η Κούλα Ξηραδάκη σπούδασε στην Πάντειο και εργάστηκε στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Το 1972 εξαναγκάστηκε σε παραίτηση λόγω των δημοκρατικών της πεποιθήσεων και επανήλθε το 1984. Το 1952 εκδίδει το πρώτο της βιβλίο για την Πάτμο και έκτοτε συνέχισε να γράφει έχοντας ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία των γυναικών. Έκανε ομιλίες σε όλη την Ελλάδα γύρω από γυναικεία θέματα. Επίσης, συγκέντρωνε με επιτόπια έρευνα ονόματα εκτελεσμένων στη διάρκεια της Κατοχής. Επιτόπια έρευνα έκανε επίσης σε συνοικίες για τις γυναίκες δασκάλες. Ήταν μέλος της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών (1960-1967) και στη δεκαετία του 1980 μέλος της Κίνησης «Η Γυναίκα στην Αντίσταση» που εξέδωσε το βιβλίο Οι γυναίκες στην Αντίσταση. Μαρτυρίες (Αθήνα 1982). Απεβίωσε στην Αθήνα το 2005.
--	--

Αρχείο Συνδέσμου Επιστημόνων Γυναικών Θεσσαλονίκης:

Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Ο Σύνδεσμος Επιστημόνων Γυναικών δημιουργήθηκε στη Θεσσαλονίκη, το 1948, με πρωτοβουλία της γιατρού Αγγελικής Τσάκωνα και μιας ομάδας επιστημόνων γυναικών που αποφοίτησαν από το αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ο Σύνδεσμος διαθέτει σήμερα 120 ενεργά μέλη και διοικείται από 9μελές Διοικητικό Συμβούλιο. Δραστηριοποιείται σε θέματα πολιτισμού και επιστημών και διοργανώνει εκδηλώσεις, γιορτές και εκπαιδευτικές εκδρομές. Διαθέτει χορωδία και, ταυτόχρονα, αναπτύσσει κοινωνικό έργο. Το αρχείο του Συνδέσμου περιέχει μητρώο μελών, πρακτικά διοικητικά συμβουλίου, βιβλία αρχαιρεσιών, και φακέλους για τις εκδηλώσεις που διοργανώνει.
--	--

Αρχείο Μαριέττας Γιαννοπούλου-Μινώτου:

Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Η Ζακύνθια Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου (1900-1962) ανήκει στις πρωτοπόρους του
--	--

	γυναικείου Κινήματος και ήταν μια από τις δραστήριες πνευματικές γυναικείες μορφές της Ελλάδας του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Το αρχείο της –όσο διασώθηκε από την πυρκαγιά του 1953- περιλαμβάνει αλληλογραφία της με σημαντικές προσωπικότητες της εποχής, σχέδια αφηγημάτων, θεατρικά έργα, μεταφράσεις και δοκίμια από το πλούσιο σε μέγεθος και θεματολογία έργο της, αποκόμματα τύπου, ενθυμήματα, καρτ-ποστάλ και φωτογραφικό υλικό.
--	--

<u>Αρχείο εκδόσεων ελληνικών φορέων για την ισότητα των φύλων</u>	
Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Το Αρχείο εκδόσεων ελληνικών φορέων για την ισότητα των φύλων περιλαμβάνει εκδόσεις της «Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών», του «Λυκείου των Ελληνίδων», της «Ομοσπονδίας Γυναικών Ελλάδας», της «Ενωσης Γυναικών Ελλάδας», του «Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας», της «Αδέσμευτης Κίνησης Γυναικών», της ΧΕΝ, του «Ελληνικού Δικτύου Γυναικών Ελλάδας», καθώς και εκδόσεις της «Εταιρείας Οικογενειακού Προγραμματισμού», του «Κέντρου Γυναικείων Μελετών και Ερευνών-ΔΙΟΤΙΜΑ», του «Σώματος Ελληνίδων Οδηγών», του βιβλιοπωλείου για γυναίκες «Σελάνα» και του «Κ.Ε.Γ.Μ.Ε.». Επίσης, οπτικοακουστικό υλικό, αφίσες και αντικείμενα του συγκεκριμένου αρχείου βρίσκονται στις αντίστοιχες Συλλογές του Ιστορικού Αρχείου.

<u>Ιστορικό Αρχείο Συλλόγου Επιστημόνων Μαιών Εφετείου Θεσσαλονίκης</u>	
Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Ανάμεσα στους Εφετειακούς Συλλόγους Μαιών, που ιδρύθηκαν με Βασιλικό Διάταγμα στις 28 Δεκεμβρίου 1955, ήταν και ο Σύλλογος Επιστημόνων Μαιών (ΣΕΜ) Θεσσαλονίκης. Από το 1983 λειτουργεί ως Σύλλογος Μαιών - Μαιευτών (ΣΕΜΜ) Θεσσαλονίκης και σήμερα

	αποτελεί Ν.Π.Δ.Δ υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας. Στο ιστορικό αρχείο του Συλλόγου της περιόδου 1955-1983 διατηρούνται μητρώο μελών, βιβλία πρακτικών ΔΣ, βιβλία Εσόδων – Εξόδων, αποκόμματα τύπου, φωτογραφίες μαιών κ.ά. ιστορικά τεκμήρια.
--	--

<u>Αρχείο Ελληνικού Παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης</u>	
Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Το Παρθεναγωγείο της Θεσσαλονίκης στεγάστηκε στη συνοικία Αγίου Αθανασίου και περιλάμβανε νηπιαγωγείο, δημοτικό και γυμνάσιο θηλέων. Δωρίστηκε στην Κοινότητα από την Μαριγώ Καρανικόλα το 1845. Το 1900 είχε περίπου 70 μαθήτριες.

<u>Συλλογή παλαιών και σπάνιων βιβλίων Βιβλιοθήκης Ισότητας και Φύλου</u>	
Διοικητική ιστορία / Βιογραφικό σημείωμα	Η συλλογή παλαιών και σπάνιων βιβλίων του Ιστορικού Αρχείου της ΒΘΙΦ της Γενικής Γραμματείας Ισότητας αποτελείται από 244 ελληνικά (1803-1989) και από 17 ξενόγλωσσα βιβλία (1872-1958). Στα ελληνικά βιβλία περιλαμβάνεται έντυπο υλικό (π.χ. ημερολόγια, καταστατικά κ.ά.) γυναικείων σωματείων και οργανώσεων όπως του Λυκείου των Ελληνίδων, του Πατριωτικού Συνδέσμου των Ελληνίδων, του Συλλόγου Κυριών υπέρ της Γυναικείας Παιδεύσεως, το «Ημερολόγιον της Εφημερίδος των Κυριών» της Καλλιρρόης Παρρέν, βιογραφίες γυναικών, όπως της Ασπασίας και της Ειρήνης της Αθηναίας, και βιβλία που έγραψαν γυναικείες προσωπικότητες, όπως η Πηνελόπη Δέλτα, η Λιλή Ιακωβίδη, η Γαλάτεια Καζαντζάκη, η Μαρία Νεγρεπόντη, η Αύρα Θεοδωροπούλου, η Λιλίκα Νάκου, η Μέλπω Μερλιέ, η Τατιάνα Γκρίτση-Μίλλιεξ, η Μαντώ Αραβαντινού, η Ιωάννα Τσάτσου κ.ά. Στα ξενόγλωσσα βιβλία περιλαμβάνονται ποιήματα γυναικών, ταξιδιωτικές και άλλες επιστολές καθώς και μελέτες/αφιερώματα στις ελληνίδες γυναίκες.

Η **Βιβλιοθήκη Θεμάτων Ισότητας και Φύλου** έχει αναλάβει τη συγκέντρωση παλαιών, σπάνιων και πολύτιμων ντοκουμέντων, καθώς και εικαστικού και οπτικο-ακουστικού υλικού. Σκοπός της προσπάθειας αυτής είναι η διάσωση του υλικού που καταγράφει την αρχή και την πορεία των γυναικείων αγώνων για ισότητα στη χώρα μας. Το σπάνιο αυτό υλικό από τα τέλη του 2006 αποτελεί το Ιστορικό Αρχείο και φυλάσσεται σε ειδικές συνθήκες θερμοκρασίας, υγρασίας και φωτισμού με σκοπό την προστασία του από τη φθορά του χρόνου αλλά και την αξιοποίησή του.

Το **Ιστορικό Αρχείο** αποτελείται από παλαιά βιβλία, προικοσύμφωνα, χειρόγραφα, φυλλάδια, προκηρύξεις, καταγγελίες, φωτογραφίες), αφίσες, οπτικοακουστικό υλικό (κασέτες βίντεο και ήχου), πολλά τεύχη παλαιών περιοδικών και πλήθος άλλου υλικού (πλακάτ, πανό, κονκάρδες, κ.λπ). Τελευταία προστέθηκε στη συλλογή το **Αρχείο Προφορικών Μαρτυριών**.

Πίνακας Συντομογραφιών	
Γ.Α.Κ.	Γενικά Αρχεία του Κράτους
Μ-ΓΜ	Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ενωμένων Εθνών
Σ.Ε.Μ.	Σύλλογος Επιστημόνων Μαιών
ICA	International Council on Archives / Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων
ISAD (G)	International Standard Archival Description (General) / Διεθνές Αρχειακό Πρότυπο (Γενικό) (ΔΙΠΑΠ)
ISAAR (CPF)	International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families / Διεθνές Πρότυπο Καθιερωμένων Αρχειακών Λημμάτων για Νομικά Πρόσωπα/φορείς, Φυσικά Πρόσωπα και Οικογένειες, ΔΙ.Π.Κ.Α.Λ.
IWSA	International Woman Suffrage Alliance / Διεθνούς Ένωσης Γυναικών Σουφραζεττών
SAA	Society of American Archivists / Εταιρεία Αμερικανών Αρχειονόμων
WSPU	Women's Social and Political Union / Γυναικεία Κοινωνική και Πολιτική Ένωση (Γ.Κ.Π.Ε.)

Πίνακας εικόνων

Εικ. 1	Προσωπογραφία της Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου, έργο της γνωστής Κεφαλλονίτισσας ζωγράφου Ντιάνας Αντωνάκου (Μουσείο Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων).
Εικ. 2	Εξώφυλλο αφιερώματος από τα "Επτανησιακά Φύλλα", 2002.
Εικ. 3	Ιόνιος Ανθολογία, Έτος ΣΤ' - 1932 (κάτω) και Έτος Γ' - 1920 (πάνω).
Εικ. 4	Το τιμητικό αυτό για τη Ζάκυνθο και τη Μαρ. Μινώτου ποίημα του Κ. Παλαμά πρωτοδημοσιεύτηκε στο Πανηγυρικό Λεύκωμα Ζακύνθου για την Εκατονταετηρίδα του Ούγκου Φώσκολου 1827 - 1927 [σελ. 128] του περ. Ιόνιος Ανθολογία και περιλήφθηκε στην ποιητική συλλογή του Κ. Π. Περάσματα και χαιρετισμοί (1930).
Εικ. 5	Τα δύο πρώτα φύλλα (α' σελ.) του φεμινιστικού περιοδικού Εύα Νικήτρια της Μαρ. Γιαννοπούλου - Μινώτου.
Εικ. 6	Η Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου (στο κέντρο), σ'εκδήλωση της "Πανελλήνιας Ένωσης Διανοουμένων Γυναικών" (Αθήνα, 15.12.1957).
Εικ. 7	(Πάνω αριστερά) Μαριέττας Μινώτου, Τραγούδια από τη Ζάκυνθο (Ζακυνθίνης Λαογραφίας), Τόμος Β', Αθήνα 1993. (Πάνω δεξιά) Παραμύθια από τη Ζάκυνθο (Συλλεγμένα) Υπό Μαριέττας Μινώτου, Θεσσαλονίκη 1936. (Κάτω αριστερά) Μαριέττας Ε. Γιαννοπούλου, Ανδρέας Κάλβος (Ιστορική Βιογραφία, Ωδή στους Ιονίους, Θηραμένης, Δαναΐδες), Βιβλιοπωλείων της Εστίας. (Κάτω δεξιά) Μαριέττας Γιαννοπούλου, Διονύσιος Σολωμός (Θεατρικό σε έξη εικόνες), Αθηναί 1963.
Εικ. 8	Το χειρόγραφο της από 30.10.1930 επιστολής του Γεώργιου Παπανδρέου στη Μ. Γιαννοπούλου - Μινώτου.
Εικ. 9	Το εξώφυλλο του πρώτου βιβλίου της Μαριέττας Γιαννοπούλου (Τόμος Β', 1922), με αφιέρωση στον Ζακυνθινό ποιητή και λογοτέχνη Μαρίνο Σιγούρο (1885 - 1961). Από τη βιβλιοθήκη του Μουσείου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων.
Εικ. 10	Η Μ. Γιαννοπούλου - Μινώτου μεσ' απ' την αναγραφή της.
Εικ. 11	Χρονολόγιο για την Μ. Γιαννοπούλου - Μινώτου.
Εικ. 12	ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑΣ (1962)
Εικ. 13	ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑΣ (1962)
Εικ. 14	Η με ημερομηνία 2.10.1934 χειρόγραφη επιστολή του Κωστή Παλαμά στη Μ. Γιαννοπούλου - Μινώτου.
Εικ. 15	Αρχείο Ψυχάρη 7.2.28

Εικ. 16	Το αφιερωμένο στη Μ.Μ. ποίημα (σονέτο) του λυρικού ποιητή και πεζογράφου Άγγελου Σημηριώτη (1870 - 1944). πρωτοδημοσιευμένο στο περ. Ιόνιος Ανθολογία, 13 (1928), 1.
---------	--

Βιβλιογραφία - Πηγές

Αβδελά, Ε., Ψαρά, Α., (1985), *Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.

Αβδελά, Ε., (1996), *Η μισθωτή εργασία ως προνομιακό πεδίο για τη συγκρότηση κοινωνικών κινημάτων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Δημά, Δ., (2024, March 8). *10 Ελληνίδες Φεμινίστριες που άνοιξαν δρόμους. ΤΟ ΒΗΜΑ*.

<https://www.tovima.gr/2024/03/08/culture/10-ellinides-feministries-pou-anoixsan-dromous/>

Επτανησιακά Φύλλα, Φιλολογική, Λογοτεχνική, Λαογραφική και Ιστορική Έκδοση, τόμος ΚΒ', 3-4, *Αφιέρωμα στη Μαριέττα Γιαννοπούλου Μινώτου (1900-1962). Σαράντα χρόνια από τον θάνατό της*, Ζάκυνθος, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2002, σ. 237).

Ιωαννίδου, Μ., (2001), *Γράφουσες Ελληνίδες τον 19ο - αρχές του 20ού αιώνα η περίπτωση της Ευγενίας Ζωγράφου (1878-1979) Μια συμβολή στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Groningen: Εκδόσεις Rijksuniversiteit Groningen.

Ιωαννίδου, Μ., (21 Σεπτεμβρίου 2011) *«Ζωγράφου Ευγενία (1878 – 1963)»*, Αργολική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού.

Παπαγεωργίου, Γ., *Ηγεμονία & Φεμινισμός*, Αθήνα 2004, σ. 225-227.

Σαμίου, Δ., *Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα (1860-1960)*, Αθήνα 1992.

Καλλιτεχνικό Καφενείο: Καλεσμένη καθηγήτρια Ιονίου Παν/μίου η Μαριέττα Μινώτου (24/01/24).

Κολυβά, Μ., (2020), *Αρχειονομία: Φορείς παραγωγής αρχείων. Ιστορική αναδρομή*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Κουζέλη, Λ., (2012, Σεπτέμβριος 25), *Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου: Λογία και φεμινίστρια*. ΤΟ ΒΗΜΑ. [ΤΟ ΒΗΜΑ](#) Πρόσβαση στις 12 Ιουλίου 2023.

Μινώτου, Μ., *Το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου Μινώτου*, Πρακτικά Η' Πανιονίου Συνεδρίου, σσ. 368-383.

Μινώτου, Μ., *ΔΙΠΚΑΕ (ΔΦΠΟ) Διεθνές Πρότυπο Καθιερωμένων Αρχειακών Εγγραφών για Νομικά Πρόσωπα, Φυσικά Πρόσωπα και Οικογένειες*. Ελληνική μετάφραση του ISAAR (CPF) International Standard Archival Authority Records for Cooperated Bodies, Persons and Families, second edition. Μετάφραση και επιμέλεια κειμένων ως μέλος της Ομάδας Εργασίας. Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων (ICA)-Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία (ΕΑΕ)-Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ).

Μινώτου, Μ., *Το ζακυνθινό περιοδικό Εύα Νικήτρια, 1921-1923: οι προσπάθειες της Ελληνίδας στις αρχές του 20ου αιώνα για την εξύψωση της θέσης της στην κοινωνία*, Πρακτικά του ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, τόμος τέταρτος. Αθήνα 2004, σσ. 291-310.

Μινώτου, Μ., *Η μόρφωση της Ελληνίδας στο Μεσοπόλεμο: οι συγκλίνοντες στόχοι του Συλλόγου προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων και του ζακυνθινού περιοδικού "Εύα Νικήτρια" (1921-1923)*, Η Μελέτη, Β', 2004.

Μινώτου, Μ., *Φορείς διάσωσης αρχειακού υλικού κατά τον 19ο αιώνα και έως την ίδρυση των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Σύντομη επισκόπηση*, στο Μ. Χ. Βακαλοπούλου, Ν. Ε. Καραπιδάκης (επιμ.)

Αρχειονομία: Η πρακτική των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Αθήνα 2012, Βιβλιοθήκη Γ.Α.Κ. 37, σσ. 19-38.

Μινώτου, Μ., Φίλανδρος, Ι., (2021). *Αναδιφώντας το αρχείο της Μαριέττας Γιαννοπούλου –Μινώτου. Οι πνευματικοί δεσμοί της με την Ιταλία, στο συλλογικό τόμο Rivista di letteratura comparata italiana, bizantina e neoellenica*. Pisa Roma: Fabrizio Serra pp. 35-47.

Μινώτου, Μ., 2021 (24, 25, 26 Σεπτεμβρίου 2021) Διαδικτυακό συνέδριο του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων (ΣΕΕ) με θέμα: 1ο Προσυνέδριο 2024, 100 χρόνια από την ίδρυση του ΣΕΕ. Μαζί με Ι. Φίλανδρο με θέμα: *Η Μαριέττα Γιαννοπούλου – Μινώτου και η θέση της στην ελληνική διανόηση του 20ου αιώνα*.

Μουτζάν-Μαρτινέγκου, Ε., & Αθανασόπουλος, Β., (1999). *Αυτοβιογραφία*. Ωκεανίδα.

Μπάγιας, Α., (2010), *Αρχειονομία: Βασικές έννοιες και αρχές. Η οργάνωση των αρχείων για τη διοίκηση και την έρευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Μπέλλου, Π., (2007), *“Το Φεμινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα από την εποχή του Μεσοπολέμου μέχρι σήμερα.”* Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας.

Νομοθετήματα που αφορούν τα Γ.Α.Κ. (Γενικά αρχεία του Κράτους) άρθρο 160 του [Ν.4610/2019](#) .

Πετρινιώτη, Ξ., (2006, Απρίλιος 27). *Ο Αγώνας της Γυναίκας: Ένας παλαιομοδίτικος τίτλος για ένα μοντέρνο περιοδικό*. Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες. [Ο Αγώνας της Γυναίκας](#)

Ξένου, Β. Α., *Ελισάβετ Μουτζάν - Μαρτινέγκου -- Μαριέττα Γιαννοπούλου - Μινώτου - Δύο πρωτοπόρες*, (2003, Αυγουστος 17). Πρόσβαση στις 27 Ιουλίου 2023, από <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1913792>

Ellis, J., (2000), *Η διαχείριση των αρχείων*. Αθήνα. Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία, Τυπωθήτω.

Kratz, J., (2017, June 2). *International Archives Day*. A blog of the U.S. National Archives Pieces of History. Retrieved from: 04/08/2023.

<https://prologue.blogs.archives.gov/2017/06/02/international-archives-day/>

Minotos, M., Koulikourdi, A., *Management of Archival Literary Sources: The Greek Case, Comma 2017-1/ Literary Archives*, International Council of Archives, 2018, pp. 121-130.